

ROL SEXUALAK ETA EREDU SOZIALAK

Montse Simon, Itziar Arruti, Arantxa Carbonell

ROL SEXUALAK ETA EREDU SOZIALAK

Montse Simon, Itziar Arruti, Arantxa Carbonell

© Montse Simon, Itziar Arruti, Arantxa Carbonell
© UEUren Filosofia Saila
General Concha 25, 6. 48010 BILBO

I.S.B.N.: 84-86967-60-0
Lege -gordailua: BI-1475-94
Inprimategia: BOAN, S.A.
Aita Larramendi 2, 48012 BILBO
Azalaren diseinua: Kontxi Martinez Uribarren

Euskal Herriko Emakume Gartzelaratuei

geltoki hutsen kaiak luzeak dira eta luzeak
urratsak itseskatuko diren orduen esperantzak
luzeak gorputz M biribilkatuen hasperenak
hertsitasunaren mugetan haiduru eta mugetan
burdinezko leihoen higaduraren menpeko
urteak ere luzeak
egunak eta gauak
... pasa nitzake
 maitea
 zuregatik,
preso izarren ahurretan
askatasun ametsez ote?
egunak eta gauak
urteak ere luzeak
bihotzaren zabalean ordea lantzer eztiak
ixuriko dira bihar goizean
goiz
noiz
azkenean laburrak dira eta laburrak
urratsak itseskatuko diren orduen esperantzak
askatasun ametsez
... pasa nitzake
 maitea
 zuregatik.

Itxaro Borda

Eskerrak emanez

Liburu hau plazaratzeko orduan, eskerrak eman nahi dizkiegu, beraren prestakuntzan laguntza eman diguten adiskideei.

José Francisco Valencia irakasleari, liburuaren edukina osatzen lagundu digulako.

Udako Euskal Unibertsitateko Agurtzane Uriarte, Nekane Intxaurtza eta Mari Karmen Menika-ri, idazkari izateaz gain lagunak direnei, liburua inprentaratzen egindako lanagatik.

Inma Muñoz ikaskideari, elkarrekin beraren etxean ordenadore aurrean pasatu ditugun orduak atsegin bihurtu dizkigulako.

Eta azkenik, bereziki eta bihotzez, José Ramón Etxebarria irakasleari, idazkeraren orrazketa egiten lagundu digulako, eta lana bukatzeko orduan animoak ere eman dizkigulako.

Iraultza garaia, 55. urtea
Habanan
Kubatar Errepublika.

Egun batez gure mamuek,
unibertsoko mamuek,
historiari kontuak eskatuko dizkiote.

Emakume alferretsiaren mamua,
bihotza eltzeratua,
Aldare eta atsekabetarako jostailu,
uzta beltzarana biltzeko
gerria lodi eta oinazea haundi,
sarobe kaiioletako konpostua.
Haren begitartea, izena eta deitura
gogotik joanak dira.

Egun batez gure mamuek
—berariaz ez bidaide,
baizik heriotzaren adiskide—
historiari kontuak eskatuko dizkiote.

Silvio Rodriguez (1975)

AURKIBIDEA

Hitzaurrea. <i>Margaret Bullen</i>	XV
Teorian oinarritutako gogoetak	XV
Experientzian oinarritutako gogoetak	XIX
Ohar bibliografikoak	XXIII
 Ingurune teorikoa	1
Maskulinitate eta feminitate kontzeptuak	1
Identitate sexuala eta genero-identitatearen definizioak	2
Genero-identitate soziala, kategorien arteko ebaluazioak eta pertinentzia sexuala	3
Eskola mixtoa? Hizkuntza, edukiak eta espazio banaketa	8
Rol sexualaren desagerpena	14
Sexualki tipifikatuak eta androginoak	15
Ongizate psikologikoa	16
Eredu kolektiboak	17
Rolen arteko gatazka gizarte teknologikoetan	18
Sozializazioa eta afektibitatea. Rol Familiarra	19
Haurraren ahalbideak: Jostailua eta rola	22
Generoaren identitatea jostailuetan	22
Jolas-teoriak	23
Jostailu-motak eta maitasuna	24
Arauk barneratzeko bidea: experientzia txalotuak	25
Rola antzerkian. Errealitatea eta irudimena	26
Ni-a eta jolasterapia	26
Antzerkia eta rola: mugen arteko askatasuna	27
 Haurra, jolasa eta morala	29
Haurra munduaren interpretatzaile. Elkarrekintza eta adaptazioa	29
Moralak eta jolasa	30

Errepikapenak eta legeak	31
Arlo psikikoa eta arlo soziala, elkarren osagarri	32
Segurtasunaren beharra	33
Ingurune fisikoa eta hurbila. Hastapeneko moralak	34
Helduon moralak haurrengan isladatua	35
Balioa, menekotasuna, konpetentzia, sentiberatasuna eta ordenu-hierarkia	36
Garapen-etapen sailkapena	39
Erregelak, jolas amankomuna eman aurretik	42
Denboraren nozioa. Usadioak	43
Piaget-en behaketa	43
Telebistaren mundu-ikuskera eta haurra	45
Eredu sexistaren presentzia telebistan	45
Telebistaren zenbait eragin	46
Programa ezberdinen edukiak eta berehalako efektuak	48
Jokabidearen azterketa xehea	49
Publizitatea, kontsumitzaileen eskola	49
Inpaktatzeko baliabideak	50
Telebista eta ideologia	50
Hizkuntza	51
Telebistaren abantailak eta desabantailak	53
Dragoi-bola	53
Biolentzia	54
Konpetentzia	55
Rol sexualak	55
Kontsumoa	56
Euskara	56
J.F. Valenciaren sexismoarekiko aipua	57
Zergatik gaitsezten dira telenobelak? Emakumeak ikusten dituelako?	59
Hartzaileak telenobela bizitzeko era	59
Fenomeno garrantzitsua	62
Telenobelen azterketa	63
Biolentzia	65
Emakumeak	65
Gizona	66
Ereduak, emozio-loturak eta eduki sexistak	66
Solosal-di-moduak	70
Euskal Elkarte Autonomoko U.B.I.-ko euskal adarreko ikasleek unibertsitatara igarotzean sexuaren arabera burutzen dituzten karrera-hautaketak: Datu-bilketa	75

Sarrera	75
Ingurune teorikoa	75
Metodologia eta lan-plangitza	77
Laginketa	77
Lan-plangintza	77
Hipotesiak	77
Materiala	78
Erabilgarritasuna eta aplikagarritasuna	78
Emaitzak	78
Emaitzen alderapena	78
 Mugimendu sozialak	 85
Miseriaz jositako mundua	86
Generoa eta klasea	88
Gogoetarako	88
Emakume-taldeak iraganean	89
Emakumeen mugimendu sozialak Euskal Herrian	91
Feminismo-motak	94
 Subjektibitatearen aldarrikapena, interdiziplina eta prespektika kualitatiboen alde	 99
 Bibliografia	 105

HITZAURREA

TEORIAN OINARRITUTAKO GOGOETAK

Gure eginkizun akademikoa eta gure politika feminista konbinatzen asmatzea da, bizitza profesional eta pribatuan elkarren aurrean jartzen gaituen gaia, zeinak maila teoriko, ideologiko eta praktikoa izaten baitu eragina. Liburuaren sarrerarako proposatzen dudana gaia da, hain zuzen ere, liburuak zientzia sozialetan generoen rolen analisi orokorra eskeintzen baitu eta bai rol horiek eratzean eraginkorrak diren zenbait fenomeno sozialen ikerketa zehatzagoak ere. Mugimendu sozialen azken kapitulua, adierazgarria da teoria praktikarekin erlazionatzean. Eta bizi garen mundua ulertzen eta explikatzen saiatzeagatik mundutik isolaturik egongo bagina bezala kapsula intelektual batean ez isolatzea da gure nahia, gureganatzen dugun ezagupena besteei zabalduta izatea, alegia; hitz batez, pentsamendu berriak eta aldaketa efektiboak inspiratzeko gai denez gero, ezagupena ahalmen-emailea izan dadin.

Hala ere, Deborah Cameron-ek eta bestek^[1] adierazi zuten moduan, ahalmena ematea, kontzeptu korapilatua da, ahalmenaren beraren antzera. Foucault-i jarraituz, ahalmena ez dator iturri bakan batetik (ondasun ekonomikoa eta indar militarren eran), ahalmena erlazio anizkoitza da eta banaketa sozial desberdinen artean ekiten du. Kultura ezin bana daiteke, gizon agintariak eta agintaritzarik gabeko emakumeak bezalako bi talde sozialetan. Ahalmenak ezin du ekin genero eta klase banaketan artean, bai ordea, aldaketa sozial desberdinen artean, hala nola, arrazan, belaunaldi, talde linguistiko, eta abarren artean. Interakzio sozialeko sare honetan ez da posible ahalmena talde batetik bestera pasatzea. Beraz, nola jakin genezake nork nahi edo behar duen ahalmena eta nola lor dezakegu hori?

Giza harreman espezifikoen barruan generoa nola eratzen den ongi ulertzeko, ahalmenaren kontzeptu hori oso garrantzizkoa da. Pertsonen arteko harreman ugarien barnean ahalmen potentzial desberdineko hainbat nortasun konplexu ditugula kontutan harturik, gizon eta emakumeen artean dagoen erlazioari dagokionean, generoa nola eratzen den ikertu behar dugu. Gu ez gara “emakumeak” soilik, kategoria horrek esanahi desberdinak baititu, textuingurua eta kulturaren arabera aldatuz, baina hala ere, emakume gisa gaude eratuta, hau da, harremanen bitartez edo beste generoko pertsonekin erlazionatuz. Aldi berean, klase sozial edo talde etniko bateko partaideak gara, sinismen, sexu-preferentzia eta eguneroko praktika desberdinak ditugularik.

Generoa gizon eta emakumeen arteko harremanen arabera dagoela pentsatzeak, kategoria unibertsalen kontra jartzen gaitu. Kategoria horien arabera, kalitate desberdinak egongo lirateke, emakume beltza eta zuria izatean. Diferentzia biologikoez diotenez, desberdintasun hori ez da sozialki bereizgarria. “Emakume” eta “gizon” kategoriak kulturalki eta sozialki zehaztuak dira eta kontzeptu desberdinetan modu desberdin eratzen dira^[2]. Bi kategorien erlatibotasuna onartuz, politikoki efektiboak izango diren kategoriak eratzeak aukera planteatzera behartuta gaude feministak, baina hori bai, noski, dena gure muga erasotzailea ahulduz, azkenera eramandako erlatibismo batean nahastu baino lehen.

Beste gauzen artean, “emakumeak” kategoria unibertsala desagiteak, mendebaldeko feministen artean zuri, heterosexual eta erdiklaseko emakume gisa izanik bizi izandako esperientzietatik orokorpenak egiteko joera bultzatu zuen, nahiz eta etnozentrismoa zela medio, feminista beltzen salaketak jaso. Azken urteotan, genero eta arrazaren arazoa pil-pilean dago, eta horrexek bultzatu gaitu, bai klase sozialak generoan nolako eragina duen eta bai arraza bi horiekin nola konbinatzen den kontutan hartuz^[3].

Arazo horiek nabarmenak eta eraginkorrak dira ikerketa akademikoan eta ikerlearen eta ikertuaren arteko erlazio problematikoa zuzentzen laguntzen digute. Moorek (1988: 4-7) azaldu duenez, emakumeak leku pribilegiatuan daude emakumeak berak aztertzerakoan, eta honek badu zerikusirik, kategoria unibertsala onartzearekin. Gauza bera gertatzen da, beltzek beltzak ikertzerakoan abantaila dutela esaten denean. Erlazioa askoz ere konplexuagoa da, zeren, eratzen den ahalmen elementua, ez baita sexu edo arraza arruntaren oinarritik soilik eratzen. Era berean, emakumea emakumeak bakarrik ikertu behar duela pentsatzeak, gizona edo beste pertsona-talde zein kultura bateko jendea ikertzeko dugun gaitasuna zalantzan jartzen du.

Sexuari dagokionez, horrek “norberak norbera ezagutzera” eramaten bagaitu, gauza berberak gerta beharko du kulturari dagokionez ere, eta honek urrunago garamatza, antropologiaren proiektu konparatibora hain zuzen, pertsona-

taldeak ikustea posible izan dadin^[4]. Honalatan, bada, nola nahi dugu jendea ikertu, ez soilik genero desberdinetako jendea baita kultura guztiz desberdinetakoa ere? Egia esan, bertako lan batetarako mesedegarria den ikerketa antropologikoa, ikertuaren eta ikertzailearen arteko distantzia kulturalan oinarritzen da.

Bertako lanaren metodoa partehartzaileen oharpenetan oinarritzen da, eta oharpenak ikertutako taldearen eta ikertzailearen arteko interakzioak kontutan hartzen ditu. Gainera, horretarako, hau da, bertako lan bat burutzeko, beharrezkoa da denbora batez talde horretan bizitzea, bertako hizkuntza ikasiz. Sakonagoa da oharpena edo azterketa, jendearen eginkizunetan partehartzen bada, helbururik duten galderak zuzenduz egiten dutena zergatik egiten duten jakiteko. Nahi den jendea ezagupena lortzeak denbora darama, beraiei ere zu ezagutzen uztean konfidantza landuz. Hasieran, ikertzaileak alienazioa sentitzen eta bizitzen du, ignorantzia eta ezegokitasunaren zentzazioa duelarik, zeinari “shock kulturala” deritzon. Beste kultura ikasteko prozesuak, objektibizatzen bultzatzen ditu antropologistak, edota, Wagner-en hitzetan, kultura berria “asmatzera” eta gero beren kultura objektibizatzen, konparazio edo kontraste abiapuntutzat, “besteak” ezagutuak nola izango diren harturik^[5].

Hala ere, ez da ulertu behar, “norbera”-ren eta “beste”-ren arteko distantziak objektibotasuna posible egiten duenik. Neutraltasuna zientzia sozialetan aspaldi hartu zen faltsukeriatzat, ikertzaileak pertsonak direla kontutan harturik, hau da, egingo den analisisian eragina izango duen subjektibitatearen. Hori egia da, ikerketa kualitatibo eta kuantitatiboei dagokionez. Lehenengoa ikertzailearen subjektibitatearen baitan dagoenez, ez zientifikoa eta ez zehatza denaren kritika onartu beharrezkoa da, kontutan izanik gainera, ikertzen ari diren interakzio sozialen alorrean horrek alde gehigarria duela.

Edozertara, antropologo feminista baten eta berak ikertu beharreko gaiaren arteko erlazioa problematikoa da, edota, Strathern-ek dioenez, “ezeroso”^[6]. Eta ezerosotasun hau zergatik? Feminismoak oraindik konpartitutako nortasun baten baitan egin duelako lan, nortasun hori pertsona den “beste” alderantzizkoari oposatuz eratzen delarik. Bestalde, antropologia diferentziaren premisan oinarritzen da.

Zientzia sozialen ikerketan kontutan hartzeko beste faktorea pertsona izaki, pentsatzaile eta aktibo gisa ulertu beharra da, objektu bizigabearen antzera inoiz ikertu ezin direlarik, berarekin erlazionatu baizik. Beraz, horretan datza bertako lanaren garrantzia, ikertu behar den taldearekiko erlazioa bultzatzen baitu. Hala ere, zenbait arlotan, etnometodologian adibidez, ekintzaile sozialaren esperientzia subjektiboa hartu behar da errealitate bakar gisa, alderdi marxista historikoa alde batetara utziz. Honen ustez, indar historikoei erabakitzen dute gure bizitza. Gogoeta estrukturalistaren esanetan, aldiz, estruktura sozialak bultzatzen gaitu gizakiok rol edo erlazio partikularretara. Hori beranduago aztertuko da, haur-jolas eta telebista-

-programen kapituluan, zeinak genero-rolak eta estereotipoak sozializazio-prozesuaren alderdiak tartean direla finkatzen direla demostratzen duen.

Pertsona lehenengo mailan jartzea eskertzen dugun modun, eta errespetuz hartu ezezik eskatzaile sozialek mundua nola ulertzen eta razionalizatzen duten kontutan izanik, ezin ditugu tratatu izaki askeak bailiren, hau da, beren errealitatea nahi moduan eratzeko askatasunean bailiren, baizik eta izakiaren mikroexperiencia indar historiko eta estruktura sozialen makrokontextuan kokatu, zeinak jendea harreman sozial partikularretara behartzen duen eta rol sozial berezietara mugatzen duen. Horrela bakarrik izan dezake zentzurik errealitatean gertatutako horietan antzemandako kontraesanak, hala nola “esklabu zorionsuaren” kasua (Cameron et al. 1992: 5).

Azalpen horiek garrantzizkoak dira, liburu honetan jorratutako “telenobela” bezalako mass kulturala ebaluatzerakoan. Kulturen sistema hierarkiko batek produktu naturalen ebaluaketa agintzen du. Sistema horri Bordieu-k “kulturen aristokrazia” deritzo^[7]. Honek literatura, musika eta artearen goreneko forma klasi-koak proposatzen ditu eta adierazpen herrikoiak eta alternatiboak “kulturalik” kanpo dagoen kategoria batetara gaitzesen. Balore berberak agertzen dira bai kulturako sektore batzuk sortutako forma kulturaletan eta bai beraiek gustoko dituzten mass forma kulturaletan ere. Hierarkia patriarkatuak indartua denean, herrikoia denak ez du balorerik eta are gutxiago “femeninoa” kontsideratzen denak^[8].

Forma kultural “femeninoa” deritzonaren gaur egungo exenplu bat, telenobela da. Genero honek analisi feminista baterako arazoak planteatzen ditu, analisiaren maila batek ageri duenez, telenobelak estereotipo sexistak defenditzen baititu eta baloreen sistema menperatzailea ezartzen baitu. Bestalde, beste maila batek frogatzen du, emakumeek gustoko dituztela telenobelak, nahiz eta daramaten mezua ez onartu askotan. Telenobela izakiak menperatzeko sisteman partaide izatera muga daitekeen arren, emakumeak beren textuinguru sozialean telebista ikusi eta esperientziaren arabera ondorioak ateratzen dituzten pertsona aktibo modura behatu behar ditugu. Del Valle-k azpimarratzen duenez, “feminitatea” mesprezatzea emakumeak isilarazi eta bigarren mailan jartzeko estrategia bat izan da, eta horrexegatik aztertu behar dira, emakumeek egindakoari balorea sistematikoki kentzen dioten baliabideak^[9]. Telenobela bezalako generoak alde batetara utzi baino lehen, kontutan hartzekoa da, emakume askok gustoko dituztela, ondoren zergatia aztertzeko. Plazerra lortzen dute baina, zein da plazer horren jatorria? Kontutan hartzekoa da, baita ere, emakumeen bizitzan telebista nola integratzen den, batzutan etxeko arazoetan protagonismoa hartuz, eta emakumei beren espazio kulturala esfera pribatuan aldarrikatu eta errebelatzeko tresna eskainiz, hau guztia, neurri murriztuago batetan behintzat, gizonen hegemoniaren aurka doalarik. Era berean arreta bera jarri behar diegu, bai eguneroko arazoei eta bai emakumeek errespetua eta eskubideak aldarrikatzearren eginiko adierazpen antolatua goei.

EXPERIENTZIAN OINARRITUTAKO GOGOETAK

Ikerlearen subjektibitateaz aipamena egin ondoren, laburki kontatuko ditut ikertzean izan ditudan esperientziak, zeintzuek nire egungo ardurak eta gogoetak bultzatu dituzten. Gure ikerketarako esparruak arbitrarioki definituta daude. Munduko lurralde berezi edo gai zehatz bati buruzko gure interesa, ikertzeko gaiak preferentzi eta esperientzia pertsonalen konbinaketaren bidez aukeratuz garatzen da, edota zenbait topaketa kasualitatez gertatu ondoren. Bertako lana egitera Peruko Hegoaldeko herritxaboletara eta gero Euskal Herrira nola iritsi nintzen, hori beste istorio bat da.

Hispaniar eta latinamerikar ikasketak egiteak bultzatu ninduen Latin Amerikako errealismo magiko eta exotikoa gustokoago izatera, Espainiako Urrezko Garaia, Cela-ren Madril eta Lorca-ren Andaluzia zanpatua baino. Azteka eta Inken historia konkistaren bitartez errotik ebaki eta azpigarapenera kondenatuta egoteak absorbitu ninduen. Desberdintasunaz eta injustiziaz nuen kontzientzia areagotuz joan zen Peruko pobrezia-aren esperientziaz, eta baita populazio kriollo zuri minoritarioa eta Andeetako zein Amazonetako jende indijena elkarrengandik banatzen zituen hutsune kulturalaz eta sozialaz ere. Bi urte beranduago, Peru-ra bueltatu nintzen, aldaketa sozio ekonomiko eta kulturalaren arteko erlazioa ikertzeko asmoz, mende honetako erdialdetik hona gertatutakoak eta menditik herri-hirietara mugitutako jendea kontutan hartuz.

Andeetako inmigrante eta kultura kriolloaren arteko interakzio kulturala aztertzeko, Peruko bigarren hirian, Arequipa-n lan egitea erabaki nuen. Arequipa, ezaguna da bere herentzia kolonialari eta jokaera erreakzionario eta arrazistei esker. Herriko bi herritxabola desberdinetan bizi izan nintzen familia indijena eta inmigranteekin, ekonomikoki eta kulturalki bizitza gogor eta gorrian irauteko borrokatzen duen jendearen eguneroko bizitzan partehartuz. Era berean, beren hizkuntza eta tradizioa gaitzestera eramateaz gain, bere pobreziaz ere errudun egiten ditu mundu latz honek.

Aldez aurretik erabaki ez arren, lanaren banaketa sozialak —zeinaren baitan egunez gizon baino emakume gehiago geratuko baitzen—, kontraesan kulturalak eta nire kontaktuen koinzidentziak, emakumeekin gehiago egotera eraman ninduten. Orduak eman nituen emakumeekin saltzen eta erosten, merkatuko postuetan, etxeetan eta klub edo jatetxe herritarretan. Jatetxeetako bilerak eguneroko ogia elkarrekin lortzeko egiten zituzten. Ondo pasa nuen beraien hileta zein festetan, irrati-obrak quechua hizkuntzan nola egiten zituzten begira ere edo amaigabeko telenobelak ikusten. Hemendik etorri zitzaidan sektore marjinatu baten barruan genero berezi bat marjinezaren ardura.

Intimitatea eta elkartasuna lortu baino lehen shock kulturala bizi izan nuen eta baita orientazio eza eta alienazioa ere. Hala ere, ignorantzia kulturala eta

komunikazio-etena duten zonak identifikatzeko gai izan nintzen. Fenomeno hori herritxaboletako biztanleen artean gertatzen zen, eta baita hauen eta kanpotik, elizetatik eta, karitatez “laguntzera” etorritakoen artean ere. Horren adibidea dugu medikuntzako zerbitzu-zentrua, praktikak egiten ari ziren erizain ikasleek unibertsitatetik zuzendua zena. Bertan herriko erdi-klaseko zonatik etorritako emakumeek ziharduten lanean, uniforme dotoreak jantzirik, herritxaboletan hautsaz jositako kaleetan zehar, izerdi patsetan, sakrifizio-zentzuarekin. Nahiz eta goizak etxeak eta eskolak bisitatzen pasa, ez zuten errealtatea ulertu. Beraiek zuzendutako oinarritzko osasun-ezagupenei buruzko ikastaldi praktikoetara joan nintzen, adibidez higie pertsonalari buruzkoetara. Erabilitako irudietan sukalde osoak erakusten zituzten, arraska eta guzti eta iturritik ura dariola ageriz, hori bertako errealtatearekin bat ez zetorrela ohartu gabe, herritxaboletan inork ez baitzuen urik. Erizainek nutrizioaz ari zirenean, ozenki irakurri beharreko jolasak prestatu zituzten, alfabetatugabeak ziren emakumeak lotsaraziz; gainera beraiek quechuaz hitzegiten zutenez, ez zuten espainiarerarekin hainbesteko konfiantzarik. Ikastaro-emaileak beraiek baino gazteagoak eta esperientzia gutxiagoko ikasleak zirenez, eta sexualitatean ere kontzeptu desberdinetakoak, ikastaldien bukaeran emakumeek beren konfusioa aitortu zuten. Emakumeak eskolako haurrak bezala ziren tratatuak, kontzentrazio ezagatik eta etxerako lanak ez egiteagatik zigortuak izaten zirelarik. Erabilitako hizkuntza bera ere menperatzailea zen, gehiago jakin eta azpian daudenei erakustera etorri denarena, menpekotasunarekin bukatu beharrean iraun erazi egiten duen horrena hain zuzen.

Aldaketaren alde egiteko, lehenengo eta behin elkar ezagutzea da beharrezkoa, ondoren elkarrekin lan egiteko. Herritxaboletako komunikazio-zentruan lan egin zuen gizon batek esan zuen bezala, beste norbait ezagutzeko, lehenengo bere azalean sartu behar zara, eta era berean, mozkor bat ezagutzeko, mozkortu behar zara. Gero itxasgizon baten istorioa kontatu zidan: itxasuntzia hondoratu ondoren, irla bakarti batean agertu zen. Jende asko joan zen beraren bila: medikuek aurkitu zuten eta, aztertu ondoren, sendagaiak eman zizkieten; soldaduek heroia bailitzan agurtu zuten, domina emanez, berak amu moduan arrainak harrapatzeko erabiltzen zuena hain zuzen ere; ikertzaileek espezie arraro baten antzera aztertu zuten; apaiz batek bataiatu egin zuen. Baina denak beren bidetik zihoazen. Azkenean naufragio bat izandako beste batek topatu zuen, eta berarekin hitzeginez, harekin komunikatzeko gai izan zen bakarra suertatuz. Gainontzekoak txundituegi egon ziren beren interesez, itxasgizonaren ikuspegitik begiratu beharrean.

Istorio hau oinarritzkoa da, besteengana nola hurbiltzen garen eta nola erreakzionatzen dugun ulertzeko, kontutan izanik, batez ere, alde aurretik burututako ideiak ditugula besteenganako. Hala ere, nahiz eta prejuiziorik gabekoak izan nahi gukeen, edota askotan hori uste ez dugun, denok gara “bestearenganako” gure pertzepzioak eratzen dituzten estereotipoen hartzaileak. Azken hauek, batetik, gure komunikazioa galerazten dute eta, bestetik, aldaketa positiboaren aukera aurreikusten.

Euskal Herrian, bertora Peru-ra eraman ninduenaren maitasun desberdinak erakarri ninduen, kultura indijenak dituen oinarritzko arazoak berberak aurkitu ditut. Bertan jendea bere hizkuntza defendatzeko eta nortasuna mantentzeko borrokan ari da, Peru-ko herritxaboletan gertatzen ari den bezala, nahiz eta emakumeak transformazio sozialarekin batera beren emantzipazioa lortzeko lanean ari diren. Nahiz eta emakume euskaldunak eta Andeetakoak sakan ekonomiko, sozial eta kulturalak bereizirik dauden —bi kategoria hauek egitea posible bada—, badaude bat datozen zenbait puntu, non sakana lotu behar den eta baita zubiak eraiki ere, amankomunean dituzten arloetan batipat.

Emakume unibertsalaren kategoria existentzialistak ezabatuz, eredu berriak proposatu dira. Diskriminazio soziala eta arraziala jasaten duten emakumeak, beste hirugarren zampaketa baten baitan definitzen dira: ekonomikoki ezinduak diren klase bateko partaide gisa, nortasun etniko baten defendatzaile gisa, askotan hizkuntza ere desberdina delarik eta baita klase menperatzaileak ezagutu edota errespetatzen ez dutena ere, eta, azkenik, gizonek menperatutako kultura hierarkiko baten partaide gisa ere bai. Arlo horretan, Andeetako eta Euskal Herriko emakumeen arteko esperientzian oinarritutako konparazioak egin daitezke, beraien zampaketaren egoerak batetik kulturalki bereziak eta bestetik ekonomikoki erlatiboak direla ahortzi gabe.

Hizkuntzaren arazoa kontutan hartzeko kasua litzateke. Peruko Andeetako emakume gehiengoak hizkuntza indijena bat baino gehiago hitzegiten dituzte, espainieraz gain. Quechua hizkuntza da, hizkuntza indijenen arteko talde handienetakoa (nahiz eta ez izan talde uniforme, euskararekin gertatzen den bezala, bi barietate nagusi eta tokian tokiko dialektu desberdinak dituelarik), aymara hizkuntzak jarraitzen diolarik. Elebitasuna hedatuta dago: askoren ama-hizkuntza quechua izan arren, “Andeetako espainiera” deritzona hitzegiten dute, zeinean quechuar estruktura gramatikala eta fonetikaren eragina nabaria den.

Quechua edo quechuaturiko espainiera ez daude ondo ikusiak espainiar hiztun kriolloen artean: atzerakoia konsideratzen da, eta barregarritzat eta mesprezarritzat hartua da. Emakumeek egoera hori are gehiago pairatzen dute. Espainierazko erraztasunik eza eta beren trebetasunetan norberekiko konfidantza eskasa izan daiteke mendialdean ikasketarako dagoen aukera murriztaren ondorioa. Bestalde, gizonak pribilegiatuagoak dira kasu honetan ere, txikitatik preferentzia baitute emakumezkoen aurrean eskolara joateko, gero behartuta baitaude zerbitzu militarra espainiera hitzegiten den munduan egitera. Era berean, Andeetako herrixketatik hirietara joaten diren emakumeak, biktimak dira ez soilik jatorri indijena dutelako, baizik eta menperatzaileen hizkuntza ez dakitelako ere. Esperientzia antzekoa jasan zuten duela hogeita hamar urte baserritik hirietara joan ziren emakume euskaldunak, eta Andeetako emakumeei zentzu txarrean “indias” deitzen zaien modu berean, euskaldunei “caseras” deitzen zitzairen mespretxuz baita ere.

Bai pertsona modura eta bai geure errealitate sozialari dagokionez geure izaeraren eraiketarako elementu garrantzizkoa den aldetik, hizkuntza politikoki signifikantea da, talde desabantailatuen azterketarako. Cameron-ek eta bestek (1992: 4) adierazi dutenez, “interakzio linguistikoa interakzio soziala da eta, beraz, hizkuntzaren erabilpenaren azterketa funtsezkoa da, erlazio sozial zapaltzaileak nola sortzen eta birsortzen diren ulertzeko.”

Beraz, hizkuntza ikastea beharrezkoa da bertako lana egiteko, eta horren zergatia nabaria da. Oinarrizko komunikazioaz aparte, jendearen hizkuntza menperatzekak esanahiaren mamiraino iristea posible egiten du, mundua nola ulertzen duten erakutsiz. Eta hau guztia oso interesgarria da, hizkuntza arrotza ezarri zaion jende menperatu eta marjinatuaz tratatzen denean, beraiekin harreman estuagoa erdiesteko.

Peru-n quechua ikasten saiatu nintzen eta klaseak hartu arren, ezin izan nuen aurrera egin, ez baitago quechua hitzegiten den ingurunerik, eta ostera, espainiera oso hedatuta dago. Bestalde, bere gurasoak quechua hitzegiten zuten emakume batekin egon nintzen bizitzen denbora batez. Emakume hau emigranteen bigarren belaunaldikoa zen eta beraren jatorrizko hizkuntzari balio haundia ematen zion, quechuaz irati-programa bat ere aurkezten zuelarik. Emakumeak berak azaldu zuen, bere eginkizun publikoaren eta etxeko jarrera linguistikoaren arteko kontraesana: etxean espainieraz mintzatzen zen senarrarekin (Andeetako bigarren belaunaldiko inmigrantea baita berau, espainiera hitzegiten den herrira etorria eta txikitatik espainiarrekin hezia) eta seme-alabekin. Espainiera lehen lekuan eta quechua bigarrenengan jartzen zituen kultura menperatzailearen indarra, oraindik haundiegia zen berarentzat, bere alabak berak txikitan quechua hitzegiterakoan jasandako lotsak sentiaraztera eramateko. Izquierdo-k adierazi zuenez, baloreen eta praktikaren artean kontraesana dago, eta bai ideologia eta esperientziaren artean ere, hain zuzen, boteretsuen interesen baloreen sistemaren hierarkian geure balore-sistema kokatzean sortzen den kontraesana.^[10]

Hemen, Euskal Herrian, A.E.K.an euskara ikasten ari naiz, euskal kulturatik gero eta hurbilago egoteko eta bertakoekin beraien hizkuntzan, eta ez menperatzaileenean, komunikatzeko gai izateko asmoz, euskaldunak beren nortasun kulturalako oinarrizko osagai den hizkuntza bultzatzeko ahaleginak egiten ari direla errespetatuz.

Nabaria da pertsonen arteko harremanak ez daudela maila berean eta guk errealitate horrekin bukatu nahi dugula, legeztatu beharrean. Eta horregatik, geure eginkizun intelektuala alor horretan gidatu nahi genuke, gure lanaren oinarrian sozialki zanpatuta dauden jende-taldeak aurkitzen baitira, emakumeak barne.

Margaret BULLEN

Ohar bibliografikoak.

- 1.-Deborah Cameron, Elizabeth Frazer, Penelope Harvey, M.B.H. Rampton & Kay Richardson, 'Introduction' to *Researching Language: Issues of Power and Method*, London: Routledge, 1992: ppl-28.
- 2.-Henrietta Moore, *Feminism and Anthropology*, London: Polity Press, 1988: 7.
- 3.-Verena Stolcke, 'Is sex to gender as race is to ethnicity?', in Teresa del Valle (ed.) *Gendered Anthropology*, London, Routledge, 1993.
- 4.-Judith Shapiro, 'Anthropology and the study of gender', in E. Langland & W. Grove (eds.) *A Feminist Perspective in the Academy*, Chicago: University of Chicago Press, 1981: 110-29.
- 5.-R. Wagner, *The Invention of Culture*, Englewood Cliffs, NJ : Prentice Hall, 1975; Penelope Harvey, 'Bilingualism in the Peruvian Andes', in D. Cameron eta al. 1992: 65-89.
- 6.-Marilyn Strathern, 'An awkward relationship: the case of feminism and anthropology', *Signs*, 1987: 12 (2): 276-92.
- 7.-Pierre Bourdieu, 'The aristocracy of culture', in R. Collins et al. (eds.) *Media, Culture and Society: A Critical Reader*, London: Sage, 1986: 164-93.
- 8.-Dolores Juliano, *El juego de las astucias: mujer y construcción social de modelos sociales alternativos*, Madrid: Horas, 1992.
- 9.-Teresa del Valle, 'Identidad, memoria y espacios de poder', ponencia para el Congreso Internacional Investigación, Docencia y Feminismo, Donostia, marzo 1993.
- 10.-María Jesús Izquierdo, 'Sistema sexo/género y valores: perspectiva materialista', ponencia para las *Jornadas sobre Género y Valores*, Emakunde, Gasteiz, enero 1994.

Arazoa ez datza,
Zientziak garatzen duen ala ez duen jakitean,
garapenaren kalitatea balioztatzean baizik.

R. Thom

INGURUNE TEORIKOA

MASKULINITATE ETA FEMINITATE KONTZEPTUAK

Dimentsio bakarreko egitura jasotzen duen maskulinitatearen eta feminitatearen eredu klasikoak, bakarra eta bipolarra den jarraipena aldarrikatzen du, sexuen oinarri biologikoan erreparatzen duelarik. Ikuspegi klasiko honen ildotik errealitatea formagabekoa da, eta zatitua dela baieztatzen da; argudio beraren bidez, maskulinitatea eta feminitatea bi zati direla adierazten da, elkarri kontrajarriak daudenak. Honela, subjektua jarraipen honen puntu batean kokatzen da, nondik maskulinitatea eta feminitatea bi dimentsio desberdin eta independente direla kontsideratzen duen. Jarraipena aurkako bi muturrez osatua da, puntu neutro bat duena gainera, eta azkenik, eredu klasiko honek baieztatzen du oreka eta heldutasun pertsonala emango dela, sexu bakoitzari dagozkion ezaugarri propioak bereganatzen diren neurrian. Beraz, emakumearen osasun fisikoa ona izango da, emakumea oso femeninoa izanez jokatzeko badu, eta mutilaren kasuan maskulinoa izatea eskatzen zaio osasuna eta oreka psikologikoa izango baditu. Ildo honi jarraikiz adierazten da, hain zuzen ere, rol eta sexu arteko ezadostasunak psikopatologikoak diren inbertsio sexualak ekarri ohi dituela (Sebastian, 1990a).

1960. urte aldera “genero-rola” nozio bikoteari definizio berria emateari ekin zitzaion. Kritikatu egin zen egituraren dimentsio bakarra eta bipolarra, maskulinitatearen eta feminitatearen arteko independentzia azalduz (Blok, 1973; Bem, 1974; Spence, Helmreich eta Stapp, 1975). Gaur egungo maskulinitate eta feminitate ereduaren baitan aztertuz gero aurki daitezkeen aintzinasmo teorikoek, maskulinitatea eta feminitatea bi egitura diferente direla kontsideratzen dute, hau da, egun egituraren bidimentsionalitateaz mintzatzen da. Gainera, dimentsio hauek independenteak eta ortogonalak izan daitezkeenez, subjektuak bi dimentsioen

jabetza har dezake, hauek autonomoak baitira. Bestalde, Parsons eta Baden (1945), Bakan (1966) eta Koestler (1967) egileek proposatutako eredu bikoitzetik abiatuta definitzen dira rol sexualak.

Bem-ek 1974.ean aurkeztu zuen androginia kontzeptuaren arabera, subjektu bera maskulinoa eta femeninoa izan liteke, edota aldi berean instrumentala eta adierazkorra, “agentic” eta “komunala”, baina beti ere modalitate hauek egoera jakinetara nola egokitzen diren arakatuz. Egokiera hauek nola taxutzen eta burutzen diren azaltzea, adierazgarria gerta baitaiteke oso (Bem 976).

Maskulinitatearen eta feminitatearen eredu klasikoari kontrajarriz —zeinak osasun mentala neurtzen zuen— gizonezkoei maskulinoa eta emakumezkoei ahalik eta femeninoena izatea aginduz, genero-rolaren orientabide berriak ordea, karakteristika biak (maskulinitatea eta feminitatea) beharrezkotzat jotzen ditu pertsonaren psikologi moldaera egokirako. Horrenbestez, ezaugarri maskulino eta femeninoen arteko harmoniak jokamolde aldetik zabaltasun handiagoa sortuko luke pertsonarengan, eta, inguru adaptazioari dagokionez, egokiera hobe.

IDENTITATE SEXUALA ETA GENERO-IDENTITATEAREN DEFINIZIOAK

Sexu kontzeptuaz ari garenean, bereizgarri genetikoez mintzo gara, hau da, XX edo XY kromosomez. Karakteristika hauen banatzearen arabera sortzen da pertsona, emakumearen edo gizonaren itxura fisikoa eraman dezakeen pertsona. Honi dagokion baliokide soziala generoa da, eta berau, dauden bi kategoria sexualetan (gizona eta emakumea) oinarrituriko egituraz arduratzen da.

Bi kategoria sexualen arabera erabakitzen eta banatzen dira, bada, hainbat karakteristika: ezagumenezkoak, emoziozkoak eta jokabide desberdinetakoak. Honela, sexuak emakume eta gizon-dimentsioak biltzen ditu; eta generoa, maskulinitate eta feminitate-dimentsioen arabera definitzen da. Printzipioz, eta kasu gehienek hala erakusten dutenez, sexua da pertsonaren karakteristika dikotomikoa, hau da, gizona izan daiteke ala emakumea. Aitzitik, egungo ezagutza-mailaren egoera isladatzen duena, generoa da, alegia, maskulinitate eta feminitate-dimentsiotan oinarritutako karakteristikatzat hartzen da, honela subjektua batu dakiokeelarik hauetako bati, biei edo ez batari ez besteari.

Gure aburuz, identitate sexuala haxe litzateke: nork bere irudiari kasu eginez pertsonak osotzen duen judizioa. Era berean, bere aldetik, judizioa bereizgarri biologikoetan errotzen da. Aitzitik, generoaren identitatea autosailkapenez burutzen den judizioa litzateke, hots, gizon eta emakumea izatea, beti ere historian zehar kategoria hauek ulertuak izan diren bezala.

Androginiaren teoria psikologikoak estereotipo sexualen arteko aurkakotasun bipolarra ukatzen du errotik. Bestalde, androginiaren psikologia “desbideratu” deituraz izendatzen diren pertsonen errehabilitazioaren aldekoa da, eta bertan aipatutako pertsonak ez dira identitate sexualen talde batera edo bestera soilik egokitzen. Aztertutakoak eredu berdinarekin ikuspegiak dira, hots, identitate pertsonala kategoriatan nagusia dela esan nahi da.

Rol sexualaren ezaugarriak ondokoak dira:

A.- Sexuak bereizten dituen tasunak.

B.- Estereotipotzat kontsideratutako karakteristikak. Lenney-en aburuz, hauek sexuak desberdintzen dituen ezaugarriak lirateke.

Azter ditzagun ondoren, laburbilduz bada ere, aipatutako bi ezaugarriek biltzen duten mundu-ikuskerak. Lehen ezaugarriak desberdintasuna diagnostikoki, enpirikoki, ematen dela azaltzen digu, sexuen artean ematen diren tasunak zeintzuk diren argituz. Bigarrenak “ustez” dihardu, hots, talde, azpikultura edo kultura bateko biztanleek sexuak elkarrengandik desberdinak direlako ustez. Zergatik desberdintasun hau? Tasun batzuk direlako medio.

GENERO-IDENTITATE SOZIALA, KATEGORIEN ARTEKO EBALUAZIOAK ETA PERTENENTZIA SEXUALA

Heterokategorizazioa eta autokategorizazioa gure identitatea osatzen duten bi prozesu arraz garrantzitsu dira.

Batetik, kinada fisikoen eta estimulu sozialen bilketari, kategorizazio-prozesua deritzo. Hartarako, taldeko kideak atributu amankomunez baliatzen dira, kopuru jakin batez, elementu kategorialak barneratzerakoan (Tajfel, 1959, 1975; Alport, 1954; Tajfel eta Wilkes, 1963). Eta, honela, kategoriei esker, bizitza sozialean pertsonok dugun lekuaz jabetzen gara (Tajfel, 1982).

Bestalde, autokategorizazioari esker, endotaldeko zenbait karakteristika garatzen ditu subjektuak. Esaterako, kristau batek doktrinak dioenari kasu egiten dionean gertatzen da hori, edo, esate baterako, femeninoa den pertsonak feminitate ereduari jarraitzen diotenean.

Identitate soziala, ordea, kontrajarririk dauden bi prozesuk osatzen dute, dialektikoki: kategorizazio- eta desberdinketa-prozesuek. Eta era berean, besteengandik desberdintzeko balio duten elementuak bilatzen dituzte subjektuek, bai banakoaren mailan eta bai barano sozialean ere (Doise, 1972, 1979; Deschamps 1979).

Tajfel-en (1982) eta Turner-en aburuz (1979, 1985), konparazio-prozesua norbera nahiz taldea besteengandik desberdintzeko baliagarri diren kategorizazioen bitartez ematen da, beti ere kategorizazio hau positiboa izan dadin saiatuz (Tajfel, 1982; Turner, 1979, 1985).

Pentsalari asko ohartu direnez, haurrak kategorizazioan darabilen lehenetariko elementua, “pertenentzia sexuala” deritzona da. Pertenentzia sexualaren arabera desberdinketa honen ondorioz, haurra bere sexuari baino ez dagozkion zeinu propioez ohartzen da berehala. Gainera, pertenenzia sexualaren ondorioz emango dira segituan preferentzi aukerak, eta zenbaitetan aurkakotasun-jarrerak ere.

Ezagutza kognitiboari dagokionez, ugariak dira bestearen estereotipoa hautematerakoan pertenenzia sexualak duen berehalako eragina azpimarratu duten egileak, zeren besteaz dugun irudia juzgatzerakoan eta besteekiko ditugun jarrerak burutzerakoan, kideza sexuala garrantzi biziko eragilea baita (Fiske eta Taylor, 1984, 1991; Ickes eta Layden, 1976; Hartman eta Cols, 1988).

Horrenbestez, kategorizazio-prozesuak eragina du helduarengan ere, era honetan pertsona atributu eta ahalmen jakin batzutara laburtuz, hautemate-mota jakin batera makurtaraziz, eta honen ekintzak aurreikusiz.

Estereotipo sexualen edukia osatuz doa, “behetik-gorantz” doan prozesuan, bakoitzaren esperientziaren arabera, eta esperientzian izandako erregularitateez ohartzen hasten garenean (Fiske eta Taylor, 1984, 1991).

Bestalde, pertenenzia sexualaren arabera banatzen diren karakteristika desberdin hauek, sexuaz ditugun errepresentazio sozialekin bat etorri ohi dira, dudarik gabe, zeintzuek kutsu ideologiko eta kultur kutsu nabarmena duten (Etcheberria 1991).

Deaux-ek eta Kite-k “generoari dagozkion sinesmen normatiboen sistemak” terminoan definitzen dituzte errepresentazio amankomunen multzoak. Honakoak dira sistema honen karakteristika:

- 1.- Komunitateko pertsona-kopuru nagusi batek darabiltza.
- 2.- Baloreak eta judioak isladatzen dituzte.

Generoaren eredu-sistema honen baitan, maskulinoa handinahia dela definitzen da, indartsua, konpetitiboa, autosufizientea, segurua, boteretsua, independentea, eta abar. Aldiz, identitate sozial femeninoa menperakorra da, indargabea, hunkikorra, besteei laguntzeko prest dagoena, ulerkorra eta abar (Lorenzi-Cioldi, 1988; Etcheberria, 1991; Deaux eta Kite, 1987).

«Ez ezazue antigualekoak zaretenik senti, zeuen malko sekretuak kanpokoengandik gordetzeagatik. Ez zaitezte lotsa izan. Askatasuna eta independentziaren sena zeuongan baituzue»

A. Gala

Identitatea definitzerakoan kontu egin behar genuke, arreta handiz, zeren maitasuna definitzea bezalakoa baita. Maitasuna, zorionez, hitzez eta kategoriaz adieraztezina da. Eta identitatea ere bai, neurri handi batetan bederen. Zeren ni naizena bainaiz, naizen hori aldatzeko, eta bestela, ez bainaiz; hau da, bestela, munduan ez bainago bizirik. Eta misteriorik ez badago —badakizue—, bizitza abandonatzen da. Horregatik identitatea definitzen saiatzen garenean, errealitatetik aldentzen hasten gara: nahitanahiez sinboloetara eta mozorroetara jotzen dugu, identitatea laburbiltzen dugun bakoitzean.

Tradizioz generoa dikotomikoki kontsideratu den arren, pertsona guztiok ez dugu bikoiztasun horretan geure burua kokatu nahi. Izan ere, gure kulturen plazerra hain gaizki ikusita dagoenez —Luis Elberdin-en hitzetan esateko, “homosexualitatea eta masturbazioa dira historikoki gehien gaitzetsi izan diren harreman-motak^[*]—, plazererako harreman-mota bat besterik ez baita zilegizatzen, bikote heterosexualena alegia, eta, horregatik, “laranja-erdiaz” mintzatzen gara maiz. Baina Carlos Yuste sexologoak dioten bezala, hobe genuke “mazedoniaz” mintzatzea, erdibituriko laranja bano, zeren pertsonen arteko harremanak guztiak ez mota bakarrera ez eta bikote bakarraren eredura makurtzen ez baitira.

Gauzak horrela, ondoko galderak kezkatzen gaitu: harremanak nola gauzatu, dagoen eredu bakarra, masa-komunikabideek eta hezkuntza-sistemak azaltzen dutena baldin bada? Agian, kristauen erru-sentimendu anitz leihotik boteaz eta bizitzaren malgutasun zabala sentitzen utziz. Agian.

Tximua eta papagaioa imitatu behar ez direla ikasten dugun egunean, orduan geure burua pitin bat gehiago maitatzen dugula ohartuko gara. Eredurik behar ez dugula.

Genero-identitatearen osaketan sexuaz ditugun estereotipo sozialak geureganatzen ditugu, NI-an txertatuz. Genero-identitatearen osaketan pertsonak bere autoirudira barneratzen ditu estereotipo sexualak, kategorizazio eta desberdinketa sozialen prozesuei esker. Eta, modu honetara lantzen da, bakoitzak bere buruaz duen informazioa bildu eta antolatzen duen kognizio-egitura. Baina ezin da ahortzi, Ni-aren informazioa eratzen duten egitura-eskemak, pertsona ororentzat berdinak ez direla. Linville-k 1982an seinlatu duenez, genero-identitatearen egituren konplexutasunean banakoaren desberdintasunak daude.

[*] Estatu Batuetako psikiatri elkarteak, 1972an erabaki zuen homosexualitatea gaixotasun-indizetik kendu eta nahasmen arintzat kontsideratzea.

Tradiziozko estereotipo sexualen ebaluaketarekin bat ez datozela aitortzen dute zenbait subjektuk, beren burua deskribatzen hasten direnean. Genero-identitatearen arabera tradizionalki desberdindu diren lau taldeak, honako hauek dira:

a.- “Maskulino” modura eskematizatutako subjektuak: beren burua deskribatzerakoan, gizonezkoei tradizioz eman zaizkien berezitasunez baliatzen dira.

b.- “Femenino” modura tipifikatutako subjektuak: beren burua deskribatzerakoan, emakumezkoei tradizioz eman zaizkien berezitasunaz baliatzen dira.

c.- “Androginoak”: beren autoirudia deskribatzerakoan, emakumei nahiz gizonei ezarritako elementu klasikoez baliatzen diren pertsonak dira.

d.- “Ez-eskematizatuak”: estereotipo sexualei erantzun gabe autodeskribatzen dira (Lorenzi-Cioldi, 1988)

Enpar Pineda-k, Madrilgo asanblada feministaren eta lesbiana feministen taldeko partaide denak, “Feminismoaren proposamen askatzaileak. Ezkerrarentzat desafioa” izenburuko hitzaldian esan zuenez (Getxon 1994.eko neguan), ezkerak gaur egun, inoiz ez bezala, arazoaren konplexutasun handiaz jabetu beharko luke:

–Mintza al daiteke gaur emakumeen interes orokorraz, eta genero femeninoko partaide direnez, talde diferentziatutzat kontsideratu?

–Emakumeok talde sozial homogeneoa osatzen al dugu? Generoa beste hainbat faktore baino garrantzitsuagoa al da, esate baterako, klasea, etnia, nazioa, erlijioa, preferentzia sexuala, adina eta abar baino garrantzitsuagoa?

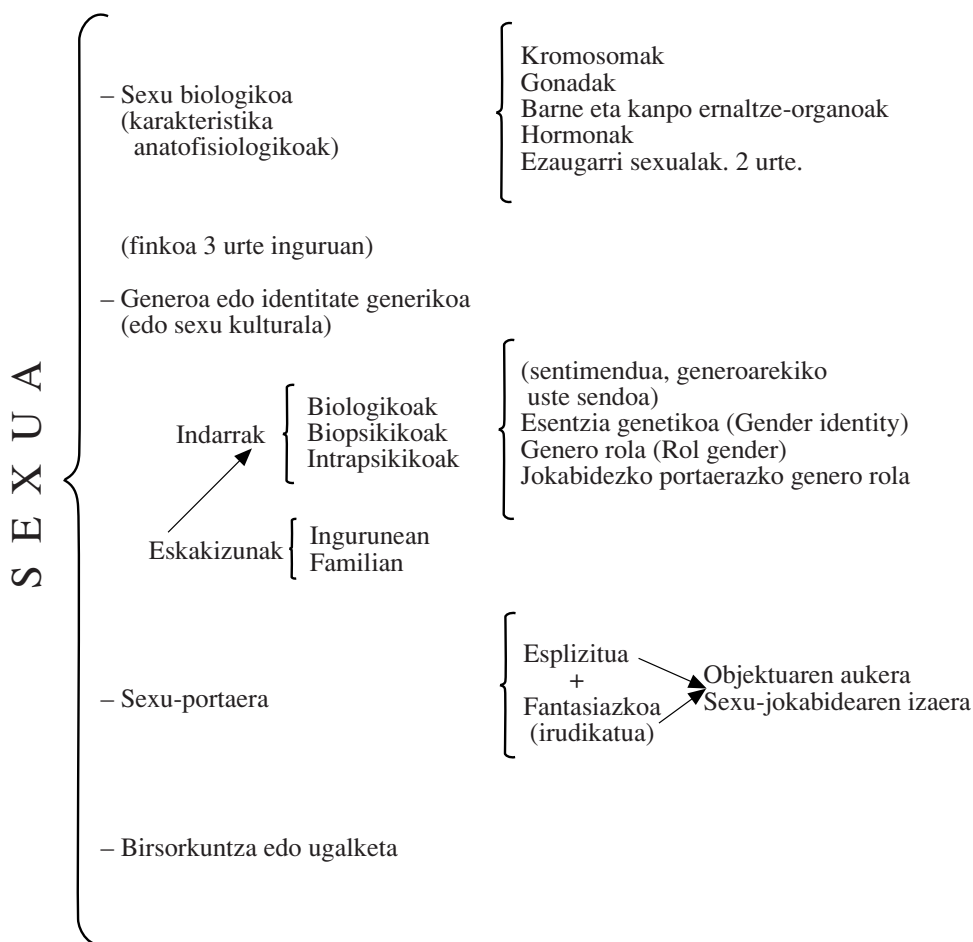
–Aitzitik, bestelakoak ote dira emakumearen kontzientzia soziala baldintzatzen duten faktoreak, eta orduan ez luke horrenbeste axolarik genero femeninokoa izateak?

–Edo bestela, faktore guztiak kontutan hartzea onena ote litzateke (sexoa, etnia, ideia erlijiosoak, politikoak, preferentzia sexuala, bizilekua eta abar)?

“Diferentziaren” diskurtsoak eta praktikak berezi egiten ditu batetik maskulinoa eta femeninoa bestetik, elkarri kontrajarrita baleude bezala. Emakume izatea uniformizatzen du diferentziaren feminismoak, zeren genero femeninoaren pertenezkoa soilik hartzen baitu kontutan.

Planteamentu honek, ordea, ahanzi egiten du, dauden praktikak eta identitate sozialak zeharo konplexuak direla, zerikusirik duten faktoreak hainbat direlako. Honela, klase- edo arraza-faktoreak generoa baino indartsuagoak suerta daitezke zenbait inguruetan.

Beste hitz batzutan azaltzeko, pertenezkoa honetan eragiten duten faktoreak, anitzak dira: nazionalitatea, adina, sinismen erlijiosoak eta preferentzia sexualak, besteak beste.

Azken urteotan “sexu” eta “genero” terminoak eskema honen arabera antolatu dira (J. MONEY, J.G. eta J.L. HAMPSON, E.S. PERSONS eta lankideen arabera). Grafiko hau dinamikoa denez, ez da hierarkikoki irakurri behar, ziklo osoa aldi berean ematen baita pertsonarengan. Ziklo biologikoa eta soziala batera doaz.

Diferentzia historikoei kasurik egin gabe burutzen diren apriorizko definizioak, baztertu egin behar dira, zeren emakume taldearen baitan dauden desberdintasunak eta aniztasunak estali egiten baitituzte.

Beraz, gaur “genero kontzeptua” erabili ordez, bestelako kategoria zabalagoak behar dira, errealitatea ikertu ahal izateko. Desberdintasunek egoera desberdinen aurrean nolan jokatzten duten azaltzerakoan (gizonezkoekin eta emakumeen artean), besterik gabe “genero” kategoriak ez digu askorik balio. Kategoria zabalagoak behar ditugu sozietate bakoitzean, emakumearen zapalketaren berri ematen dituzten egitura sozialak, kulturalak eta psikologikoak argitara ekartzeko.

ESKOLA MIXTOA? HIZKUNTZA, EDUKIAK ETA ESPAZIO BANAKETA

Eskola segregatuak, bi hezkuntza-eredu sortu zituen eta horiek arras desberdinak ziren. Honela bazekiten, pertsonak nolakoak ziren, eta, horrenbestez, pertsonen jokabideek nolakoak izan behar zuten. Zeren orduko munduak gizonezkoak eta emakumezkoak oso funtzio desberdina betearaztera behartzen baitzituen, aldi berean oso desberdin ziren bi hezkuntza-eredu eskaintzen zitzaizkien, beti ere, genero-zatiketaren arabera erizpidea jarraituz.

Geroago, eskola segregatuaren porrota etorri zen, eta honen ostean daukagu egun “eskola mixtoaz” ezagutzen duguna. Baina deitura aldatu den arren, nola defini daiteke eskola-mota hau? Sexu argudioan oinarrituriko bi hezkuntza-eredu oso desberdinen zatiketari amaiera eman zaiola egia bada ere, ez horregatik uste izan, sakonagoak lirakeen hainbat eduki baztertzailerekin amaitu denik. Indarrean den hezkuntza-eredu bakar honen abiapuntuak begirada sexistarekin darrai, zeren aldarrikatzen diren erizpideak eta goraipatzen diren baloreak, funtsean, erabat maskulinoak diren heinean, kultura femenino oro menekotasunera nahiz bigarren maila batera zokoratzen baitu. Mundua bitan zatikatze honek areagotu egiten ditu, halabeharrez, praktikan jada dakuskigun desberdintasunak. Hezkuntza-eredu bakar bat laudatzen da, non batez ere mundu maskulinoaren egite baikorra eta progresista azpimarratzen den, sutsuki gainera sarritan.

Egia da gaurko neska-mutilak, lehen ez bezala, ate beretik barneratzen direla eskolara, bertan, ikasgelan elkarrekin ari direla, ikasgai berdintsuak lantzen dituztela ... Alde hauek guztiak genero-desberdinketa leundu dutela dudarik ez badago ere, badira oraindik eraginkor suertatzen diren makina bat faktore, sexu bakoitzari dagokion papera eta rola nolakoak behar duten definitzen eta sailkatzen dutenak. Mari Jose Urruzolo-ren azterketarekin bat dator Emakunde, teoriari dagokionez bederen, izan ere Elkarrekin 1992. irailean antolatutako “Hezkidetzari buruzko jardunaldien ondorio”-etako bat honela azaldu baitzen:

«Neskak eta mutilak gela desberdinetan banatzen zituen eskolatik eskola mistora igaro izanak ez du lortu gizonen eta emakumeen arteko berdintasuna egia izatea. Hezkuntzak oraindik ere sexista jarraitzen du.»

Esaterako, mintzatzen den hizkuntza beti maskulinoa da. Hala, “Gizon guztiak hilkorrak dira” bezalako esaldia aditzen duen bakoitzean, neska ikasleak berataz ere mintzatzen ari direla ikasi beharko du berehala.

«Eguneroko hizkuntza tranpaz beterik dagoela badakit. Unibertsala izan nahi du, baina eratu duten gizonezkoen marka darama: hauen baloreak, desioak eta prejuizioak isladatzen ditu.»

Simone de Beauvoir

Zentzu honetan, Carmen Larrañaga ikerlariak azaldu duenez, bertsolaritzan ere ageri den dikotomia da, pertsonak izendatzeko bi era desberdin erabiltzen baitira. Honela laburbiltzen du Carmen-ek bere azalpena:

«Gauza da, bertsolaritzara hurbiltzen garenok, tradizioa maite dugulako, beste arrazoirik ez zait bururatzen, bikoiztasun deigarri batekin zigortzen gaituztela».

Azaltzen duenez, nola deitu bestela, sexu bien arteko berdintasun-eza azpimarkatzeko ageri den obsesioa, plazetara bertsotan aritzera baino beste aritze ilun batera joango bagina bezala? Nola azaldu bestela, batzuei Maialen, Estitxu, Iratxe, Arantzazu deitzea eta besteei, berriz, Egaña, Lizaso, Sarasua, Peñagarikano esatea?

Kontua da, ordea, bi multzoak sexuen arabera osatzen direla. Eta hizkuntza guztiek asmatzen dituzte bereizketa hori bideratzeko tresnak.

Bestalde, ez da aherentzi behar, gauzek beren indarrak eta dimentsioak dituztela, eta haurrak gauza izendatzen duenean, aldi berean gauza horretaz nola jabetu behar den eta nola maneia daitekeen ikasten ari dela.

Kontzeptuak, norbanako bakoitzarenak izan arren, neurri berean “emaitza sozialak” dira. Hizkuntza batek mundu-ikuskera esan nahi du, hizkuntza hori darabiltenen ikusmoldea; hipotesi hau XIX. mendean azaldu zuen Von Humboldt alemaniar hizkuntzalari ezagunak. Bestalde, lengoaiaren sinboloek, kontzeptuek eta edukiek partepartze zuzena dute pertsonaren garapen osoan. Zentzu honetan, Sapir Whorfen-en hipotesiak azaldu zuenez, sinbolismoa, pentsamendua eta komunikazioa hertsiki lotuta daude beren artean, elkarri eragiten eta baldintzatzen diotelarik.

Mintzaira ez da komunikabide neutroa; baloreak, jarrerak eta portaera-ereduak isladatzen dizkigu hiztunoi. Egun egitura sozial baten baitan gizonen boterea erakusteko baliabidea hizkuntza da. Gizonen ahotsak eta mezu maskulinoak dira, bi sexuek aditzen dituztenak. Dakusagun adibide hau: mezuak gogorarazten du zelibatoa “gabezia” dela. Dispositibo manipulazailak ikustezina dela dio. Honela, mintzaira bitarteko dela, mito genitalak emakumeen sexualitatea maneiatzen du, harreman sexuak nolakoak izan behar duten seinaltatuz. Ingurune honetan irakasten da “zelibatoa”, hau da, harreman sexualen gabezia esan nahi duela. Eta zergatik azpimarratzen da interpretazio hori? Gizonak emakumeari zelibe izateko bi aukera besterik zilegiztatzen ez dizkiolako:

– Frakaso sexuala gertatzen deneko kasua, emakumeak gizona “lortzeko” behar adineko erakargarritasunik ez badu.

– Datorren lehen gizonarekin ohantzera joateko prestatzen den emakumearen kasua.

Benetan ugariak dira zelibato hitzarekin lotzen diren hitz ezezkorren kopurua, esate baterako, “hoztasuna” eta “sorginkeria”. Erabilera hau sarritan entzun edo irakurri ohi da telebista, irrati, bihotzeko aldizkari, textuliburu, erreferentzi liburu nahiz hiztegitan. Zeren zelibato hitza zentzu txarreko interpretazio maskulinoaren aginduz ulertu izan baita historian zehar. Dispositibo manipulatzailari eta mito genitalari loturiko hizkuntzaren kontrolek, zelibatoa “gabezia” dela markatzen dute: zerbaiten falta izatea. Emakume batek kontatu zigunez, zelibe izatea bi arrazoi hauengatik aukeratu zuen: batetik, sarketa atsegin ez zitzaiolako, eta bestetik, independentzi egarriak bultzatuta. Azter dezagun, oraingoan, mutil ikasle batek zer esan zuen bere irakasleaz (irakaslea bakarrik bizi zen eta, zurrumurruek ziotenez, zelibea zen). “Bera ikustea besterik ez dago, gizonek erakargarri aurkitzen ez dutela ulertzeko. Begirada ere hotza du eta, nere irudiko, irakasten dien mutil nagusiek dagoeneko ohartu dira bera hotz-hotza dela”.

Gatozen, orain, txisteen adibideak arakatzera. Walter Zenner-ek seinalatu duenez, humorearen eta etnizitatearen kontzepzio arruntena ondokoa da: estereotipo ezezkorrak iraunarazten ditu eta kanpoko taldea erasotzeko modua da. Humore etnikoaren kontzepzio hau bat dator humorearen “konpetitibitatearen teoria”-rekin, zeinak erakusten duen barrea, hain zuzen ere, gutxiagotzat kontsideratuengana zuzentzen dela, eta horregatik, teoria honek dioskunez, barrea garaipenaren eta superioritatearen seinalea da. Azterketa hau baliogarria gerta dakiguke, talde etniko kontzeptuaren ordeztu, emakumeei zuzendutako txiste eta algarak aztertzeke.

Israel-go txisteez Zenner-ek egin zuen azterketaren emaitzarekin bat datoz hainbat ikerlari ospetsu: Barron 1950, Berlyne 1968, Bruma 1946. Dударik gabe —diosku Staniey Brandess-ek— hainbat txiste etnikoen azpian “batzuetan ona” den pentsamoldea dago; aurkakoak irrigarri jarri nahi direnean, aurkakoaz trufa egiteko estereotipoaz baliatzen dira, norbere irudia handiagotzen da, eta bide batez, norberaren status soziala ere bai. Andaluzia-ko Monteres herrian aurkitzen diren txiste zehatz askok helburu inkonziente horri erantzutera datozela erakutsi berri du, aipatu pentsalariak.

Ikasgaien edukiari dagokionez, har dezagun adibide hau: U.B.I.n erabiltzen diren artearen historiazko ikastextuetan, ez dira emakume artisten lanak ez beraien biografiak jasotzen. Izan al da emakume artistarik? Non dira beraien lanak? Zein da artearen historiarako emakumeek egindako ekarpena? Neurri handi batean, emakumeak iraganean aiantziak izan diren atxakiapean justifikatu nahi izan da, orain arte eta etorkizunean ere jasango duten menekotasuna. 1960.ean hasi eta azken urteotan erabilitako metodologiak, ikuspegi berria zabaltzeko, berea egin du,

artearen historia nahiz historiografia lantzerakoan hartu beharko liratekeen erizpideak aztertzeke deliberazioa. Androzentrikoa izan nahi ez duen ikuspegi honek, kontutan hartzen du, sorkuntza artistikoa ez dela egite isolatu eta singular baten emaitza goren, gizartearen ekoizpena baizik, garaiko ingurune eta tokian tokiko egoera propioak baldintzatua. Mundua begiratzeko metodologia honi esker, hainbeste galdera egin daiteke. Zerk eta nork ordezkutzen du artea? Zein dira baldintza sozialak, obra artistikoa gauzatua izan dadin? Nolakoak dira artearen historiak jaso dituen emakumezkoen eta gizonezkoen irudiak? Eta zergatik?

Bartzelonan 1990.eko martxoaren 8a ospatuz Valledemossa-ko eskolan Beatriu Porqueres-ek, irakaslea den partetik, berak ondoko puntuak garatzeko hartutako erabakiaren berri eman zuen:

- Historia irakasterakoan azaltzen diren adierazpen sexistak kritikatu eta gainditu ahal izateko hiztegi alternatiboa sortzea.
- Produktu indibidual gisa aurkezten den obraren analisi eredu kritikatzeara.
- Errepresentazio artistikoak behatzerakoan, analisi ikonografikoa eta ikonologikoa erabiltzea, hain zuzen ere, gizonei eta emakumei egotzi zaizkien baloreak argitara ekartzeko.
- “Arte Handiak” eta “Arte Ttipiak” izeneko nozioak kritikoki aztertzea, zeren azken hauek (arte ttipiak deituak), artearen historiatik alboratuak izan direnez, ahantzi egin baitira, hain zuzen ere emakumeak ekoizpen artistikoan jorratu izan duen alorrik emankorra izanik: zeramika, bordadoa, dekorazioa eta diseinua, besteak beste.
- Mendebaldeko emakume artisten obrak ezagutzera ematea, alegia, artearen historian kokatzen diren emakumeen obrak.
- Artearen historian ikuspegi androzentrikoa duten testuak azaltzea, aztertzea eta alternatiba posibleak bilatzea.

Valledemossa-ko arte-irakaslea ohartu egin zen, U.B.I.ko arteari buruzko liburuak lau emakumeren aipamena besterik ez zuela jasotzen, eta gainera hauxe zela, U.B.I.ko liburuetatik emakumezko gehien azaltzen zituen liburua. Beraz, oraindik hezkuntza-sistema “dibulgazio-fasearen” hastapenetan baino ez dagoela aitortu behar da, hau da, bilatu, azaldu eta gogorarazi egin behar da, emakume artistak ere izan direla historian zehar. Guztion mesedetan errepikatzeak dira Adrienne Rich-en ele hauek:

«Ikasle zaretenoi esan nahi dizuet, hona heziketa bat jasotzera zatoztela pentsatzeko luxua ezin onar diezaiokezuela zeuon buruoi; alegia, zuek hona etorri bazarete, mota batetako hezkuntza exijitzeko izan da.»

Kultura menperatzaileak gero eta gutxiago onartzen ditu desberdintasunak, pertsonon arteko ugaritasunak alegia, zeren egungo Jainkoa homogeneitatea baita.

Eta paradajikoa dirudien arren, masa-komunikabideen hedapenak harremanik eta komunikaziorik gabeko mundua eraiki du.

Bestalde, kultura menperatzaileak errealitatea ezezik arima ere itotzen du, erlijio bakarra onartzen erakutsi baitigu, gainerakoak supertizioak direla esanez. Eta hizkuntza bakarra balioztatzen du, besteak dialektotzat hartuz. Arte bakarra dastatzen du, gainerakoei folklore deituz eta mespreziatuz.

Azkenik, eginda dagoena kontsumitzera behartzen gaitu kultura eta erlijio honek, eta ez sormena lantzeraz. Aipatutako fenomeno hau merkantzietan ezezik, hitz, irudi, emozio eta ideien elkartrukean ere gertatzen da, zoritxarrez.

Ohartzekoa da, bi mintzaira dauden arren —pentsatzeko mintzaira eta sentitzeko mintzaira—, mendebaldeko kulturaz arrazoiaren eta emozioen arteko bereizkuntza izugarria ematen dela, adimenaren eta sentimenaren arteko zubia gero eta banatuago egonik.

Ikasgaien edukiari dagokionez, gizonentzako egindako historia irakasten da U.B.I.rarte eta baita aurrerantzean ere, begirada sexistatik alegia, eta honela, emakumeek historian izan duten papera arbuiatu egiten da, paper hori isilaraziz. Antzeko kezkei erantzun nahian, talde feministen inguruan, orain hogeitaz urte sortu ziren lehen aldiz, koedukazioaz arduratuko ziren lan-taldeak. Zentzu honetan Bizkaiko koedukadorea den Mari Jose Urruzolo-k, irakasle andanari galdera-sorta luzatu ostean, argi ondorioztatu ahal izan du, irakaslegoaren %80k ez duela arazo hau bere egiten, ez dela sexismoak hezkuntzan duen pisuaz jabetzen. Esan behar da, hainbat direla beldurtutako irakasleak, hau da, arazoaz arduratzeak ez ote dien bizitza korapilatsuagoa eragingo pentsatzen duten irakasleak, asko direla. Jadanik sakonean errotoak ditugun betiereko printzipioak orain zalantzan ipini beharrak, beldurtu egiten ditu irakasle hauek. Gaiak, apur bat bada ere, informatua den irakaslegoaren %7k, gaiarekiko jarrera baikorra eta sentikorra agertu zuen.

Ildo honetatik, orain urte batzuz, koedukazioko arduraduna, STEE, LAB, CCOO sindikatueta zenbait partaidea, COPen talde feministak eta guraso-elkarteak bildu ziren Bizkaian, “haurra eta jolasa” gaia bereziki lantzeko xedarekin, urriaren eta ekainaren bitarteko ikastaroan zehar. Eskolan egiten den espazioaren sailkapenaz arduratuta, “*espazioa denontzat daukagu zain*” izenburua zeraman kanpainari ekin zioten, zeren, koedukazioak zerbait esan nahi badu, “konpartitzea” esan nahi baitu, ez “banatzea”, eta gutxiago, graduzko diferentziak zedarrituz.

Jolasetan espazioaz egiten den erabileraz ohartzea adierazgarria gerta dakiguke, zeren, bide batez, gizartean espazioaz egiten den erabilera isladatzen baita bertan; mutilek espazioa gehiago okupatu ohi dutenez, espazio guztia berenganatzen saiatzen dira. Neskek, aldiz, jarrera zuhurragoa azaltzen dute, eta,

okerragoa dena, jarrera-mota honetara ohitzen dira, gehienetan erdiko espazio zabalenak mutilei utziz. Adierazgarria da, halaber, mutilak aritzen diren mutil-jolasek espazio handiagoa bete behar dutela. Esaten ari garenaz ohartzeko, ikusi besterik ez dago, gaur egun nola sailkatzen diren hainbat espazio-muga: genero-zatiketa dikotomikoaren ikuspegiari kasu eginez, hain zuzen ere. Esate baterako, ikasgelak, tailergelak eta laborategiak. Esertzeko maneretan, mugitzeko keinu eta moduetan eta jokatzeko moldeetan ere nabarmen daiteke dikotomia honen indarra, beraren presentzia.

1980. urte aldera, torneo femeninoa egin zen lehen aldiz ikastetxetako kirol-taldeen partaidetzarekin, eta, ondorio gisa, liga probintziala sortu zen geroago. Baina liga probintzialean parte hartzen zuten neskek, mutilek ez bezela, galerazita zeukaten zelai berdeetan jolastea, erabil zezaketen zelaia handia zen arren. Eta futboleko neska-taldeak kexu dira, zeren, mutilek zelai berdeetan jolastea zilegi duten bitartean, neskentzako espazioak kaxkarragoak baitira. Bestalde, neska-mutilak elkarrekin jolasteko auzoetan errezago batu ohi dira beste inon baino, izan ere auzoetan neskek mutilekin futbolean aritzeko posibilitate handiagoa baitute, eta ez horrenbeste andereñorekin. Hasiera batean —diote futbol-taldeetako neska-jokalariek— futbolean oso txarrak ginela argudiatzen zuten mutilek. Gure erronka mutilei berak bezain onak izan gaitezkeela aditzera ematea da.

Oraindik, gizarteak jolas bortitzak mutilentzat baino ez direla kontsideratzen du orokorrean, kirolezkoak eta konpetitiboak. Adierazten ari garena frogatzeko, ikastetxeetako jolaslekuak ikusi besterik ez dago, alegia, nola bertan, sexismoak oin hartuta, espazioa desberdinki banatzen den, zeren arruntena baita erdiko espazio zabalenak mutilei eskaintzea aipatutako jolaslekuetan, neskarentzat ezegokiak izanik.

Beraz, nahiz eta eskola mixtoa sortu zenean emakumeen eta gizonen arteko harreman sexistak berdintzeko xedearekin ekin zitzaion, hori idatzi soiletan baizik ez da geratu, zeren aldarrikatu zen berdintasuna itxurazko promesa besterik ez baita suertatu. Zapiaren azpian ezkutatzen dira indarrean diren desberdintasunak oro, itxurazko promesen menpean gordeta. Mari Jose Urruzolo-ren hitzak zorrotzak dira zentzu honetan: “eskola mixtoak”, berdintasunaren lilurapean, maskulinoa baino ez den eredia berregin du, aldi berean neskak behartuz, eredu hau poliki-poliki barnera dezaten. Ikuspegi honetatik begiratuta, eskola mixtoaz dugun eritzian oso kritikoak gara.

Bidean asko ibili beharra dago, benetazko eskola koedukatzaileria erdiesteko. Eskola-mota honek ez luke neska-mutilen hezkuntza sexu-zatiketan oinarrituta zuzenduko, baizik eta kontutan hartuko lituzke bakoitzaren ahalatasun eta propiutasunak. Eskola-mota honetan mutila ez litzateke behartua izango, gogorra, agresiboa, sentigaitza, mekanikoa edo ingeniaria izatera, zeren eskola koedukatzailerak pertsonak beren singularitatetik abiatuz kontsideratzen baititu, gaitasun propioak eta jarrera pertsonalak kontutan hartuz.

ROL SEXUALAREN DESAGERPENA

Bakoitza izan daitekeen pertsona-mota izateko, ez luke sexuak zer ikusirik eduki behar. Kasu honetan maskulinitate eta feminitate kontzeptuek adiera berezia behar dute, tradiziozkoa ez dena. Zeren desberdindu egin behar baitira, berdinak ez direlako, pertsona batek maskulinitatea eta feminitatea nola definitzen dituen edo bere ustez zer diren, eta pertsona horren inguruko kulturak maskulinitasuna eta feminitasuna nola definitzen dituen.

Sandra Bem-ek hainbat hitzalditan azaldu du, sexu-rol tradizionalak gizonaren eta emakumearen nortasuna eta autogarapena zenbateraino mugatu dituzten, eta bide batez, nola rolekiko ikuspegi zabalagoak zorientsuago egin gaitzakeen. Bestalde, maskulinitatea feminitatearen aurkakotzat interpretatzeko joera hedatuak, porrot egin zuen. Maskulinitatea eta feminitatearen arteko aurkakotasunak garrantzia baitzuen, hain zuzen ere, kontzeptu horiek errealitate biologikoari zein hertsiki lotuak dauden ikustean. Beraz, alde batera zokoratu zen behinolako ikuspegia, feminitatea ez baita maskulinitaterik eza.

Sexu bati edo besteari egokitu ohi zaizkion nortasunaren karakteristikak elkarretik desberdinak eta aurkakoak zirela aldarrikatzen zuen mundu-ikuskerak, garbi bermatzen zituen rol sexualen arteko desberdintasunak, eta bide batez, elkarren artean omen dagoen muga garbia. Daenau-k erakusten du, emakumeak bizi izandako esperientziak tamalgarriak izatearekin batera, gizonaren bizimodua ere errena gertatu dela, eta azken ohar hau errazki ahanzten dugun datua da. 60. hamarkadan rolei aipamen eta esanahi berria emateari ekin zitzaion, hau da, maskulinitate eta feminitate kontzeptuei. Ikuspegi berriak azaltzen zuenez, ezbairik gabe, rola aintzinasmotan oinarritzen dira: bidimentsionalitatea, ortogonalitatea, eta independentzia, sexu biologikoari dagokionez. Eta auresuposizio hauek rol sexualaren kontzeptualizazio berria osatu dute.

Kontzeptualizazio berriak ordea, eguneroko bizitzan objektiboaren eta maskulinoaren parekatzea esan nahi du. Egiazki, eta metodologikoki hitzeginez, dikotomiaren erabilera arrunta da oso, harreman bateko bi terminoak azaltzeko orduan. Baina ez da horretan amaitzen, zeren, Simmel-en aburuz, ondoren etorri ohi baita beti bi terminoen arteko hierarkia, eta hauxe litzateke, egile honen eritziz, maskulino eta femenino kontzeptuen artean gertatu dena. Artearen eta aberriaren beharrianak, orohar moralitatea eta ideia sozial propioak, judizio praktikoaren berdintasuna eta ezagutza teoretikoaren objektibitatea, indarra eta bizitzaren sakontasuna ... kategoria hauek guztiok neurri berean dira berdinak, bai formaz eta bai eskaeraz, pertsona den ororentzat. Ordea, osoki dira maskulinoak, alde afektibo eta historikoari dagokionez. Eta orain, arestian aipatutako ideia horiei guztiei, absolutu itxuran aurkeztu ohi direnei, “objektiboa” hitza eranstean badiegu, gure espeziaren historian egiaztat jo den ondorengo ekuazioa ondorioztatzen da: objektiboa = maskulinoa.

Rol sexualen desagerpenaren beharraz ohartu ziren lehen egileak, behinolako zenbait pentsalariren intuizioa salbu, hauexek izan ziren: Bacan (1966), Bloc (1973), Heilburun (1973), emakume eta gizonaren androginizazioaren aldeko agertu zirelarik. Rolei buruzko ikerketen interesa areagotzea, Sandra Bem-ek 1972 eta 1974 urte bitartean sortutako lanei zor zaie, hein handi batetan bederen. Sandra Bem-en xedea, maskulinoa eta femeninoa izan gabe nor izatea posible dela erakustea zen, androginoa izanez esate baterako. Urte batzuk beranduago Bem-ek haxe aitortzen zuen:

«Gustatu egiten zait oraindik, androginiak babesten duen moralak, alegia, libreak izan behar dugula nahi dugun hura izan eta maitatzeko, hortarako gure sexuaz erreparatu gabe.»

SEXUALKI TIPIFIKATUAK ETA ANDROGINOAK

Garrantzizkoa da oso, banakoak errealitatea nola taxutzen duen aztertzea. Prespektiba honetatik begiratuta, maskulinitatea eta feminitatea ezagueraren egiturak baino ez lirateke, egitura hauek genero-egitura barneratua duten banakoen adimenean kokatzen dira. Aldi berean kanpoko errealitatetik datozen hautemateak antolatzeke ere baliagarri suertatzen zaizkien ezagupenaren egiturak ere badira.

Banakoak bere pertsona propioa eta bere portaera neurtzeko garaian, zerikusi nabaria du, honako honek maskulinitateaz eta feminitateaz duen ikuspegiak, beti ere kulturak emaniko definizioak barnean dituelarik. Sexualki tipifikatuak diren banakoak, ados daude kulturak hedatutako definizio horiekin, eta horrenbestez, saiatu egiten dira beren portaerak eskakizun-modu horretara egokitzen. Beren irudia —rol sexualarekiko ustez duten irudia— indartzen duten jokabideak aurrera eramaten saiatzen diren portaeren kopurua, ez da hain urria izango, portaera horiek kulturalki definituriko maskulinitate eta feminitate kontzeptuekin bat ez datozenean. Banako hauek inguruetan maitasun-portaera ugariagoak darabiltzate, izan ere, sexu bakoitza estereotipo bati ote dagokion jakitea, ez baita pertsona hauentzat horren garrantzizkoa, eta, beraz, rol-estereotipo lotura ez dute aintzakotzat hartzen.

Sexualki tipifikatuak diren banakoak generoaren arabera egituratuta daude, gainera informazioak genero terminoetan prozesatzen dituzte, nahiz bestelako dimentsioak ere erabil ditzaketen. Esan nahi baita, halako pertsonen genero-kolorea duten betaurrekoen bitartez dakusatela mundua, hauentzat ezagupenaren ordenatzaile bikainena generoa delarik; hain zuzen ere, kontzeptu-sistemaren mota bat interpretatzeko janzten diren betaurrekoak. Sexualki tipifikatuak diren banakoek portaera eta atributuak neurtzea eta baloratzea, genero-egitura duen izatearen berezitasuna da, betiere maskulinitate eta feminitate terminoen arabera, bere sexuarentzat kulturak desegokitzen definitu duen oro arbuiauz.

Bem-ek azaldu zuenez, tipifikotasun sexual oso markatua duten banakoak, mugaturik aurkitzen dira, aurrera eraman behar duten portaera-mailari dagokionez (Bem 1975, 1976), zeren, adierazi zuenez, sentimentu eta afektu-prozesaketa batek behartzen baititu halako pertsonak rol sexuala gorde eta betetzera, eta besteak, rol sexual eredu hauetaz at emandakoak alegia, era berean ukatzera eta ekiditera (Kagan, 1984; Kohlberg, 1966). Portaera-mota batzuek ukatzerakoan, bere sexuari ez dagokion edozein portaera ekiditen du, eta hau gerta dadin, errepresio-prozesua emango da. Feminitate eta maskulinitatearen autokontzeptu labur honek halabeharrez ukatzen du bi sexuetakoa bat, hau da, bestea. Aldiz, mixtoa edo androginoa den autokontzeptuak, nahi duen portaera garatu ahal izateko askatasuna demaio subjektuari.

Orohar, portaera eta estereotipoak arakatzeko xedez zenbait pertsonari luzatu zitzaion froga batetan, argi ikusi zen, subjektu androginoak soilik izan zirela gai bi frogak gainditzeko; maskulino nahiz femenino-marka nabarmena zeramaten sexualki tipifikatutako pertsonak, bakoitzak bere sexuari zegokion froga besterik ez zuten bete ahal izan.

ONGIZATE PSIKOLOGIKOA

Arestian aipatutako ikerketa-lanen ildo berari jarraikiz, Bem-ek eta Lenney-ek 1976.urtean bestelako experimentua burutu zuten, sexualki tipifikatuak diren subjektuen portaera-eremua txikia bezain urria dela zehatzago egiaztatu ahal izateko. Hipotesi honek adierazi nahi zuen, batetik, tipifikatuak diren subjektuek berei ez dagozkien sexu-portaerak ekiditen dituztela, hau da, gizon maskulinoek portaera femeninoak ekiditen dituztela eta emakume femeninoek portaera maskulinoak. Bigarrenez, egiaztatu nahi zen, tipifikatuak diren banakoek arazo eta larrialdi emozionalak bizi zituztela, rol/genero bikoteari zemaizoten lotura hertsiaztatik. Frogatu egin zen, ondorioz, banako-mota hauek beren rolari ez dagozkion jokabideak aurrera eramango balituzte, psikologikoki atsedean falta somatuko luketela eta nortasunaren aldetik beren autoestimaren urritzea emango litzatekeela. Bem-en hipotesia honakoa zen: androgino banakoak ez daude hain mugatuta, hauek izan baitaitezke “agentic” edo “communal”, adierazkorrak eta instrumentalak, maskulinoak eta femeninoak. Horregatik daude androginoak sexualki hobekiro tipifikatuak.

Rol sexualei buruzko plangintza berriari hobekien lagundu diona, androginia kontzeptua da, beharbada. Androgino rol sexualak, edo hobeto esanda, kulturalki maskulinitzat edo femeninitzat kontsideratu izan diren atributuen akordioak, hots, bien barnerakuntzak, aurrerantz eragin dio plangintza berri honi. Halaber, egungo hainbat ikerlarik, gaiarekiko interesa ikusi dutelarik, kontzeptu berrien bidez azaldu nahi dute, androgino-egiturak zabal ditzakeen ikerketa-eremu berriak, ugariak bezain emankorrek gerta daitezkeela.

Androgino-egituraren eraginkortasunaz lehenengoz jabetu zen ikerlaria, Sandra Bem izan zen, hain zuzen ere, BSRI deritzan galdera-sorta erabiltzen hasi zenean, 1974 aldera. Bestalde, flexibilitate edo egokitzapenei buruz azaldu zuen ikusmoldearekin bat etorritik (Bem, Lenney 1970; Bem eta Cols, 1976), esan behar da, androgino banakoak portaera-kopuru handiagoaren jabe direnez, eta maskulinoak nahiz femeninoak diren osagarri hornitzen direnez, egokiera hobearen erakusten dutela, inguruneak baldintzatutako eskaera desberdinei erantzuteko garaian. Beraz, sexu-estereotipo arauen eta erregelen arabera, erakargarritasun fisikoa esate baterako, androgino den banakoak, edozein delarik beste pertsonaren tipologia, honekin harreman ongarriak izateko gaitasun handiagoa du. Era berean, Andersen-ek eta Bem-ek 1981.ean eta Linda Takson-ek 1983.ean egindako saio eta frogetan argi azaldu zuten, mota honetako subjektuek erakargarritasun-maila egokiagoa erakutsi zuten sexualki tipifikatuek baino (gizona maskulinoa eta emakumea femeninoa direnak baino). Bestalde, arlo instrumentalei eta adierazkorrei dagokionez ere onuragarrientzat jo zirenak, androgino banakoak izan ziren.

Hastapenetik, androginia kontzeptua ongizate psikologiko hobearekin lotu da. Prezeski, Sandra Bem izan zen, osasun mentalaren kontzeptua berbegiratzearren beharra plazaratu zuen lehena, maskulinitate kontzeptupean dauden “babeste-seinaleen” eta osasun mentalaren arteko berdintasunak agerian jartzearren (Bem, 1975). Pertsona androginoa litzateke Bem-en eritziz, osasun mentalaren prototipoa. Ikuspegi honek harrera ona jaso zuen, orduz gero ugariak baitira, aipatu posibilitatea egiaztatu eta baieztatu nahian argitara eman diren ikerketa lanak eta saioak.

Gauzak hola, androginia ikuspegia txalotua izan zen osasun mentalaren arloan, zeren bai pertsona-mailan eta bai eremu sozialean ere ongizate hobearen esan nahi baitzuen. Prespektiba honen arabera, pertsonaren heldutasuna eta oreka-maila maskulinoa eta femeninoa diren karakteristikaren arteko harmonian datza, hala gizonarentzat nola emakumearentzat.

EREDU KOLEKTIBOAK

Pentsatu, sentitu eta obratzeko molde orori, egite soziala deritzo, eta, era berean, jokabide hauek bat etorri ohi dira kolektiboak diren eredu batzurekin, zeren, finean, eredu kolektibo hauek zuzendu egiten baitute ekintza ororen orientabidea.

Arauek eta erregelak, halako betekizunak bete egin behar dira, eta taldeko partaide guztiei zuzendutako arau amankomunez gain, beste zehatzagoak ere baliagarriak suertatzen zaizkie biztanle desberdinei, zeren, bakoitzak bete behar dituen funtzioak zehazteko orduan, arau zehatz hauek gidariak baitira. Kolektibo baten baitan kargu nahiz funtzio bereziei zuzentzen zaizkie eredu zehatz hauek, eta

hauek dira “rol soziala” delakoa osotzen duten osagarri funtsezkoenak. Ereduak ez dira herentziaren bitartez ezartzen, praktikan ikasten baizik, gainera, espazioa eta denboraren arabera moldatzen direlarik. Rol soziala, obratzeko dauden molde guztien multzoa da. Funtzio zehatzetarako erabili behar diren portaera jakinek osotzen dute rol soziala deituraz ezagutzen dena. Beraz, rol sozialak beharrezkoak ditu ereduak, subjektuaren eta taldearen egiteak bideratu eta orientatu ahal izateko, prezeski.

Bete behar duen rolaren arabera, pertsona bakoitzak ordezkatu egiten du nolabait, gizarte horretako pertsonaia baten irudia, eredu bereganatzen du, ama eta aita izatea zer den ikasten du, eta beharrezko diren jokabidez jabetzen da. Kulturak banakoari ezarri dizkion ereduak argi eta garbi beretzat direla aditzera ematen diolarik hezkuntza-sistema osoan.

Pertsonak dituen itxaropenak, desioak eta beharrak ez dira egoera libre baten emaitza, ez eta behar psikologikoak ere; aitzitik, egite soziala denez, sari eta zigorren bidez taxutu dituen esperientzien ondorioak dira, sozializazio-prozesuaren baitan gertatzen direnak. Sozializazio-prozesua ematen denez, eredu kulturalak kulturen dauden neurri berean aurkitzen dira halaber, kultura horretako partaideengan: eredu kulturalak aldi berean daude pertsonaz kanpo eta pertsona baitan barneratuak. Erregelak, bestalde, badakigu konbentzionalak eta erlatiboak direla. Ereduen eragina eta indarra azpimarkatzera datozen bi eragile garrantzitsu, zigorrak eta sozializazioa (onarpen soziala) dira. Gorabehera honi buruz Ché Guevara-k haxe esan du gizaldi honetan:

«Gure herrian lan egitea saria eskuratzea bezelaxe da zenbaitetan, hezkuntza-baliabidea ere izaten da bestetan, inoiz ez zigorra.»

ROLEN ARTEKO GATAZKA GIZARTE TEKNOLOGIKOETAN

Ekonomi industrialaren berezitasuna kontsumoa da. Halbwachs-ek eta Chombart de Lauw-ek ondo erakutsi dutenez, pertsonaren beharrianak ez dira behinbetirakoak, hots, ez daude betirako finkatuta, eta ekonomi gorabeheren arabera aldatzen dira. Ekonomi zabalkundeak agitzen direnean, beharrian berriak sortzen dira, gero batetan finkatuak izango direnak. Honela, telebista eta autoaren beharrak jatea bezain beharrezkoak bihurtu dira mendebaldean. Beharrian berriak sortzen dira, premia intelektual, estetiko eta espiritualak. Bestalde, gogoratu egin behar da, beharren maila edo neurria mugikorra den errealitate kulturala dela.

Iragarkiek eta produktua saltzeko erabili ohi diren moduek, kontsumitzailearen beharrak ugaritzen dituzte, demanda edo eskaera-maila handiagotuz. Egoera hau gizarte tradizionalaren egoeraren alderantzizkoa da, garai hartako beharrak urriagoak baitziren eta ia-ia iraunkorrak. Teknologiak sortzen dituen behar berriez

ari gara, eta T.Veblen-ek jakitera demaigu, banakoak etxea eta familia zaintzeak sortzen dituen arazo larriei irtenbidea aurki diezaiekeela, egungo asmakizun mekanikoak erabiliz gero, ondo erabiliz alegia. Baina gaur bistan denez, ohitura mental zaharrek galarazten dute irtenbide honen posibilitatea edo hedapena.

Hainbat soziologok azpimarratu dute, gizarte teknologikoetan pertsonak bete behar dituen rolen kopurua benetan ugaria dela. Pertsona bat aldi berean izan daiteke familiako aita, bulegoko langilea, klub bateko partaidea, alderdi batekoa, eliza baten harpidedun. Orduan gertatzen da rolen arteko gatazka, ugariak direnez, gizarte tradizionalan ez bezela. Halako gizarteek —Pearson-ek azaldu zuenez— behartu egiten dituzte bertako biztanleak, espezifiko diren hainbat eta hainbat harreman-mota betearaztera. Era berean, pertsonak egokitu edo adaptatu egin behar du, Pearson-ek “unibertsala” deituraz ezagutzen dituen erregelak jarraituz.

Nortasunaren zatiketa hau gizarte teknologikoen karakteristika da, bai banakoen portaeretan, bai gizarteko egitura desberdinetan. Bestalde, elkarrekintza ematen da: egile edo aktore bakoitzak bere rola betetzen du, besteek berarengandik espero dutena oso kontutan hartzen duelarik. Beraz, rol jakin bat beste rolek dituzten funtzioen arabera definitzen da. Elkarrekintza honen ondorioz, harremanen oreka-maila sendotu egiten da, eta aldatuz doan oreka honi “oreka dinamikoa” deritzo.

SOZIALIZAZIOA ETA AFEKTIBITATEA. ROL FAMILIARRA

Subjektu humanoaren sozializazioan ereduak garrantzi handiko eragileak dira. Sozializazio-prozesua deritzo, kultura jakin bateko partaideek ereduak barneratzeko dituzten moldeen multzoari. Geroan, eredu hauek ikasi ostean, bizitza pertsonalean erabiliko dituzten erregela propio bilakatuko dira.

Sigmund Freud-en eta bere ikasle ziren Mead-en eta Piaget-en lanek, sozializazio-prozesuak duen garrantziaz jabetu zirela aitortzen dute, zeren sozializazio-prozesuaren bidez barneratzen baitira arau sozialak, nortasun psikikoan finkatzen eta bermatzen direlarik. Hezkuntzaren bidez eta bizitza osoan zehar, berak dituen hainbat trebetasun, joera eta behar lantzen ditu pertsonak, baina lanketa honetan banakoak oso kontutan hartzen ditu berarengandik espero diren arauak, zeren maiz egiten duen modura jokatzeko badu, kulturak berarengandik papera ondo bete dezan espero duelako izaten baita. Alegia, taldearen aldetik eskaera-mota bat dago, zeina subjektua betetzen ahaleginduko den, onarpen soziala eskuratu nahi badu.

Idea eta esperantzen mundua, errealitatea da pertsonentzako, kontzeptu horiek errealtzat bizi ditu pertsonak. Balore bat geureganatzen dugunean, ez dugu hartuko prozesu arrazional eta logikoa erabiltzen, zeren, zein balorerekin

identifikatuko garen erabakitzekeo garaian, paperik garrantzizkoena afektibitate-alorrek jokatu ohi baitu. Izate osoa blaitzen duen kinada honek, ideal bat sortarazten du pertsonarengan, eta hau, gero bere izatean eta portaeretan isladatua ikusiko dueneko esperantza da. Baloreak duen karga afektiboa da, komunitatean nahiz pertsonen ekintzen orientabidean berebiziko garrantzia duen faktorea. Karga afektibo honi esker azaltzen da, denboran zehar ereduak zergatik irauten duten, eta kultura baten baitan balore-aldaketa gertatzen denean, nola kontrako jarrera oso indartsua izaten den. Hola, kostatu egiten da, karga afektiboa dela kausa, balore-aldaketak gauza daitezen. Sentimentuak, sarritan, baloreen arteko harremanak taxutzen saiatzen dira, eta hauek arrazoiak ulertu ezin dituen harreman-motaz janzten.

Balore-aldaketak, era berean, baloreen arteko hierarkiaren eraldaketa esan nahi du, eta ez du halako zerikusirik balore berrien sorkuntzarekin. Obratzeko molde eta manera desberdinen arteko aukera eskaintzen du egite sozialak. Bestalde, ereduak aukerak aurrez baloreen hautapena eskatzen duela baieztatu da, lehenengoak bigarrenaren meneko direlarik. Nolakoa da kultura teknologikoetan? Gaur egun kultura hauetan antolaketa nagusiki ezaugarritzen duena, produkzioaren inguruan ibiltzea da.

Gizarte teknologikoetan banakoak produzitzailea izan behar du, pertsona honek asko produzitu behar du etengabea, bai berak nola besteek ondasun materialak kontsumitu behar baitituzte; ideiak, irudiak, artelanak eta bestelako ideien multzo ugaria ere bai. Honela, klasez osatutako kultura da kultura teknologikoa; zientzian, arrazoiari eta progresoan fedea duena. Herbert Spencer pentsalariak orientabide berria eman zion soziologia munduari, funtzio biologikoak eta gizarteak elkarrekin duten amankomutasuna azpimarratu zuenean, modu honetara azaldu baitzuen, gizartea bizi-organismoaren antzekoa zela. Funtzio biologiko hauek ondokoak lirateke: produziozkoak, kontsumoa, garraioa eta komunikazioa bereziki.

Garrantzi handikoak diren sozializazio-funtzioak betetzen dituzte masa-komunikabideek. Ohar gaitzen, hortaz, baliogarriak direla, aldi berean, informazioa hedatu ostean banakoen ezagumenaren arloan finkatzeko. Daniel Lerner-ek seinalatu duenez, masa-komunikabideen teknikak areagotu egin du “aldakortasun psikikoa” edo “enpatia” deituraz ezagutzen dena. Enpatia da —Lerner-en aburuz— aro modernoak duen jarrera psikiko funtsezkoena. “Enpatia” egoera desberdinetara, berrietara eta aldakorretara egokitzekeo gaitasuna da. Etengabea aldatuz doan inguruan bizi gara eta. Gauzak hola, esan behar da, masa-komunikabideek egoera desberdinak nola atzeman behar diren erakusten dutela. Bestalde, masa-komunikabideetan azaltzen diren ereduaren parte hartzen laguntzen dute irudimenaren bidez; egoera desberdin eta berriei erantzuteko ikasgaiak dira masa-komunikabideak, eta horregatik, Lerner “aldakortasun psikikoaz” mintzatzen da zentzu honetan. Hortaz, “aldakortasun psikikoa” dute masa-komunikabideek,

eta modu honetara, partaidetza politikoa prestatzeko oso gai dira. Eta Lener-ek honako ahaltasuna, aldakortasun psikikoa, modernizazio-prozesuaren ezaugarri funtsezkoena dela adierazi du.

Zenbait ereduren kasuan gertatu ohi da, hasiera batetan zituzten baloreak denboraren poderioz galdu dituzten arren, hala ere ereduak indarrean irautea; hau da, balorea eta beraren lehen esanahia galdu delarik ere, aipatutako ereduak jarraitu egiten dute pertsonen jokaera arautzen. Adibidez, familiako partaide bakoitzak bere egitea definitzen duten eredu batzuk obeditu behar ditu. Talde jakin batetan, nahiz komunitate bateko klase sozial batetan, eginbehar berezi batzuen esana betetzea espero da aitarengandik, bestelako eginbehar propio batzuen esana amari baino ez dagokiola sinisten den bitartean. Seme-alaben artean ere rolak ez dira berdinak.

Psikologiak aspaldi azaldu zuen, familiako pertsona batek betetzen duen erronkak edo status-mailak, berebiziko eragin iraunkorra sor dezakeela norbanakoaren pertsonalitate psikikoaren egituraren baitan. Gainera, adin gutxikoa denean, haurrak sexua berehala identifikatzen du dagokion bere rol familiarrarekin. Esate baterako, mutilengan inoiz onar ez daitezkeen obratzeko moldeak, onartu egiten zaizkio neskari, eta alderantziz. Bakoitzari ezarri zaizkien beharren eta jolas- nahiz jostailu-desberdinketa ematen delarik, modu honetara haurrak txiki txikitatik ikasten du, bere sexuari dagokion rola zein den eta berak ordezkatu ezin dezakeen beste rola zein den, eta bide batez ohartzen da, bere rolak beste identitate sexualak ez duen “jenio edo tenperatura” propioa duela; eta sentimentu-mota eta rol-motaren arteko identifikazio hauek berebiziko garrantzia dute neska-mutilen ondorengo norabide afektiboa bideratzeko orduan.

Rol eta sexuaren arteko loturaren adierazgarri nagusienetako bat, rol familiarra da. Haurra segituan kokatzen da bere rol familiarraren eremuan, bertatik, eta ez beste toki batetik, bere nortasuna hezurmamitzen hasteko. Bestalde, begibistakoa da, aitaren, amaren eta seme-alaben portaera aldakorra dela, zibilizazio batetan izan ala bestearen batetan izan rolak desberdinak direla, alegia, talde batetik bestera desberdinak. Esate baterako, zenbait ikerlarik familia amerikarretan eta familia alemanetan aitaren eta amaren rolak zein nolakoak diren erkatu dituzte beren lanetan. Lortutako emaitzen arabera, familia alemanetan —amerikarretan ez bezela— aita semearengan kontrol diziplina erabiltzen duela ondorioztatu ahal izan da, eta bestetik frogatu zen maitasun-maila handiagoa demaiola aita alemanak semeari, amerikarrak baino. Azkenik, ikusi egin zen, familia amerikarretan semearekin harreman ugariagoak izan ditzakeela aita. Amari, aldiz, berdina bete dezan eskatzen zaio, kasu honetan, alabarekin harremanak izanez. Atera zen beste ondorioa, honakoa da: familia alemanetan gurasoek seme-alaben sexuan gutxiago erreparatzen dute, eta ondorioz rol-desberdinketa ez da hain nabarmena gertatzen, hain zedarritua. Kultura jakin baten baitan aita, ama eta seme-alaba bakoitzaren portaerek

definituko dute zer den azken batez rol sexuala, banakoen artean gertatu ohi diren desberdintasunez gain.

HAURRAREN AHALBIDEAK: JOSTAILUA ETA ROLA

Jolasa ikastetxeetan marjinatua al da? Jolasean parte hartzen duten arrazoi, erizpide eta baliabide berdinak erabiltzen ditugu gero, bizitzan zehar, eguneroko gorabeheren aurrean aurkitzen garenean edo portaera jakin batzuk aurrera eraman behar izaten ditugunean, izan ere, jolasaren egitura bera errepikatzen baita bizitzako beste arlo desberdinetan, beste harreman-mota askotan. Haurrak aukeratzen duen jostailuaren atzean, helduok dugun mundu-ikuskera osoa dago isladatuta, gure mentalitate osoa. Haurrak jostailu-mota bat eskatzen duenean, horren desira adierazten du, eta erakutsi zaion desira baten eskaerari erantzuten ari zaio, neurri handi batetan bederen.

Jostailuari gagozkiorarik, jostailua genero-kategoria osatzen eta finkatzen duen objektua da, rol jakin batera makurtuz. Gauzak hola, jostailuak rol jakin batekiko atxekimendua gararazten du, bestelako rol desberdinak ukatuz; baina, modu honetara, ez da kontutan hartzen, ezer baino lehenago neska-mutilak pertsonak direla, eta ahantzi egiten da, beraien ahalmen propioen indartzea dela egitekorik garrantzizkoena. Haurrek dakartzaten trebetasun propioak eta ahalmenak aurrera egin ordez, holakoak frenatzen badizkiegu, hainbat jolasetarako gaitasunik gabeak bihurtuko ditugu haurrak txikitandik, eta geroan, helduaroan, garatu gabe utzi zaien alde horrek, galerazi egingo die zenbait jokabide eta harreman-mota aurrera eraman ahal izatea, zeren, hartarako, ez-gai bilakatu baititugu neska-mutil horiek, haurtzaro bertatik hasita.

Jaiotzerakoan, neska-mutilek beren ahalmenak dituzte, eta gaitasun hauek ingurunearen arabera garatuko dira, edo ez dira garatuko. Neska-mutilentzat beren lehenengo jostailua, eta gainera preziatuena, beste pertsonen gorputza da. Honekin adierazi nahi da jolasa zerbait izatekotan “harremana” dela, beste zerbait edo norbaitekin harremanetan jartzea.

GENEROAREN IDENTITATEA JOSTAILUTAN

Zer esan nahi du, jolasean beste paper bat bete beharrak? Bada, paper jakin hori inplizituki dagozkion hainbat betebeharrekin aurkitzea, eta halaber, pertsonekin dituen harremanetan eskubide batzuen jabe izatea. Paper jakin bat bete beharrak, inplizituki darama erregelari erantzun beharra, hau da, pertsonari dagozkion jokabide-arauak bete beharra, pertsonaia horren papera ordezkatzuko bada. Jolastu egiten duelako, haurra ondoan dituen objektuez jabetzen da, eta, halaber, pertsonen arteko harremanez ere, poliki-poliki.

Generoaren identitateak sinboloa identifikatu ohi du maila inkonsziente batetan, hau da, identifikazioa oharkabean gertatzen den prozesua da. Bestalde, azpimarratzekoa da, maitasun-trukatze emankorra ematen dela haurraren eta helduaren artean, helduak haurraren jolasean parte hartzen duenean. Helduek haurrari galerazi egiten dizkiote absurduki zenbait jostailuren erabilera. Maiz, arrazoibide horiek helduen beldurak eta barne-fantasia ilunak baino ez dira. Baieztatzen ari garenaren adierazgarria, gure kulturak jostailu sinbolikoari zuzendu ohi dion erabilera da, erabilera sexista alegia. Aro sentoriotomotean salbu, non oraindik sexu-banaketa hain garbia ez den, jolas sinbolikoa praktikatzea neskei mutilei baino errezkiago bideratzen zaiela esan daiteke. Aitzitik, alderantzizkoa gertatzen da arauzko jolasetan; hots, mutilek joera nabarmenagoa agertzen dute arauzko jolasetara, neskek baino. Honela, nesken artean andereñorekin jolasten jarraitzen dutelarik, mutilek neskek baino askoz lehenago ekiten diote arauzko jolasetan aritzeari.

JOLAS-TEORIAK

Jolasarekiko teoriaz, Gross-ek dioskunez, haur-jolasaren garrantzia, haurrak etorkizunean burutu beharko dituen eginkizunetara prestatzean datza. Bestetik, Schiller eta Spencerk-ek azaldu digutenez, jolasa barne-indarrei aterabidea aurkitzen dien iharduera litzateke. Jolasaren ekinkizunetako bat al da, norbanakoa bizitza heldurako prestatzea? Hauxe zen, izan ere, XIX. mendearen amaieran aldarrikatu zen teoria: jolasa, zerbait izatekotan, prestaketa da, aurreko mailen eta esandako urrats guztien biltzailea. Egia da, haurraren garapenean, jolasa garrantzizko elementua dela, jolasak haurrari bere barne-istiluak konpontzen laguntzen baitio. Irtenbide hau haurraren gain posible da, zeren, jolasterakoan egoera menperatu egiten baitu, bizitza errealean ez bezala.

Konplexutasun apur bateko jokabide oro, ikasten den jokabidea da. Eta ikastea dateke, haurraren garapenean aurki daitekeen garrantzi bizieneko fenomeno. Hainbat ikerketek erakutsi dutenez, jolas-garaian oroimena landu eta iraunarazteko trebetasuna areagotu egiten da, eta emaitza bera ondorioztatzen da autokontrolaren gaitasun-azterketen emaitzak kontutan hartuz gero. Jolasa prestaketa al da? Bada, jolasa ikasi egiten den jokamoldea da. Ikasten den egitea da, jasotzen eta barneratzen den ikasketa-mota, munduan egoteko molde bat, gauzak ikusteko manera bat. Zentzu honetan, egitura sexistak pertsonalitatean bertan errotzen eta kokatzen dira, eta hasiera batetan “ikasi” egin dena, maizegi gero, “instintuarekin” nahasten da. Halakorik gertatu ohi da, esate baterako, “hori naturala da” diogun bakoitzean.

Jolasak garrantzia duela behin eta berriz baderitzogu, arrazoibide honegatik da: jolasean parte hartzen duten ihardueren multzoa behin finkatzen denean,

edozein mailatan agitzen delarik ere, etorkizuneko hainbat ekintzari ekin ahal izateko, ezinbesteko laguntza asoziatiboak suertazen dira, hau da, asoziazio hauek baliagarriak izango zaizkio haurrari, edozein mailatan, plazerra bideratu beharko duen bakoitzerako. Bertan lantzen dituen ikasketak, gero jolasa ez den beste hainbat ihardueratan eta egoeratan erabiliko ditu baliagarritzat. Jolasak, beraz, beste hainbat ingurutako aplikagarriak suertatuko zaizkion baliabideez janzten du haurra, urratsez urrats, bere garapenean barna. Honela, haurra autonomiaz janzten da, eta lehenengoz egitura praktiko eta intelektualen jokamoldeak bereganatzen ditu. Etorkizunean ere baliagarriak izango zaizkion jokamoldeak dira, hain zuzen ere, haurrari ikasketak nahiz beste era desberdinetako lanak burutu ahal izateko baliagarriak suertatuko zaizkionak. Etapaz etapa, garrantzi handiko ahalbideak eskeintzen dizkio jolasak, betiere bere garapen psikologikoa burutu dezan, pertsonalitatea osotuz doakion neurrian.

JOSTAILU-MOTAK ETA MAITASUNA

Gauza jakina da, jolasak eta jostailuak ez direla neutroak. Neskek eta mutilek denetara jolas dezakete, mota guztietako jostailuak izan ditzakete. Jostailua ahalik eta sinpleena edo arruntena bada, hobeto. Zeren, horrelako jostailuek haurrari eskain diezaioketen irudimenezko espazioa, zabalagoa baita. Haurra jostailuak eskaintzen dizkion ahalbideez baliatuko da, bere irudimenezko mundua aditzera emateko.

Aditu askoren eritziz, sofistikatuegiak diren jostailuek ez dute haurraren garapen mentala batere laguntzen, haurrak jostailu-mota horrekin izan dezakeen harremana aktiboa ez baita, edo, hobeto esanda, aktiboki murrizta baita. Haur bati auto kontrolatu kableduna demaiogunean, gazteak egin behar duen guztia, botoi bat ukitzea besterik ez da. Aitzitik, egur zati batek zabaltzen dituen jokurako ahalbide eta posibilitateak, ugariak dira, eta kasu honetan, auto kabledunarekin ez bezela, haurrak bere irudimena erabiliko du egur zatiez baliatuz: batean autoa, eta bestean gudarako labana dela sinistuko baitu haurrak, honek gauzak hala izatea nahi badu, noski. Halakoetan, ezbairik gabe, haurraren partehartzea aktiboagoa dela esan daiteke, zeren haurra jostailu-mota hauetaz jabetu egiten baita, berak sinbolo gehiago erabiltzeko gaitasuna lantzen duelarik. Eta honela, jolasteko grina areagotu egiten da haurraren.

Panpina da historian jostailurik zaharrenetarikoa. Panpinak inportanteak dira haurrarentzat, baina, gaur egun eta hemen, batez ere neskatilentzat dira, panpinarekin jolastuz ikasi egiten baitute etxeko andre zintzoak izaten. Jolasen egileek saiatu egiten dira, haur-jostailuak ahalik eta erakargarrienak izan daitezen; erakargarriak ez soilik haurrarentzat, baita gurasoentzat ere, azken hauek baitira, azken batez, jostailua ordainduko dutenak. Denetarik egiten dakiten panpinak daude, eta holakoetan haurrak ezer gutxi erabiliko du bere irudimena. Pertsona helduek haurrari jostailu mordoa erosten dizkiete, haurren arduraz askatzeko,

haurrak bakea eman dezan. Baina haurrak maiz eskatzen duena, bere jostailu berriarekin nola jolas dezakeen adieraz diezaioten da, eta horregatik haurrak galdetu egiten du, jostailuak izan ditzakeen posibilitateak zein diren. Haurra beste pertsona batekin jolasteko irrikitan egoten da askotan; hargatik egiten du galdera mordoa. Desira hauei orientabidea eskeini behar zaie, eta hortarako bide bat, haurrarekin jolasteko helduon prestutasuna adieraztea da. Zenbat etxetan daude haurren gelak jostailuz gainezka? Maitasuna eta ulermenaren premia dagoen lekuan, jostailu andana ipintzen dizkiegu haurrei. Horregatik maitasun-gabeziaren lekuko dira haurren lo-gelak, jostailuak soberan.

Bizi dugun aro bihurri honek, kultura kontsumista eta zanpatzailearen alde lan egiten duenari, jostailuak ere egitura honi erantzuteko pentsatuak eta eginak dira. Gauzak honela, haurrari asko eta ugari kontsumi dezan eskatzen zaio, gauza mordoa eta garestiak eros ditzan, eta ondoren geldirik egotera agintzen, esate baterako, telebistaren aurrean. Mingarria da, telebistatik iragartzen dituzten jostailu mekanikoen zerrenda agortezina. Ezinbestez, galdera hau plazaratzen da: ikusi besterik egin ezin daitezkeen jostailu mekanikoez, zenbateraino mututzen ote dute haurraren irudimenezko mundua? Jostailu mekanikoez gehienek eskatzen duten par-tehartzia, botoi batzuk sakatzeko baino ez baita. Bestetik, honek adierazten du, etor daitezkeen ondorioak esanguratsuak izateaz gain larriak ere suertatu daitezkeela. Sormen-munduaren ateak herstea, horixe litzateke, gure aburuz, arazoaren gakorik behinena.

Erabilera asko ukan ditzaketen jostailuak dira josta-lagunak onenak. Baina gaur egun garrantzia duena, gero eta gehiago saltzea denez, jostailuaren hezkuntza-ikuspegiak ez du arduratzen, ez kezkatzen. Zeren egungo merkatu kapitalista ez baita batere arduratzen bere interesaz baino, ez haurrez ez jostailuaren hezkuntza-posibilitateaz kezkatu gabe. Eta nola ahanztu, bada, haurra lan batetan murgiltzen denean, denbora nola pasa erakusten dion lan hori, zorian-iturri bilaka daitekeela berarentzat bizitzan?

ARAUAK BARNERATZEKO BIDEA: EXPERIENTZIA TXALOTUAK

Ezbairik gabe, jolasean gauzatu ohi da jokabide-multzoa. Jokabide hauek mamituko dira, beti ere, haurrak antzeko jokabideekiko izan dituen aurrekiko esperientziak, txalotuak edo sarituak izan badira. Bakoitzaren sentipenak adierazteko okasioa da, eta sarituak izan diren esperientziak zoriontsu bihurtzen dira, txalotuak izan direlako. Honela, jasotzen duen segurtasunari esker, haurrak barne-tentsioak askatzeko gai dela ikusten du, eta bide batez, bere burua gehixeago maitatzen ikasten du. Haurrek, elkarrekin jolasten dutelarik, elkarri plazerra demaiote, eta, batek besteak behatzen dituenean, areagotu egiten dira atsegin handiko emozioak, haurrak imitatzeari ekiten dion momentuan, pertsonen arteko barneko harreman ezkutukoek ohartzen hasten denean.

ROLA ANTZERKIAN. ERREALITATEA ETA IRUDIMENA

Ipuinak denborapasako hutsak direla uste duenik badago, eta, aitzitik, sinistu egiten dute, ikastera behartzen gaituzten Historia Handia dela benetan garrantzia duena. Izutzekoa da halako pentsamoldea, ahortzi ezina baita, Historia Handia deitua irabazleak idatzi duela.

Jolastea, nolabait, mugen artean aritzea da, errealitatearen mundua eta barne-unibertsoaren arteko mugan aritzea. Errealitatera gerturatu eta mundua barneratzeko bide bat da jolasa, bizitza hobeto ezagutzeko ildo. Neska-mutilen garapenean berebiziko eragina du nortasuna osatzerakoan, eta halaber, gizarte-harremanen taxutzaile gisa. Haurrak berea den mundu propioa irudikatzen du. Helduen mundutik arras desberdina den irudimenezko mundu hauetan, posible da abiadore izatea, kosmonauta edo luma kantaria. Beretzat den mundua osatzen du haurrak, non bera errege izan daitekeen.

Chateau-k dioenez, “errealitatetik urruntzeak” ez du beti esan nahi, errealitatetik ihes egiten ari garenik; arkitektoak etxe baten planua marrazten duenean, halabeharrez sartzen da egilea itxurazkoa baino ez den errealitate batetan, nahita. Planua harriz eta zementuz osatu ezin duenez, elementuok irudikatu egingo ditu. Bestalde, egiten ari den planuak lanean jarraitzea ziurtatzen dio, eta momentuz ukatzen duen errealitate baten gainean lan egin ahal izatea posible bada, zentzu batetan, errealitatetik urrundu ahal izan duelako da, ez bestela. Desbinkulaketa hau, dena den, zeharbide bat besterik ez da, Haurrak, jolasten duenean, plazerra aurkitzen du. Nolabait, errealitatea eta barne-fantasiaren arteko muga zedarritzeko gai denean, orduan, haurrak plazerra sentitzen du, badakielako otsoak, finean, ez duela bere “ni”-a inoiz irentsiko, ez suntsituko. Garantia honetaz jabetzen delarik, bi pertsonen arteko distantzia hau —ni-a eta ordezkatzeko duen pertsonaiaren artekoa— posible egiten den neurrian, gorputz hartzen du plazerrak, non eta haurraren sentimenduan. Hola, errazkiro askatzen ditu haurrak, barneratuak eta ia-ia finkatuak dituen beldur eta lotura txiki guztiak.

NI-A ETA JOLASTERAPIA

Egia da, haurrak, irudimenez baliaturik, jolasa izaeraz aldatzen duena, indarrean dauden arauak apurtuz arau propioak asmatzeari ekiten diola. Baina, horregatik, baieztatu al daiteke jolasa errealitatetik ihesteko baliabidea denik? Ez da hala. Errealtzat jotzen duen bere orain horretara hurbildu nahi du, eta hartarako jolasa darabil, ezagutu nahi duena horixe delako hain zuzen. Errealitateaz, berak sortzen duenaz eta sormen horretaz, hein batean bederen, ohartu egiten da haurra “errepresentazio” aroan batibat (Rubinstein).

Honela, eguneroko bizitzan jolasetik at sortzen zaizkion harreman korapilatsuak askatzen ditu haurrak, jolasari esker. Modu honetara, mehatxua sentitzen ez delako, hainbat biziexperiencia bizi ditzake haurrak, batere beldurrik gabe. Zeren, finean, berak berdina izaten jarraitzen duela baitaki, orain pertsonaia baten funtzioa betetzen ari den arren; arriskuan den pertsonaia batena.

Chateau-k azaldu digunez, behinola honakoa gertatu omen zitzaion. Haur bat honakoa esanaz gerturatu zitzaion: “Nik badakit hau guztia gezurra dela, baina, arren, ez dut nahi halakorik aitor diezaidaten”. Hau da, haurra jolasean ari denean, alde batetik, ordezkatzeko duen paperaren arabera jokatzeko du, eta bestetik, zihurtasuna dauka, gertatuko dena gertatuta ere, bere NI pertsonalak zutik iraungo duela. Beraz, beste pertsona batek esandakoan ekintzak egiten dituenean, orduan ohartzen da distantziak; bere Nia eta ordezkatzeko duen pertsonaiaren arteko aldeak eta distantziak, hain zuzen. Eta horregatik, haurrak ekintzak eta jokabideak “kanpotik edo bere izatea kokatua dagoen tokitik urrun den lekune batetik” behatzeko duen gaitasuna, martxan ipintzen du. Honi “kontzientzia” deritzo hainbat inguruetan. Urrunagotik dakuski bere jokamoldeak eta sentimentuak, distantzia batetik behatzeko gai denez, eta haurrak burutzen dituen ekintzen gain ukan dezakeen kontrol-maila areagotu egiten da. Gaztea egoera honetan delarik, ordezkatzeko duen pertsonaia eta bere burua bi mundu diferente direla dakien neurrian, jolasa biziexperiencia garrantzitsu bihurtzen zaio, eta honenbestez, bestalde, barne-beldurak uxatzeko baliabide. Zentzu honetan azpimarratzekoa da, haurra beste pertsonaia baten papera betetzeko gaitzeak duen garrantzia, beste pertsonaia bilaka daitekeen neurria, berari sortzen zaizkion jokabideak errazkiago azter baititzake.

Beraz, jolasa norbere kontrola lantzeko eskola dela baieztatu daiteke, non haurrak keinadak, inpulsoak eta desirak bideratzen ikasten duen. Era berean, arau batzuren betekizunera makurtzen ikasten du, honakoa ezinbesteko karakteristika delarik: arau batzuren jabe egin behar du, jolastuko badu. Ordezkatzeko duen pertsonaia izatera heldu nahi badu, haurrak ondotxo daki, pertsonaia jakin horrek betetzen dituen arauak berak ere bete behar dituela.

ANTZERKIA ETA ROLA: MUGEN ARTEKO ASKATASUNA

Gauza jakina da, zenbait zeremonia sozialek antzerkia laudatzen dutena, askotan, aktore bikainenak eta ikusentzulegoak prestutasuna eta arreta erakusten dutelako, eta bestetan, aktore bakoitzaren papera nolakoa den aurrez pentsatuta dagoelako, gidoiak eta argumentuak aurrez bideratuta: beteko den papera betetzen ari den bezala betetzen ikusteak, plazerra demaio bai entzulegoari eta bai egileari berari ere.

Jolasean antzerki emanaldietan gertatzen dena errepikatzen da. Antzerkian ordezkatu behar duen paperari interpretazio pertsonala emateko librea da antzezle

bakoitza, eta gainera banakoarengandik halakorik egin dezan espero du taldeak. Dena dela, ohartzekoa da, askatasun-mota hori beti ere muga batzuren barruan baino ez dela zilegiztatzen, zeren paper jakin batek obraren egilearekin eta emanaldiko gainontzeko pertsonaiekin duen harreman-mota baldintzakorra eta esanguratsua baita. Rol edo paper jakin baten eginkizunak, komunitateko gainontzeko rol eta paperekin duen harremanaren arabera definitzen baitira, rolen arteko elkarrekintzak, alegia.

Antzerkian legez, gauza bera gertatzen da eguneroko bizitzan ere. Eguneroko rolek agindu egiten digute zeintzu diren zilezgitatutako jokabideak, zeintzu diren galerazitakoak, eta ingurune honetan, askatasun-kontzeptua kokatu ohi da. Nabarmenkiro, rolak agintzen dituen mugen barruan kokatzen den askatasun-mota da, nolabait, libertateari mugak ezarritik lortzen dena, eta ez bestela. Esate baterako, gizon batek bere idazkariarekin dituen portaerak eta bere emaztearekin dituenak, ez dira inola ere berdinak izango, semearekin jolasten den bezala lagunekin ere jolasten ez den bezala, jokabide-aldaketak hartzailearen izaerak baldintzatuak baitira. Bestalde, pertsona bakoitzaren rol-ugaritasunak areago indartzen du subjektu sozialaren irudia. Eredu honek agintzen duenez, aktoreak pertsonaia desberdinak ordezkatzeko aritu behar du etengabe, bakoitzari dagozkion jokabideak betetzen saiatuz, eta hauek gainontzeko pertsonaiek berarengandik espero dituzten jokabideak dira. Ekintzak burutzeko ereduez jabetzen da. Zentzu honetan, esan behar, pertsona guztiek ez dutela gaitasun-mota bera, rol jakin batetik bestera igarotzerakoan, ez direla erraztasun beraren jabe.

Askatasuna ereduak zehazten eta onartzen dituen mugen barnean ulertzen bada, orduan libertateak sormena esan nahi ote du? Baina, askatasunak aukera ukaitea esan nahi badu, orduan askatasun-mota hau muga batzuren barnean baino ematen ez den aukera da, kultura batek proposatutako ereduaren arteko aukera. Edo, bestela galde daitekeenez, zer da askatasuna, bere oinarrietako bat beti ere muga batzuren artean aritzea bada?

Ezagutza zatiezina da.
Bide zuzen bati jarraikiz pertsonen jakinduria
areagotzen denean, ziur izan zaitezte,
beren jakinduria, era berean,
gainontzeko bideetan barna osatzen joango dela.
Aitzitik, ezagutza sailkatzen
eta zatikatzen denean,
beren iker-eremu propioetara soilik laburtzen delarik,
gainontzeko arloak arbuiatzen dituzte
eta ezezagunak zaizkie.
Honela, gutxituz doakie jakinduria,
beren eremuetakoa barne.

Isaac Asimov

HAURRA, JOLASA ETA MORALA

HAURRA MUNDUAREN INTERPRETATZAILE. ELKARREKINTZA ETA ADAPTAZIOA

Maiz haurraren mundua geurea egiten dugu ...
haurrak bere balio propioa du.
Ez da soilik nagusiaren ikasle,
balio indibiduala du.
Beraz, zoriontsu izateko eskubidea du haurrak.

Rousseau.

Lan honetan, besteak beste, gisa honetako kontzeptuak landuko ditugu: haurra, morala eta jolasa. Horregatik, lehenik eta behin, honakoa gogorraziko dugu: kontzeptua beti da, gero ematen den fenomeno (gogoratzea, zerbaitetaz hausnartzea, ...), eta bizi-esperientzia, hots, datu enpirikoa, aurrez agitzen da. G. Berkeley filosofoak modu honetara adierazten digu:

«Zer dira argia eta koloreak, hotza eta beroa, hedadura eta irudiak, hitz gutxitan esateko, zer dira ikusten edo sentitzen ditugunak, sentsazioak baino, hau da, nozioak, ideiak edo sentsu-hautemateak baino?»

Beraz, teorizazioa edo pentsamendua izan aurretik, datu edo egite soziala sortua da dagoeneko. Gerta daiteke, gero teorizazioak beste errealitate batetarako aldaketa ekartzea; baina horri dialektika deritzo, historian etenik gabe ematen dena, J. Apalategi pentsalariaren aburuz.

Haurrak experimentalki dauka unibertsoa interpretatzeko gaitasun osoa, jaio den une beretik. Jaio denetik darabil bere balore-eskala mundua neurtu eta interpretatzeko; prespektiba honetatik begiratuta, ezin esan daiteke, nagusiek soilik interpreta dezaketela mundua eta historia handia. Aldaketa ez da kantitate mailakoa, kalitatezkoa baino. Beti dago balore-eskalaren bat, eta etengabea aldatzen dena balore-eskala da, eta baita erantzun posibleen eremua ere. Pluraltasuna ote? Guy Roche-k ildo honi jarraikiz, haxe azpimarkatzen du:

«Pertsonarteko harremanen egitura (aplikagarria pertsona-mundua erlazioan) ez da inola ere behin betirakoa, sekula ez baita baratzen, beraren iraupena finkoa ez baita. “Beste”-arekiko egokitzen, beti da aldi berean berregokitzen, etenik gabeko adaptazioa.»

Bestalde, pertsonen harremanak elkarrekintza eta elkarren arteko eraginaren iturri dira, eta puntu honetan Piaget-ek bere adostasuna azaltzen du:

«Subjektu eta materiaren objektuaren arteko harremanak aldatu egiten ditu subjektua eta objektua, biak batera.»

MORALA ETA JOLASA

Ezbairik gabe, iharduera, espresabide eta bizipen den neurrian, jolasak morala isladatzen du bete-betean. Kasurako, argigarri gerta daiteke Piaget-ek haurren moralaz dioena:

«Haurren jolasek giza instituzioen antza daukate, zeren puxtarri-jolasa haurrari erregela-sistema konplexu batez osatua agertzen baitaio, jolas-egituraren baitan kodea, araudia eta zuzenbidea dituen.»

Bistan da, haurrak jolasten duenean, mintzaira bat manaiatzeko duela, kode bat alegia. Justuki, mintzaira horren azterketa sintaktikoak eta semantikoak argira ekarriko luke, itxura guztien azpitik nahitanahiezko balore-eskala bat badela. Baina zer da, azken batez, balore-eskala jakin baten taxuketa posible egiten duena? Lege-sistema. Haurrengan, hastapenetan, legea baino gehiago “erregularitatea” dei daitekeena izaten da, eta gero erregela, norma, usadio edo arau bilakatuko da nagusiaroan. Erreferentziak kuadro hauek haurrengan jokatu eta eragingo duten papera, arraz erabakiorra dateke Piaget-en eritziz:

«Moral oro erregela-sistema baten gainean finkatzen da. Eta moralitatearen funtsa, gizakiak erregelekiko zernolako errespetu-maila erakusten duen neurtzea da.»

Honela, kulturak zehazten, zedarritzen eta eraikitzen dituen ereduak, ikuspegi moral jakin bati erantzuteko pentsatuak eta eginak daude, eta hau guztia, azken batez, erregela-sistema baten gainean oinarritzen da. Bestalde, ohartzekoa da, ereduak taldearenak ere badirela, gizakiarenak diren bezalaxe. Eredu kulturalak aldi berean daude taldean nahiz pertsonen baitan, era berean dira pertsonarekiko kanpokoak nahiz nor bakoitzak barneratuak. Hauxe da Piaget-ek ikusi zuena:

«Pertsonaren duintasuna jolasaren arauak oso osorik betetzean datza, ahalik eta hobekien.»

Haurraren jolasa arras inportantea da, beraren medioz garatuz baitoa. Emankorra den lurraren antzekoa litzateke jolasa; baina landatutako hazi-motak eta lau urtaroak nolakoak, landare eta arbolen tamaina nahiz osasun neurriak halakoak. Eta aurki ditzakegun haur-jolasek, sinpleenak izanda ere, bermatutako arauak eta landutako erregelak dauzkate.

Beraz, jolasak bere baitan egitura bat dauka, gutxiago edo gehiago zehaztua. Piaget-en ahalegina egitura horiek argitaratzean datza. Rocher-ek egitura hauek badirela baieztatzen du. Elkarrekintza ez da besterik gabe eta modu anarkikoan ematen den zerbait; aldiz, besteekiko elkarrekintza, egitura edo forma batek baldintzatua dago. Honela, jokabideen egitura bilatu behar da, aktoreek inspiraziotzat hartzen dituzten taldeko arauetan, zeren besteekiko osatzen dugun errepresentazioa ez baita behaketa hutsa edo nolanahi bildutako hauteman-pilaketa hutsa besterik, egitura bati erantzuten dion ondorioa baizik.

ERREPIKAPENAK ETA LEGEAK

Haurraren morala aztertzeak, gure morala ere zer nolakoa den argituko liguke bide batez. Beraz, dakusagun ondoren, laburbilduta bada ere, historian barna hainbat pentsalarik legearen sorrera nola adierazi duten, honen justifikazioa kulturaren premiatzat jorik.

Kristo aurretiko V. eta VI. mende bitartean eman zen “izan” eta “behar izan” kontzeptuen arteko haustura, desoreka eta norabide eza, krisi eta larrialdi egoera batetan. Honela, desoreka historiko jakin baten egoeratik askatzeko ahaleginen artean ikusi zen legearen premia. Orduan grekoen moral bakarreko ereduja jaio zen: norbanakoak norberari eta taldearen aurrean erabiliko duen morala. Natura eta politika kontzeptuak parekoak ziren, moralak eta politikak ibilbide bera jarraitzen baitzuten.

Hurrengo jauzi nagusia San Agustin-ekin dator. Hau ere legeekiko obedientziaz mintzatuko da, beste desoreka historikoa agitu zen garaian, Erroma barbaroen mehatxupearan zegoenean, hain zuzen. Krisi honi aurre egiteko, San Agustin-ek grekoen moral bakarra hautsi egingo zuen bitan, bata lurtarra zela eta bestea zerutarra zela seinaltatuz. Lurtar/zerutar moral-bikoizketa honek, luzaroan iraun zuen, dialektika jakin bat eragin zuen artean, arima eta gorputza, barne-niaren eta kanpo-niaren arteko dialektika, hain zuzen.

Machiaveli etorri zen gero, politikak moralarekin zerikusirik ez zuela esatera, politika gizonaren gainetik efikazia zela onetsiz. Machiaveli-k halako proposamena luzatu zuen, ikusitako beste pentsalarien gisa, krisi politiko bizi bati erantzuteko xedez.

Geroztik, moral hitzak gauza desberdin asko esan nahi du eta gaur egun politiko ona eta pertsona gaiztoa izan daiteke aldi berean, inolako kontraesanik sortu gabe, Grezia zaharrean onartezina ezezik pentsaezina zena. Laura Mintegi idazleak “Legez kanpo” elaberrian pertsonaia baten ahoan aditzera demaiguna:

«Aita onak izan litezke, maitale gozoak, kirolari trebeak ... eta torturatuak. Dena aldi berean.»

Kultura teknologikoetan ematen den rol-banaketa eta rol-ugaritasunaren arteko gatazka honetaz mintzatzen dira aipatutako elaberrian ondoko bi pertsonaiak:

«—Eta honela duk beti. Abokatuaren lana bezeroa defendatzea duk. Bere zerbitzuan diagok, gezurra esanda ere.

—Orduan ez duk horretan arazo moralik ikusten?

—Ni ez nauk jainkoa, ezta epailea ere. Niri ez diagokidak erabakitzea nor den erruduna eta nor ez. Hori epaitegiaren lana duk.»

ARLO PSIKIKOA ETA ARLO SOZIALA ELKARREN OSAGARRI

Geure langaietan sarritan mikroikuspegia lantzen dihardugarik, hainbat kontzeptu bereizten eta banatzen ditugu, hobeto lan egiteko. Berau metodologi baliabidea denez, garrantzizkoa deritzogu mikroikuspegia ez galtzen saiatzeari, maiz, esperientziak erakutsia digunez, orotasunak alda baititzake zatikien izaera eta hauen arteko esanahi-eskala. Beraz, haurra ulertzen saiatzen ari garen honetan, barano psikikoa eta barano soziala elkarren osagarriak direlako erizpidea ez dugu bistatik galduko. Arlo psikikoa arlo sozialaz osotzen baita, eta bai soziala psikikoz ere. Pertsonen arlo soziala psikikoki bizi dutela egia bada, egia da baita ere iharduera psikikoa, hein handi batetan, egokitapenez osatzen dela, edo Piaget-ek “moldakortasuna” deitu dionaz.

SEGURTASUNAREN BEHARRA

Segurtasuna harri durari azalpena ematen saiatu ohi da, eta legeak kausari. Zentzu honetan, harritzeko beharra eta misterioa txikitatik dakarkigun altxorra da, geroko hezkuntza gaizto batek isilarazi digun gaitasuna. Errealitatea, ordea, sorpresaz blaituta dago; etenik gabeko sorpresa-gaitasuna du, noiznahi errealitateak honakoa azaltzen baitigu:

«Oso eroa naizelako definizioen manikomioan sartu nahi naute.
Baina nik beti aldegiten dut, neure eromenarekin».

E. Galeano

Hebbess-ek eta Rousseau-k ere justifikatzen dute, legearen eta moralaren erreferentzi marko batekiko obedientzia. Egoismoan oinarrituriko gizartean, denek nozitzen dute egoismoa, gutxiago edo gehiago, baina nozitu denek. Egoismo hori nonahi ageri dela ohartzean sortuko dira legeak eta hauen beharra. Honela, legearen etorrerarekin nor bakoitzak toki bat hartzen du, eta ordena dator, krisiari irtenbidea emanez. Bi pentsalari hauek ere, egokitzen ematen ez duten egoera batetik hausnartzen hasten dira, legea justifikatuz amaitzeko. Bide honi “kontsentsua”, “adostasuna” edo “hitzarmena” deitu ohi zaio.

Bere lanean hurrei buruz ari delarik, Piaget-ek ere darabilen kontzeptua da adostasunarena. Zer eskaintzen dio adostasunak haurrari? Norberekiko segurantzak. Zentzu honetan Hobbess-ek honela erantzun zion ondoko itaunari: «Zer da inportanteagoa libertatea ala segurtasuna? Segurtasuna, noski». Dena den, auzi zaharrak mahai gainean dirau: Legea argudioa al da gizarte zibila ez hausteko?

Jolasari dagokionez, M. Klein-ek baieztatu zuenez, jolasa angustiak eta haurraren barne-fantasmak uxatzeko bidea da, zeren, jolasterakoan, segurtasunean eta oreka-egoeran kokatua sentitzen du haurrak bere burua.

Dakusagun orain beste segurtasun-mota bat, maitasun erromantikoaren idealak sortutakoa. Hainbat antropologok adierazi dutenez, senar-emazteen batuketaren oinarria maitasun erromantikoa da. Historikoki, maitasun erromantikoa interesez lotutako senar-emazteak, feudal eta burgesak, kritikatzeko sortu zen. Mota horretako batuketen aurkakoa zen, hasiera batetan, maitasun erromantikoa, zeren bikote horiek leinuak eta ondasunak elkartzeko suertatzen baitziren baliagarri, eta ez pertsonak harremantzeko. Mundu tradizionalak famili batuketak sortuz kontrolatzen zituen bikoteen izaerak eta portaerak; gaur egun, ordea, beste eragile batez zuzentzen da, bikoteak aurrerantzean hartu beharreko ildoak —gainera heterosexuala soilik zilegiztatuz—, eta kontrol-tresna hau maitasun erromantikoa da, hain zuzen. Zeren maitasun erromantikoa bikotearen batuketa bermatzen duen ziurtagaria baita. Eta berau zen T. Parson-en kezka: berdintasun funtzionalaren hipotesia aurkeztuz, argitara ekarri nahi izan zuen sare

familiarra eta maitasun erromantikoaren artean legokeen berdintasun funtzionala. Modu honetara zehazten zigun:

«Ezkongaiek bermea behar dute eta ziurtatu etorkizunean ere bakoitzak bere rolari fidela izaten jarraituko duela; horri segurtasuna deritzo, eta gizarte amerikarrean ziurtagiri honen emailerik bikainena, maitasun erromantikoa da, berau egokia nahiz okerra izan arren».

Haurrari zuzendutako bere lanean, Piaget-ek instituzioak, legeak, jolas-egitura, adostasuna edo hitzarmena, menekotasuna, errespetoa eta obedientzia bezalako kon-tzeptuak darabiltza, hau da, haurra eta heldua antzeko marko baten aurrean daudela kontsideratzen du. Eta honek guztiak esan nahi al du Hobbes-ek eta Rousseau-k uste duten bezala, haurra etengabe ari dela sosegu, oreka eta segurtasun bila? Joera naturala al da? Haurrari jolasaren egitura maitekorra suertatzen zaiolako baieztatu al daiteke, jolasten duen bakoitzean segurtasun horren atzetik dabilela? Piaget-ek esana da, “erregularitateak” edo errepikapenak egiten ari denean, haurrak plazerra sentitzen duela. Ezen segurtasuna haurraren adaptazio-garapenean inportantea da; segurtasuna eta errepikapena.

INGURUNE FISIKO ETA HURBILA. HASTAPENEN MORALA

Ikasketa-prozesuen barnean moralak azaltzen da, garaian garaiko eta tokian tokiko kulturak zehaztuko duena. Hau guztia nabarmena da, Piaget-ek azaltzen duenean, haurrek joku desberdinak arau desberdinez entelegatzen ohi dituztela, bizi diren garai eta herriaren arabera. Gainera, datu honek haurraren moral-araketan zerikusi garrantzizkoa du, zeren haurra aldaketa honetaz jabetzen denean ohartuko baita era berean arauen erlatibitateaz eta hauen flexibilitateaz.

Bestalde esan dezagun, hastapen horretan gurasoek beteko dutela, nagusiki, lehen moralarekiko urratsen transmisioa haurraren unibertsoan. Gero eta zabaltzenago joango zaio haurrari ingurune hurbila, zabaltzenago ingurune fisikoa ere hedatzen doakion neurrian: ikastetxea ezagutzean, lagun berriak egitean, auzoa ezagutzean, ... Arestian seinalatu dugunez, familia edo ordezkioak dira lehen lehenik haurraren moral-ikuskera taxu araziko dutenak. Honela, azaltzen digu pentsalariak: «Haurrak helduarengandik ikasiko ditu erregela gehientsuenak errespetatzen». Eta jarraian ohar pedagogiko hau azalduko digu:

«Baina, sarritan, erregelak ez zaizkie haurrei beharra daukaten heinean ematen. Eskaera dagoen momentuan ematea bailitzateke egokiena, baina hartarako indikadoreak beharko genituzke, hots, etapen sailkapena, eta ez besterik gabe haurrei erregelak aurrez aurre ipini, belaunaldiz belaunaldiz datorren komunikazio-ohiturari jarraituz.»

Jairoz geroko une beretik, ikasketa ematen da haurrengan. Denborari esker, bere bizitzaren hasieratik jasotzen dute erregulartasunaren nozioa. Erregularitateek, ikusia dugu, harreman hestua dute legeekin. Haurra jabetuz doa gauaren eta egunaren arteko txandaketaz, arratsaldeko pasioan dakuskien paisaiez,... Honek guztiak usadioaren eta legalitatearen nozioak osatzen ditu eta, halaber, aurreikusmenerako erabiliko dituen eskema motorek osatzeko balio du. Bestalde, gurasoek betebeharrak moralen kopuru jakina ezarriko diete hurrei; otorduak direla, loaren erregularitatea eta garbiketa dela, eta abar, honela, haurra bere lehen hilabetetik erregela-giro batetan murgilduta aurkitzen delarik.

Ezbairik gabe, usadioek berarengan “erregulartasunaren” izaera badutela baieztatu daiteke, esan nahi baita, usadio baten transmititzeak, derrigorrean, erregulartasun baten komunikazioa daramala. Ematen diren lehen ohitura hauek, horrenbestez, paper nagusia betetzen dute, zeren, nolabait, moralaren eraketaren lehen urratsak bailirateke; garbitasuna dela, jatorduen jarraipena dela eta abar, garrantzizkoa da haurra erregularitate hauetaz ohartzea, ohitura-mota hauekin adaptazio prozesu baten barnean, haurrak bereak bailiran jokatuko baitu. Jakina da, halaber, autonomiaren garapenerako horrek esan nahi duen laguntza.

Haurrak bere jokabide propioak behin eta berriz errepikatu ahal egituratuko ditu iharduera hauek. Adibidez, hasiera batetan etzanaulki baten tartetxoan puxtarriak sartuko ditu, behin eta berriz, eta gero ekintza hori eskema motorea bilakatuko da, moldaerarako. Honela, erreflexu sinpletik abiatuz heltzen da, gero arazo korapilatsuak askatu ahal izatera. Gurasoengandik jasotzen dituen arau moralekiko lehen betebeharrak hauek (garai honetan haurrak ez du betebeharrak kontsideratzen), berak duen instituzio-mundutik jasotzen ditu haurrak, ez baitu jabetza arrazionalik eta logikaren pentsamenturik oraino, eta, beraz, lehen kinada hauek garrantzizkoak izango dira gerorako. Jatorrizko inguru hurbilak eta tokiko kulturak eskaintzen diete hurrei, lehen sentimenduak osatzeko beharrezko dituzten elementuak.

HELDUON MORALA HAURRENGAN ISLADATUA

Haurren morala arakatzek helduona hobeto entelegatzen lagun diezaguke. Ildo honi jarraikiz, ohiturek eta jokabide-ereduek pertsonaren bizitzarekin duten lotura hertsia baieztatu daiteke.

Bada aldi jakin bat, non imitazioak garrantzia duen, mundua ulertu eta berarekin harremandu ahal izateko. Imitazio-eredu desberdinek balore-eskala desberdin batek zuzenduak direnez, ereduaren arabera, jokabideak ere desberdinak dira, hots, moral-erakuntza desberdinen erantzunak eta eskaerak emango dira. Haurra ere aniztasun honetaz jabetuz doa poliki-poliki.

Eta helduaroan dakuskigun adibide hauek gauza bera adierazten dute: zergak ordaintzen dituen hiritarrak, 60ko gida-ikurra ikusi eta abiadura gainditzen saiatzen ez den autogidaria, igandeko elizkizunetara doan katolikoa, emazteari leial izaten irauten duen senarrak, eztula egiterakoan zapia sudurrera daraman pertsona, denek obeditzen dituzten hiritar-legeak, erlijio-usadioak, moral- eta garbitasun-erregelak, gure poza, dolorea eta haserrea sentitzeko manierak, eta baita, gure pentsamentu intimoenak adierazteko dauzkagun moldeak, guztiak, hezituak izan garen inguruak erakutsi eta proposatutakoak dira.

Honela, geure beharrian fisiologiko oinarritzkoenak asetzen ditugu, geure sentimentuak, geure desioak, alde aurretik eginda dauden aintzinasmo eta arau batzuen esanak betez, baina norma diren arren, ez ditugu, maiz, norma bezela ezagutzen. Zergatik? Bada, ohitura luzearen ondorioak direlako, jasotako heziketaren emaitza, besteak beste. Afanasier filosofo sovieta arrak morala honela definitu du:

«Kultura batetan, bertako biztanleen arau- eta portaera-multzoari morala deritzo, hau da, morala kultura horretako partaideen eritzi-multzoa litzateke, justiziaz eta injustiziaz, ontasunaz eta gaitzez, ohorez eta ohoregabeziak dituzten aburu-sorta, alegia.»

Azter dezagun, oso gainetik bada ere, zenbait pentsalarik moralaren sorrerari dagokionez duten ikusmoldea. Hola, W.S.Sumner-ek azaldu duenez, lehenik ohitura eta talde-usadioek demaiote hasiera arauen sorrerari, eta gero, alternatiba desberdinak aurrez aurre agertzen direnean, orduan, kualitate morala deritzona eskuratu ohi da. Durkhein, bere aldetik, egoera mentalaren intentsitatearen kausaz mintzatu da. Freud-en eritziz, jokamodu baten eskaera egiten da, eta baldin betetzen ez bada, horrekiko dagoen loturaren arabera litzateke morala baita ere Freud-ek argitu digu (edo ilundu), morala kulpabilitate- eta erru-sentimentu gisa bizi den esperientzia dela, eta gurasoengandik sortu den elkarrekintza sexual bati esker azaltzen dela. Mead-ek gogorarazi digu, haurraren “beste generalizatu” baten kontzeptua lantzen dela, eta haurra eraikuntza horrekiko agindupean sentitzen dela. Weber-en abururako, zigorraren paperaz gain, bada zenbaitzuegan ueste subjektiboa, zeina kulturako partaideek obeditu egiten duten, berei ezartzen zaien autoritatea ontzat eta zilegitzat jorik. Parson-ek, azkenik, haxe aholkatzen du:

«Haurrak ikasi egiten ditu eskatzen zaizkion jokamoldeak, baldin eta ikaskuntzan diziplina (arauen agindua), segurtasuna, sariak eta askatasun egokia (mugen artekoa) ematen bada.»

BALIOA, MENEKOTASUNA, KONPETENTZIA, SENTIBERATASUNA ETA ORDENU-HIERARKIA

Menekotasuna haur-jolasetan ere ematen da. Baina, haurra noiz ohartzen da horretaz? Kooperazio-arroan, bestelako pertsonekin elkarrekintzan hasten den une

beretik. Aitzitik, egozentrismo-garaian haurra ez da menekotasun horren jabe, harremana zentzu batean ezinezkoa delako, oraindik bata eta bestearen arteko desberdinketarik ez baitago.

Beraz, elkarrekintza ematen denean emango da erregela ere, bere zentzu zabalean. Aurrez daude “eskema motoreak” eta erregularitasunaren jabetza. Esan behar da, aipatutako azken bi egitura hauek ez direla sekula desagertuko pertsonarengan, berri bat etorri arren ere, hau da, bizitzan zehar egitura berriak eransten badira ere. Garai honetan, haurra erregularitateaz jabetzen denean, aurreko etapan ez bezala, menekotasuna emango da. Beraz, menekotasunak aurrez erregularitateaz eta elkarrekintzaz jabetzea eskatzen du ezinbestez. Esate baterako haurrek aitortzen dutenez, elkar joka ari direnean, elkarren arteko lehia amaitutzat eman ohi dute, baldin eta haur bati besteak egin dion mina jasanezina gertatzera heltzen zaionean, edota menekotasun zeinuren bat edo bere lehiakideari galtzailea bera dela adierazten duen keinua egiten dionean.

Guy Rocher-ek menekotasunaren berri demaigu rol sozialaz mintzatzen delarik: «Kolektibitate orotan, nahiz kopuru urrikoa izan, naturala da, pertsona eta taldeen artean funtzio desberdinen partiketa ematea». Honela, batek buruzagi bailitzen jokatzeko duen bitartean, besteak berarengan eragin nabarmena du baina sekretuki gordea, hirugarren bat, esaterako, menekotasunera ohitzen da ... eta partiketa hierarkiko hau edozein taldetan, txikienean ere, nagusitzen den fenomeno da, “desberdinketarena” zentzu gaiztoenean, alegia.

Dahrendorf-ek esana du, autoritatea giza talde orotan ematen dela. Jolasean baita ere? Egitura sozialaren baitan halabeharrez dagoen erizpidea ote da? Argi dagoena da, autoritate-banaketa desberdin horrek derrigorrean ekarri ohi duela pertsonen arteko gatazka. Baina gatazka ere ez ote da bizitzako zati?

Piaget-ek egindako behaketetan ageri denez, konpetibitatearen zeinu argiak azaltzen dira jolasetan. Honela, puxtarri gehien irabaztera heltzen dena, irabazlea izango da. Jolasean oinarritzko araua honakoa da. Nor bakoitzak dauka marraztuta dagoen jolaserako laukian dauden puxtarriei beste puxtarriren bat jaurtikitzeko posibilitatea; baina, horretaz gain, ondoko jolaskidearen puxtarria jo eta berau aldenarazteko eskubidea ere baduela uste du haurrak, kidea erasotzeko eskubidea. Honela, lehiakidearen jolasa zailduz, konpetibitatea nagusitzen da bide batez.

Izan ere, konpetibitate-fenomenoaren agerketa menekotasunaren berezitasuna baita. Honetaz arduratuta, Jonh Rex, Guy Rocher eta Dahrendorf idazleek azaldu egin dute, kultura orotan menekotasunik badela, konpetibitatea alegia. “Sittig Bull”: azken indioa” elaberrian Bernard Dubant-ek biografia honen berri demaigu:

«Indioen arteko haurrek gauza guztiak errespetuz kontsideratzen zituzten, eta hala, ez ziren zernahi gauza baino inportanteago zirenik sentitzen.»

Bibliografiak dioskunez, haur indioak ez ziren haur mukizuak, independentziarako gustua baitzeukaten, desorekaren zale ez baitziren. Horregatik, gatazka bizitzako elementua zen haientzat, hots, gatazka ezabatzearen alferrikako lanaz jabetzen zirenez, borroka bizi-elementua zen beraientzat. Pertsonak eta animaliek elkarrekin borrokatzen ziren zenbaitzutan, baina, mendebaldean ez bezala, lagunak ziren elkarrekiko.

Honelatan, bada, haur indioen desio bizienetakoa gudaria eta ehiztaria izatea zen. Hartarako, haurren aitak arku eta geziak egiten zizkion semeari, horrela txoritxoak hil zitzaiz. Baina, kontu egin, eskuzabaltasun bikaina modu espontaneoan suertatzen zela, eta horregatik ehiztariari ez zitzaion inoiz otutzen, berak jasotako ehiza-fruitua gainontzeko zorigaiztokoekin banatzea, konpetibitate-ikurrari eutsiz. Haur indioek, beren jolas desberdinetan, borroka-jolasak antzezten zituzten, baina inola ere, behin ere ez, zakarki erasotzen, eta inork ez zuen hurkoaren edo lagunaren ahultasunaz probetxurik ateratzen, errespetuaren ikurra gordez. Hauxe aholkatzen zitzaion txikitandik haur indioari: «Saia zaitez ausarta izaten. Lehendabizikoa dena zorionsua baita. Eta, ehizan bezala gudan ere, bizkorrena denari lehendabizikoa deitzen zaio». Eta aita harroak hauxe zioen: «Nire semea ausarta da!».

Baina ohar gaitezen, haur indioa salbaia bazen, era berean salbaia espontaneoki poeta zela, zelaietako hegatzabalen kantuak entzuten zituztela arratsaldea erortzean, zeren laketa baitzitzaizkien hegazti hauek, egiak kontatzen baitzituzten urrunetik ekarriak.

Gure kulturen diruak balio garrantzitsua du, eta balioa neurri batzuren arabera zehazten da. Soziologoek azpimarkatu dutenez, objektuei balioa ezartzea, batetik desberdinketak mugatzea esan nahi du, eta bestetik, hierarkizazio bati toki ematea. Halaber, haur-jolasetan balioak du indarra, Piaget-en oharra azaltzen duenez:

«Puxtarriek beren balioa daukate, neurri, margo eta gainerako berezitasun batzuren arabera bermatua. Aldameneko dendako prezioaren arabera erabakitzen da puxtarriaren balioa».

Haurra, horrela, balio-kode batez jabetuz doa, bere jolasetan trukaketa darabilenean. Ingurune honetan haurra irabazitako balioaren arabera izango da irabazlea; duen balioa urria bada, berriz, galtzaile. Zentzu honetan Hans Kung-ek parekotasun bera dakusa jolasean ezezik kulturako beste hainbat azalpenetan:

«Dirua eta kapitala bitartekoak dira, lana ere den bezelaxe. Zientzia, teknologia eta industria ere bitartekoak dira, eta ez daude balioetatik libre».

Beraz, ez genuke ahortzi behar, bai pentsamentua eta bai iharduera ekonomikoa, biak, ez daudela balioez gabeturik. Ez baitira neutralak.

Gauzei balioak ezartzea fenomeno unibertsala dela dirudi. Holakoetan ordena hierarkikoa finkatzen da, eta, gatazka aurrean, adostasunean oinarritu nahi izango da. Munduko nazio guztiak daukate ordena legala eta ekonomikoa, baina hauek ez dute funtzionatzen, elkarren arteko adostasun etikorik ematen ez den bitartean. Jolasten duelarik, haurra adostasun honen bila aritu ohi da (egozentrismo garaian izan ezik). Jolasean dagoen adostasun edo elkarriketaren premia, gauza nabaria da. Esaterako, jolasten hasi aurretik adostasunera iritsi behar da, haurrek jolasari hasiera emango diona nor izango den jakin dezaten. Eta, dudarik gabe, jolasari ekingo dion lehenak, abantaila dauka gainontzeko jolaskideengan.

GARAPEN-ETAPEN SAILKAPENA

Haurraren garapenaren etapen sailkapenak desberdinak dira korrante psikologiko desberdinen arabera. Faktore bat beste eragile batzuek baino gehiago azpimarratzeak ekarri ohi du ikuspegi desberdinen aukera, etapen sailkapenari dagokionean. Honela, esate baterako, azpimarkatzen ari den eragilearen arabera, Piaget-ek desberdindu egiten ditu batetik, erregelen praktika, eta bestetik, erregelekiko kontzientzia edo jabetza.

Era berean, garapen-psikologiaren ardura, etapa batetik bestera pasatzerakoan gertatzen diren datu psikologikoen aldaketa aztertzea da, zeren etapa batetik besterako igarobidean jokabideak eraldatzen baitira, pertsonaren psikian beste batzuek lehenengoz azaltzen direlarik. Etapak oso kontutan hartu behar badira ere, Piaget-ek demaigun aholku hau ez genuke bistatik galdu behar:

«Haurraren garapeneko etapen sailkapen hauek ez dira azaltzen ditugun bezala ulertu behar, zeren haurra adinaren eta etapen arabera zatika banatzen badugu, azalpen-eskaera bati erantzuteko baino ez baita; baina errealitatea, itxura guztien sakonean, zatiezina da, eta beraren edukina zatirik gabekoa agertzen da.»

Garapenak ez du etenik, prozesu dinamikoa baita, finean, garapena baita. Haurra ez da zatika banatzen, ez baita gauza bukatua. Zeintzu adini dagozkie fase hauek? Bi urte bete artekoari aldi sensoriomotorea deritzo; ondoren, bi eta zazpi urte bitartean, sasoi sinbolikoa lantzen da. Behin zazpi edo zortzi urte bete gero, araez zuzentzen diren jolasek hartzen dute haurren arreta. Horrenbestez, jostailuez mintzatzen ari garenean, haurraren garapenean ematen diren urratsak eta mailak izango ditugu gogoan, zeren, bizitza bezala, jolasa aldakorra baita, urrats bakoitzean forma berezia eta egitura propioa moldatuz.

Jostailuaren funtzioa haurraren garapen-mailari hertsiki lotuta dago, maila bakoitzak bere jostailuak baititu, eta jostailu bakoitzak bere jolasak. Jolas-mota maila bakoitzera zuzenduta dagoenez, aurretik emandako pausuak kontutan hartuko dira hurrengo pausu berri bakoitzaren aplikapenean. Hartarako, jolas desberdinak eta jostailuen funtzio desberdinak elkarrekin nola lotu hausnartu beharko da, zeren harreman-ingurune bakoitza bereak baino ez diren berezitasunez hornituta baitago. Esate baterako, nahiz eta alderdi sentsorimotorea eta alderdi sinbolikoa haurrak arauetzko jolasetan ere landu, garrantzizkoenak, garapenaren maila honi dagokionez, arauak dira, prezeski. Gogoeta honetatik atera daitekeen ondorioa, honako hau da: haur bakoitza aurkitzen den inguruneak —hau da, garapen-mailak— erabaki behar du, egoera jakin bakoitzari dagokion jostailua edota jolasa zein den.

Jolasaren garapena eta nortasunaren garapena paraleloki doaz haurraren, biak batera. Hain zuzen ere, garapen emozionalean haurrak topatuko dituen gatazkei, irtenbidea aurkituko die jolasari esker. Haurra saiatu egiten da, ustez kanpotik atzematen duen errealitatea berea egiten, barneratzen alegia. Kanpoko errealitatearekin dituen lehen harremanetan, objektua agertu eta desagertu egiten da haurraren begien aurrean. Hau “tat” izenez ezagutzen den jolasa da, lehen jolasa. Honela, zerbait egiten hasten da haurra; esate baterako, gainean duen ohezapia kentzeko asmoz, zangoa gordetzeari ekiten dio, behin eta berriz. Zangoa mugitu eta ariketan, zangoa mugitzen denean, plazerra aurkitzen du. Orduan haurrak behin eta berriro ekingo dio mugimendu berdina burutzeari. Eta haurra ariketa horretan saiatzen bada, hala aritzeak plazerra demaiolako da. Plazerra da, izan ere, jolasak duen karakteristika funtsezkoenetakoa. Bada, horrela haurrak sortzen du bere lehenengo jolasa. Haurraren bizi-hautapenetan, zehatzago esateko, bizitzaren laugarren hilabetea, berebiziko garrantzia duen jolas honetaz ohartzen da.

Hiru hilabete bete eta gero hasten da jostailua maneiitzen, eta objektuaren independentziaz ohartuz doa emeki-emeki. Jadanik objektua identifikatzeko gai denean, jostailua erabiltzeaz gain egiten duena, jolastea da, bere zentzu osoan: beste lagunekin jolasten du, eta denbora igaro ahala jolasa bilakatu egiten da, forma eta egitura berriei moldatuz. Sasoi honetan urrats kualitatiboa ematen da, eta orain jolasten duenean, haurrak ez du egiten momentuzko plazerra asetzeko desiraz soilik: orain, lehen ez bezala, plazerra etorkizunera desplazatzeko gai da haurra.

Plazerra etorkizunean kokatzen ikasteak, asko lagun diezaioke haurrari, batez ere eskolak eta bestelako lanek eskatu ohi duten diziplinarekin girotzen baita, ikasle izan aurretik. Haurrak urte eta erdi dituenean, adin honetan, gai da ekintza/ondorio bikoteak zedarritzeko eta bereizteko; arrakastaren plazerraz gozatzeko gai da, zeren, hondar gainean dagoen zazpi gazteluko torrearen egilea, bera dela baitaki.

Haurrak bi urte eta erdi pasatxo dituenean, begiak helduengan ipintzen ditu batipat, eta helduen jokabideak imitatzen saiatzen da, hasiera batetan heldua begi bistan egonik, baina gero “memorian” beraren presentzia gordez. Beraz bi eta hiru urte bitarteko haurrak helduon jokabide oro errepikatzen ditu. Behin hiru urte bete dituenean, ez dago haurraren jokabidea horrenbeste objektura zuzenduta, “errepresentazio mentalei” zuzenduta baizik. Haurrak paper bat bereganatzen du, eta objektuei ezartzen dien balioa eta funtzioa, jolasean ematen den egitura berdina jarraituz lortzen du. Momentu hauetan jolas sinbolikoa agertu dela baieztatu daiteke urrats bat aintzineratuta eman dela, zeren ekintza sinbolikoa jadanik azalduta baitago. Momentu honetatik aurrera, haurra gai da, sinboloez objektu errealak atzeman eta ondoren hauek irudikatzeko. Haurrak badu, orain, beste pertsonaia baten papera eta funtzioa bereganatzeko trebetasuna. Jolas sinbolikoa, gainontzeko hainbat jolas-moten antzera, aldatuz eta eraldatuz doa denbora pasa ahala, zeren haurra, bera ere, mailaka garatuz baitoa; garatze-prozesu hori jolasean eta jostailuekin burutzen du.

Azkenik, bost edo sei urte bitarteko haurrak, sarritan eguneroko bizitzan arrotzak zaizkion eszenatokiak eta pertsonaiak erabiltzen ditu jolasean. Haurrak badaki ordezkatzeko horien berri, hain zuzen ere, hedabideek eta komunikabideek aipatutako eszenatoki- eta pertsonai-mota horiek zabaltzen dituztelako.

Ondoren, laburbilduz, etapan zedarritzeaz eta hauen edukiaz arituko gara. Lehen etapa “motore” eta “indibiduala” da, “erregela motrizak” ematen dira bertan. Egozentrismoaren etaparen hasiera da, eta inkontzientzi mailan bizi du, ez betebeharrak gisa.

Bigarren etapari dagokionean, bi eta bost urte bitartean, haurra garai honetan jolasten ari delarik ere, bere buruarekin bakarrik jolasten du. Egozentrismoaren erpinean gaude, baina kooperazioaren etaparen erdia ere lantzen da sasoi honetan. Araua sakratua da, honela, araua helduek sortutakoa dela uste du haurrak, eta gainera, betierekoa dela. Eta aldaketak ezinezkoak direnez, hala dela ulertzen du haurrak, aldaketa posible ororen posibilitatea ezabatzen delarik. Jolasean, egiazki, aldaketak ematen diren arren, haurrak ez du uste aldaketak direnik.

Hirugarren etapan kooperazioaren aurreko etapan ez bezala, lehiakidea erasotzen saiatzen da, konpetibitatearen ikurra harturik. Lagunarekin jolasten dela ohartzen denerako, berau meneratzen saiatuko da. Erregela legea dela ulertzen da, orain legearen erlatibitateaz eta aldakortasunaz jabetzen da, horregatik adostasunerako edo akordiorako nahia ere pizturik da haurrarenengan.

Eta azkenik, laugarren etapari dagokionean, erregelen kodifikazioa emango da. Piaget-ek egindako behaketetan inkesten erantzule diren haurrek, sasoi honetan informazio berdintsua ematen dute jolasa nolakoa den adierazi behar dutenean, aurreko aroetan haur batek edo besteak kontatua izatearen arabera interpretazioak

arras desberdinak ziren bitartean. Kooperazioa ematen da, eta erregelekiko benetazko behaketak egiteko desioa du gazteak. Bestalde, legea bete dadin nahi du, taldea gatazkatsua suerta ez dadin, errespetatu egin behar baita. Beraz, adostasunek, hitzarmenek eta akordioek garrantzia dute, jolasa eman dadin premiazoak baitira. Gazteak badaki orain, legea ez dela kanpotik edo goitik datorren zerbait, pakto eta adostasunaren emaitza baizik.

ERREGELAK JOLAS AMANKOMUNA EMAN AURRETIK

Jolas amankomuna eman aurretik, ekintza erritualak daude. Erregularitateak eta eskema eritualak daude, baina hauek indibiduo baten ekintzak direnez, ez da menekotasuna ematen. Azken berezitasun hau erregelan gertatzen da propioki, zeren fantasia eta sinbolismo indibiduala den guztia ez baita komunikatzen, ez modu honetara bederen.

Piaget-ek seinalatzen digunez, pentsamendua, jolas-erregelekiko kontzientzia eta haurraren bizitza moral osoa hertsiki harremandurik daude. Hirurak, elkarrekiko banaezinak dira.

Jolas amankomuna izan aurretik, haurrak erregelak barneratzen ditu modu inkontziente batez, eta ohiturak betetzen hasten da berehala. Ohitura hauek, oraindik, era indibiduallean bizi dituen erregelek osotzen dituzte. Haurrak agindua bete behar dela ulertzeko, jolasean akordioa eta hitzarmena zer diren jakin behar du aldeztu aurretik, adostasuna zer den bizi behar du aurrez, iharduera sozial batetan partaide izanik. Honela, elementu sozialean parte hartzen duenean, aurrez bereganatuak ditu, dagoneko onartutako hainbat erregela. Erregela hauek norbera eta besteekiko hitzarmenaren emaitzak dira.

Komunikazioa gerta dadin, Piaget-ek ezinbestekotzat jo du, haurra sistema horretaz jabetzea. Weber-ek antzerakoa azaldu du, komunikazioaren sistemaren jabetza argitzeko.

Honela, subjektuaren ekintzak zeinu edo sinbolo-balorea ukan behar du bestearentzat, eta alderantziz. Ez da nahikoa bestea kontutan izatea —esaterako, haurrak presentzia fisikoaren gura sentitzea—, horregatik egite bat “ekintza soziala” dela onesteko.

Subjektuak, nolabait, adierazi egin behar du —egiteen bidez—, besteen itxarobideak benetan ulertu dituela, hurkoari jakitera emanez, erantzutera datorrela. Nor bakoitzaren eta bestearen jokabideei esanahia eta zentzua eransteak, transmiti eta entelega daitekeen zentzu sinbolikoa emateko gai izatea esan nahi du. Eta orduan soilik jokabide hauek komunikazio-sistema batetan biltzen dira.

Beraz, garai honetan, haurrak ez du erregela betebehartzat jotzen. Dakiena honakoa da, alegia, badirela onartutako jokabideak, eta beste batzuek, galerazitakoak. Geroan, imitazioa agertzeagatik eta hizkuntzazko hautamena emateagatik, ustez kanpotik datozkion erregelak ikasteko edo jasotzeko gogoia hasten da haurraren.

DENBORAREN NOZIOA. USADIOAK

Hasiera batetan haurrak “lehen” eta “gero” noziei ardurarik ez die eskaintzen. Beraz, nola neurtzen du denbora? Bada, bizi dituen momentuko sentimentu sakonen arabera. Ingurune honetan asmatzeak, haurra beregan datzan betiereko errealitatea kausitzea esan nahi du. Hola, asmamena eta kondaira gurutzatzen diren kontzeptuak lirateke, zeren sei eta zazpi urte dituelarik ere agitz kostatzen baitzaio bereiztea, batetik, beragandik zer datorkion, eta bestetik, bestearengandik zer datorkion. Ez ditu artean ez lehena ez geroa desberdintzen, ez eta zaharra eta berria kontzeptuak ere.

Denbora badenaz jabetu orduko, bera eta bestea elkarrengandik desberdintzeko gaitzen da haurra, eta ondoren dator sozializazioa edo komunikazioa zentzu propioan. Hau guztia gertatzen da, Ni-aren osaketa indartsuago egin ahala, neurri berean adostasunera heltzeko desira areagotuz doan bitartean. Gogora dezagun ordea, budismoaren aburuz, hala nola Krishnamurti, Alan Watts eta beste hainbat ekialdeko pentsalariren aburuz, Niaren osatzea gatazka guztien ziotzat jotzen dela; pertsonak denbora nozioarekin batera bere Nia ere gaingitu egin behar baitu, bai Nia eta bai denbora “maya” baitira, gatazka guztien iturri. Eta honela ekialdeko haurrarentzat Nia eta denbora asmakizun hutsak lirateke, bizitzaren itxura eta ilusioa besterik ez.

PIAGET-EN BEHAKETA

Bost-zortzi hilabete dituenean, objektuarekiko egokitzapena ematen da, haurrak objektua manaiatu eta darabilenean, eta jadanik bereganatuak dituen eskema motoreen bidez burutzen du aipatutako moldaera. Hamar-hamabi hilabetetan erregularitatea duten jolasekiko grina eta interesa erakusten du, eta jokabidea ez da automatikoa.

Eta beraz, zergatik gertatzen zaio jolasa gogokoa haurrari? Hain zuzen ere, erregularitatearen baitan plazerra sentitzen duelako; justuki puntu hau kontsideratuta dago erritualen eta sinboloen jaiolekutzat. Noiz bihurtzen da, ordea, sinboloa pentsamendu? Inteligentzia motrizean lengoaiatz gain ordezkatzeko funtzioa ere azaltzen denean. Erregela motrizak edo erritualak, alegia, eta erregelek elkarrekin duten lotura, zentzu zabalean, erregularitatearen kontzientzia dela onesten du Piaget-ek.

Desberdinak dira, horrenbestez, erregularitatearen plazerra eta betebeharrak elementuaz osatutako jokabideak, zeren azken hauei, soilik, deituko die erregela zentzu zehatzean. Haurrak, bere bizitzaren hastapenetan, talde-erregela kanpotik datorkion zerbait bezala entelegatzen du gizartearekiko. Gerora jaioko zaio kontzi-entzi autonomiaren jabetza, haurrak talde-erregela barneratzen hasten den neurrian.

Horrela, badira bi errespetu-mota:

a) Legeekiko entelegatzen duen errespetu mistikoa, hau da, eduki baten aplikapen arrunta.

b) Legekiko errespetu arrazoituari dagokion erregela bakoitzekiko behaketa arretatsua.

Lengoaia bidezko komunikazioa ematearekin batera, haurra sozializatu egiten da. Zentzu honetan, Piaget-ek dioskunez, haurra berehala jabetzen da helduon lengoaiaz, kontzeptu orokor eta abstraktuez. Berkeley-ek, aitzitik, bestelako hau gogorarazten du: «nozio abstraktuak osatzea lan handia eta konplexua gertatzen zaio haurrari, agitz kostatzen zaiolako».

Elkarrekiko imitazioa ematen den une beretik ematen da ere erregelen ikaskuntza, baina aurrez azter dezagun, egozentrismo deritzon aroa zertan datzan. Garai honetan haurrak erregelak ikasten ditu, baina erabat irudimenaz baliaturik, zeren egozentrismoa jokabide indibidual eta sozialen bitarte horretan kokatzen baita. Esan nahi baita, haurrak material kolektibo batekin jolasten duen arren, egiazki, indibidualki jolasten duela, ez baitu aldamenekoa kontrolatzen. Horregatik, etapa honetan, elkarrekin jolasean dihardutelarik, normak ez dituzte bateratzen; irabazi egiten dute, baina beti beren ikuspuntu propioetik begiratura, berentzako jolasten baitute, izan ere. Haurrak batetik desio du gainontzeko kideekin jolas egitea, presentzia fisikoa eskatzen du, baina, bestalde, berehala ontzat ematen du, berak baino ez duen jolasteko manera berezia.

Horregatik esan ohi da, honakoari plazer motorea deritzola eta ez plazer soziala. Aldamenekoa ez da benetako kidea, ez lehiakidea ere, apenas axola dion lagunak zer egiten duen, eta ingurune honetan erregelen oharrak azaltzeak ez du berehalako eraginik. Harremanik errealki ez dagoenez, “gezur fidela” izenaz ezagun dena ematen da: egiaren jabetza berea dela sinisten du bete-betean. Hizkuntzari dagokionean ere, haurra fisikoki kolektibitatean egon arren, monologoan mintzatzen da beti, beretzat mintzatzen da. Dena den, norbaiten presentzia aldamenean izatea, gogoz desiratzen dute. Eta, orduan, norekin mintzatzen da haurra? Barruan daraman helduarekin.

Lau etapak laburbilduz:

- 1.- Erregularitate indibidual sotilak.
- 2.- Helduen imitaziozko egozentrismoa.
- 3.- Kooperazioa: kultura, zentzu zabalean.
- 4.- Erregelekiko interesa eta desira.

Erantzunak bageneuzkanean,
galderak aldatu zizkiguten

Anonimoa, kaleko pintada batean

TELEBISTAREN MUNDU-IKUSKERA ETA HAURRA

EREDU SEXISTAREN PRESENTZIA TELEBISTAN

Arabako emakumeek 1987.ean egindako inkestaren ondorioak erakutsi dutenez, erdi-zikloko ikasleen % 98,53 telebistaren aurrean hiru eta bost ordu bitartean igarotzen ditu; bestalde, goi-zikloari dagokionez, ikasleen % 78 egunero hiru eta bost ordu bitartean dakusate telebista.

Bidezkoa da honako galdera hau egitea: zeintzu ondorio ekarriko ditu etorkizunean pertsonen formakuntzarako telebistako ordutegi luze honek? Telebistarekin ez da beharrezkoa errealitatea arakatzea, bertan errealitatea emana baitatorkigu.

Zergatik ezberdintasuna mutil eta nesken arteko jostailuetan? Olentzerori zuzentzen dizkieten gutunetan, haurrek jostailuak eskatzen dituztenean, komertzio-marka zehazten dakite, eta hori egiten ez dakitenean, jostailuaren berezitasunak azaltzen saiatzen dira. Honek guztiak haurrak jostailuarekiko aurre-ezaguera baduela adierazten du, telebistako propagandek emandako ezaguera prezeski.

Eredu sexistaren presentzia, haurrei zuzendutako jostailuen iragarkietan suertatzen da bereziki jasanezina. Ez da bidezkoa ez eta zuzena ere, telebistako egileak hartzailearen jarrera pasiboaz nolan baliatzen diren. Haurraren kasuan berdina gertatzen da, honen momentuko energia aktiboaren maila urria izateaz baliatzen dira, eta, iragarkien bidez, erakargarriak izateko pentsatuta eginda dauden jostailuez blaitzen dituzte haurrak.

Telebistan badira, “Marco” programa baino kalte gehiago sortarazten dituzten emanaldiak, esate baterako “Gaur egun”. Badira, pertsonen artean, antitelebista direnak, antikomiki edo antinobela direnak. Eta justu kontu egin dezagun: iharduera hauetan parte hartzen duena, populuaren gehiengoa da.

Aitortu egin behar da, aipatutako medioek milioika pertsonaren arreta pizteko ahalmena duten aldi berean, batez ere jende askoren nahiak asetzeko baliagarri direla erakusten dutela. Horregatik ez datza irtenbidea baliabideak ukatzean, hauen erabilera egoki eta justuago batetan baizik. Azken batez, produktu txar batek azalpen-lan batetarako bideak zabal ditzake, iraultzaile gerta daitekeen lan batetarako.

Haurrarentzat tresna egokia izan daiteke telebista, beraren hezkuntza-garapenerako eta formakuntzan laguntzeko. Baliagarria izan daiteke, beste hainbat baliabideren antzera. Zentzu honetan ikusten da, komikia edo telenobela diren bezelaxe, telebista ere errebindikagarria dela. Dударik gabe, irudiaren mundua guztiz erakargarria da, eta jadanik hedabideen alde azaltzen diren hezitzaileak, asko dira. Gakoa, nola ez, erabileran datza.

Kexu dira, hedabideak nesken kiroletaz ezer gutxi arduratzen direlako, esate baterako, astelehenetako prentsa-orrialdetan. Telebistatik nesken kirol-saioak ematen al dituzte? Zigarretak, autoak eta zapatak iragartzerakoan erabiltzen diren akzesorioak, sinbolo sadomasokistak dira: pistolak, burdin-barrak, labanak eta sokak.

Aldiz, bertan azaltzen diren emakumeak oihuka ari dira, hunkituta daude eta ikaratuta. Pornografia gogorretik eta sinbolismo sadomasokistatik hedatzen duten mezua, emakumeari sexu-biolentzia laket zaiola adierazteko da, eta, gainera, hau ikusten ondo pasatzen duela. Biolentzia erakargarria eta liluragarria da, zeren maitasuna egitea biolentzia baita, eta ez da boterearen seinale. Harreman sexualen osagarria bilakatu dute biolentzia.

TELEBISTAREN ZENBAIT ERAGIN

Haurrengan telebistaren edukiak duten eraginaren aspektu nabarmenenak aztertu nahi izan ditugu. Honetarako programa ezberdinak aztertzea izan da helburu nagusia, haurren programa aztertzea bezain garrantzitsua baita, telebista eta ikuslearen artean zein motatako erlazioa ematen den arakatzea. Horrenbestez ez ditugu edukiak bakarrik ikertuko, hauek haurren erlazioetan zein eragin izan dezaketen azalduko baizik. Telebista piztu eta itzaltzeko erizpide egokiak dituzten haurrenganako apostua egiten dugu, hein berean telebistaren menpe erortzeari uko egiten dien haurrenganakoa, honela mota ezberdinetako iharduerak bultzatuz eta pasibitatea baztertuz.

Edukiei dagokionez, joera agresiboak sortzearen posibilitatea, kontsumorako joera bultzakorra eta balore ideologiko nahiz kultural konkretu batzu markatzea izango dira, haurrengan telebistak duen eragina aztertzean emango diren puntu garrantzitsu eta nabarmenenak.

Telebistako irudiak hartzearen ekintza sinpletik eratortzen diren efektu eraginkor negatiboak aztertzen saiatu dira autore batzuk.

Honela, Marie Winn amerikar ikerlariak telebista ikustearen ekintzari efektu semihipnotikoak eta menpekotasuna sortzeko eraginak egozten dizkio, nerbio-sistemaren pertzepzio-mekanismoen ikasketa zientifikoa kontutan hartuz. Marie-ren eritziz, garunaren bi hemisferioetan kokatzen dira nerbio-sistemaren pertzepzio-mekanismoak. Esate baterako, ezkerrekoan mintzaira logikozko pentsa-mendua kokatzen da, zeina ahozko oroimenaren izaeran eta ikusmen-oroimenarekin erlazionatzen den. Baina hemisferioak oraindik garatu gabe daudelarik, bi hemisferioetan estimulu ezberdina emateak —telebistaren eraginez gertatzen dena berau—, eragin zuzengabeak izan ditzake hamabi urteko haurrengan.

Beste aldetik, Merrelyn eta Fred Emery ikertzaileek buruturiko azterketetan oinarritzen da Jerry Mander, ondorengo baieztatzeko orduan, alegia, telebistako pantailan ematen diren puntu argitsuen bidez irudia eraikitzean, eskuineko hemisferioaren inaktibazioa ematen dela. Ondorioz, informazioa jasotzen da, baina ez da filtratzen ez eta analizatzen ere. Teknologia bakoitzak karga ideologiko konkretua azpimarratzen duela dio, bestalde, Mander-ek. Honelatan, bada, armamentuaren teknologiaren berritzeaz hitzegitea bezain absurdoa da telebista neutro batetaz mintzatzea.

Marshall Macluhan-entzat, zientzia modernoaren produktuak txarrak edo onak direnents ezin da baieztatu, beraien balorea erabilpenaren ondorioa baita.

Pantaila txikia begiraleku-mota bat da, posible diren mugak agertzen diren munduarekin erlazionatzean borondatea boterez kargatzea lortzen duena.

Telebistak sortarazten duen pertsonen dinamikaren balorazioa da azpimarratu behar dena, telebistaren aurreko ikuslego anitzak garai batetan denbora hori beste gauzetara zuzentzen zuela suposatzen baitu. Aldiz, gaur egun, estatu espainoleko %76,6 subjektuk ikusten du zuzenean telebista, eta % 4,1ek bakarrik dio ikusten ez duela, telebistaren aurrean astean zehar batezbeste hamabost-hogei ordu igarotzen dituztelarik.

Telebistaren eraginak ondorengo puntuetan laburtu ditu Marie Winn-ek:

- Hazten ari den haurrak, lotura edo binkulu familiar nagusiak osatzeko eta bere burua ulertzeko beharra du. Eta telebistaren gehiegikeriak oztopatu egiten du behar hau.

– Haurrak komunikazio-teknika nagusiak barneratzeko beharra somatzen du, irakurtzen, expresatzen eta idazten ikastekoa, gizartean bideratzeko helburuarekin. Eta telebistaren gehiegikeriak haurraren hizkuntza-garapena oztopatzen du.

– Barne-gaitasunak eta debildadeak ere deskubritu behar ditu haurrak, helduen lan-munduan egokitzeko ondoren. Eta telebistak ez dio honetan haurrari laguntzen.

– Manipulatzeko, egiteko eta ikutzeko aukera ematen zaionean, gaitasun intelektualak garatzen ditu haurrak, eta ez telebistaren aurrean egonik.

PROGRAMA EZBERDINEN EDUKIAK ETA BEREHALAKO EFEKTUAK

Telebistak eta biolentziak elkarren artean duten erlazioa aztertzeko, alde zuretik informazio-hartzailea nolakoa den ezagutu behar da. Bestetik, haurrengana iristen den biolentzia neutralizatzea, ezinezkoa da, telebista bezalako komunikabidearen indarra kontutan izanik.

Telebista eta biolentziazko jokabideen arteko erlazioa aztertzeko sistema bakarra, estimuluaren aurrean berehalako erantzuna eman dela detektatzean datza, espezialista batzuren ustez. Egoera latentean eragin subliminalak mantentzen direla ageri duen teoria defendatuko dute batzuk.

Gai honi buruz Europan burutu diren ikerketa interesgarrienetakoa, Himmelweit, Oppenheim eta Vince irakasleek burutu zuten. Hauen ondorioak gaur egunekoak izan ez arren, egungo jakitun asko beraietaz baliatzen dira. Laburbilduz, ondokoak dira:

– Telebista begiratzearen ekintzak, jokabide mental pasiboa bultzatzen du, eserita, estatiko eta ahoa zabalik, programazioaren edukia barneratzen baitu haurrak, eta telebistan agertzen den guztia kontsumitzen.

– Telebistak, espektadore-ekintza eta inizatiba-galera bultzatzen ditu.

– Benetako emoziorako gaitasuna galeratzen dio telebistak haurrari. Horrenbestez, estimulu ugariz inguratua da, eta estimulu hauek ez ditu haurrak ekintza bihurtzen, baizik eta pasiboak diren beste estimuluetaz ordezkatzeko dituzte.

Eremu honetan jakituna den Duche irakasleak, honakoa azpimarratzen du:

«Telebistak azaltzen dituen mezu labur eta konkretuen aurrean, sentibera agertzen da haurra. Adin hauetan —bitik bost urtetara bitartean—, haurrek biolentziazko irudiak barneratzen dituzte bereziki, eta imita daitezkeen heroiak bilatzen dituzte. Sondeo honen objektu diren haurrek biolentziazko eta agresibitatezko jokabideen gehitzea agertzen dute. Hein berean lo-galera handia.»

Informatiboen zenbait atalek, ikuslego gaztearengan agresibitatearen sorrera bultzatzen dute. Haurrak biolentziazko irudiak hartzearen egoera, ohituratzat eta normaltzat jotzen da.

JOKABIDEAREN AZTERKETA XEHEA

Biolentziaren jatorri nagusia telebista ez dela pentsatzen dutenak, arrazoi sozial ezberdinak aurkitzen saiatzen dira, eta honela, dudarik gabe, kolektibo bat ezarriko dute errudun. Autore askorentzat telebista ez da biolentziazko jokabideen oinarri nagusia. Funtzionalista diren ikertzaileentzat, “mass-mediaren” edukiak “spray aerosol” gisa jokatzeko dute, hau da, gutxi lortzen dute edukia barneratzea eta ia gehienak airean baporatzen dira, eduki gehienak gailurrera iristen ez direlarik.

Belson-en ikerketak adibidez, Mendlsohn irakasleak kuestionatuak dira. Hauen ikuspuntutik anbiguetate gehiegi ematen da, biolentziazko jokabideen eta beraien eraginaren azalpena ematen denean. Arduradunak bilatzeari dagokionez, gazteriaren biolentziaren zentru sortzaileak juzkatzerakoan, James D. Halloran-ek beste iturri batzuek gogorarazten ditu. Beraren ikuspuntutik, publizitatea jokabide agresiboen oinarri garrantzitsua da.

Joaquín María Aragón irakasleak, telebistaren hainbat biolentziazko edukin aztertu ondoren, honako ondorioetara iritsi da:

- Saritzen den bezain zigortua da biolentzia telebistan.
- Pantailan agertzen diren onak eta gaiztoak, maiztasun berdinarekin baztertuak ditu legeak, izan ere, onak diren helburuak lortzeko biolentzia berbera erabiltzen baita.
- Protagonistak helburuak erdiesteko darabiltzan jokabideak, sozialki legalak izan arren, biolentziazkoak dira.
- Berak bizi dituen zailtasunak gaitzeko, telebistak ez dio ikusleari beste bide egokirik eskaintzen biolentzia baino. Zail suertatzen da gaur egun, T.V.E.k serie sortzaile diren multinazional handiekin dituen interesak urritzea. Egutegiko bonbardaturik den egutegiko beste alderdia azaltzea eskatu behar da eta ez ateratzen dutena: «Gizaki gaiztoak guk aurkeztu dituzte egutegiak», «New York-eko beltzak biztanle arriskutsuenak dira», «haur beltzek haur eta emakume zuriak erabiltzen dituzte»,...

PUBLIZITATEA, KONTSUMITZAILEEN ESKOLA

Eremita guztietako iragarki-egileek, iragarkietako aktibitatearen eta haurren arteko bi maila planteatzen dituzte praktikan: haurraren gaitasun zuzentzen den iragarkia batetik, eta haurraren bidez ematen dena bestetik. Lehenengo kasuan,

haurra produktua erosteko komentzitzen da (kontsumo zuzeneko estimulua) edo helduak produktua eros dezan eskatzera bultzatzen da haurra (aginduaren estimulua). Bigarren kasuan, haurrak iragarkia burutzen du helduaren aurrean (iragarkiak haurrekin) edo iragarkiko mezu-bultzatzaile bihurtzen da (jolas-iragarkiak).

Haurra erosketaren argumentu izateko dago pentsatuta, nahiz eta askotan produktuak zerikusi handirik ez izan haurrarekin. Honela gertatzen da adibidez, haxe esaten zuen izara-markaren iragarkiarekin: «haurrak ere badaki oso leunak direla ...»

Jolas-itxuran ageri da kontsumoa haurrarentzat, honela kontsumitzea oso dibertigarria suerta dakion. Jolasak kontsumo-jokabidea dibertigarri bihurtzen du, hein berean, haurrak jolasteko gero eta gehiago behar du kontsumoa, eta jostailu teknifikatuak behar ditu, dohainiko jolasak baztertuz, hau da, irudimena garatzeko aukera ematen duten jolasak baztertuz. Modu honetan, gizarte irrazional honetako jokabide kontsumistan barneratzen da haurra.

INPAKTATZEKO BALIABIDEAK

“Spot”-aren bidez ematen diren iragarkia/haurra erlazio-era ezberdinak daude, haurrarekin erlazionatzen den produktuaren erabilera egoera dibertigarrietan ematen delarik, jolasa, saria, indarra, poza.... Helduengana zuzentzen diren iragarkiak ere bide honetatik doaz.

Soinuaren eta irudiaren presentzia, ikuslegoa inpaktatzeko erabiltzen den denbora laburra izaten da, iragarkiak helburu emozionala izatea eta ez informatzekoa, planteamentu kontzeptuala baino pertzeptualagoa izatea. Haur-ikuslegoari zuzendurik dauden iragarkien %99 kasutan erabiltzen da planteamentu hau.

TELEBISTA ETA IDEOLOGIA

Haurrari zuzenduriko programazio eta ikuskizunetan argi ikusten da, ideologia menperatzailearen balore ezberdinak bultzatzen direla, hots, konpetibitatea, garailea izatea, konkistatzea eta ez arduratzea. Eta hau azpimaila eran ematen da, inkontziente/kontsumo joeraren prozesu ezaguna, inkontziente joera duen produktu-kreazioaren desioaz ordezkatzeko baitute. Honela, haurra munduari buruzko kontzeptzio zehatza eratuz doa, positiboak eta erabilgarriak diren balore zehatzak barneratuz, entzuten ez duten bitartean besteetaz mintzatzen dira, eta ezinegon konkretu batzu biziz doaz.

Kultura zaharraren erroketak galera izaten du telebistak. Telebistaren aurrean duen fizioaren bitartez eta menperatzailearen eskema narratiboaren adizioaren bitartez, haurrak kultura zaharra produzitzearen posibilitatea baztertzen du. Era honetan, haurrak espazio autonomoa mantentzeko gaitasuna eskuratzen du, hemendik telebistak ematen dion kontsumoko kultura sortzerik duelarik.

Telebistaren sorrerarekin jolasak desagertzen dira. Txarrena ez da jolasak desagertzea, hauek beste ekintzazko eredu ez ordezkatzeko baizik, haurrak telebistari so egotea nahiago izatea, alegia.

Telebistak ez du haurren denbora eta irudimena bakarrik gutxitzen. “Ezberdin” izatearen kontzientziara bultzatzen ditu eta, pantailan agertzen diren heroien menpe azalduz, beren kontzientzia inferioritate batetan erazten delarik. Haurrak heroia imitatzen saiatzen dira, hau da, politikak, ilehoriak, garaiak, ... direnak. Modu honetan ohitura propioak baztertzen dituzte eta, eredu horiek imitatu ezinean, frustrazioak bizi izango dituzte.

HIZKUNTZA

Telebistako pantailan entzuten diren hotsak, bizirik dagoen hizkuntza minimizatzen dute, honela agertu diren hotsak ikuslegoaren ahoetan ixuriz. Entzun daitezkeen esloganak herriko lexikoan barneratzen dira, hauek beti kontsumoarekin erlazionaturik daudelarik.

Baina arazoa ez da, hizkuntzan akatsak sortarazten direla. Kontutan izan behar dena da, hizkuntza herriaren herentzia kulturala dela.

Hala eta guztiz ere ezin da ziur esan, telebistaren eragin zehatzak direnik. Telebistak oreka-ezaren gain funtzionatzen du, gero eta handiagoa den ikuslegoarengan eragiten du eta ez du erantzunik jasotzen. Ikusmenezko informazioen aparailuak, indar handiko zentru baten bidez bideratzen den biolentziaren presioa martxan jartzen du. Presio-uhin hau puntu ugaritara iristen da, puntu bakoitzak zentru horren energia jasotzen duelarik, indibiduoak, errezeptore multzoak ... Energia hau jaso eta gorde egiten da, hein batean birtziklatua izan daiteke, eta errezeptzio-puntu batetik bestera ezin da eraldatu. Energia honen biktima ziurra ikuslegoa da. Telebista bezalako makina baten deskripzioak, desoreka tekniko baten irudia azaltzen digu. Makina honen amaieran pertsona edo talde bat dago, desoreka terminoak egoera psikologiko konkretua definitzeko aukera ematen duelarik.

Telebistaren bitartez jasotzen eta barneratzen den material guzia banatzea eta egokitzea, ezinezko bihurtzen da, eta horrenbestez barne-munduan konmozio handia jasan daiteke. Ematen den presioa ez da desproporzionatua soilik (emisore

batetik errezeptore batetara), bide bakarrean zuzentzen dira eta honi psikologi munduan komunikazio gaixoaren fenomenoak deritzo, monologoa. Monologoa desorekaren kargu egiten da eta beraren sintoma bakardadea da, inkomunikazioa eta beste instrumentu batzuren desegokitasuna.

Honez gain telebistaren deskripzioan ondorengo datuak ere kontutan izan behar dira:

- Telebistak energia eta errekursoen desoreka sortarazten du, eta, beraz, egonezin-arazoren bat.
- Telebistak “Overdoso” shock-a sortarazten du, hots, bildutako informazioarekin konparatuz, ikusmenezko informazio materiala gehiago deskargatzen denean.

Telebistaren gaia aztertzerakoan aipatu egin behar da aldi berean, aparatu hau bide edukatibo gisa erabiltzen dela. Heziketarako teknologia, ikaskuntzarako makina-mota ezberdinekin asoziatzen da, hala nola, ekipo audiobisualak, tipografiak ... Heziketa-erakundean ekipo tekniko audiobisualak erabiltzeak, ikaskuntzari laguntzen diola uste da. Halaber uste da, teknologiak politika eta kulturaren infiltrazio fenomeno gisa jotzen duela heziketan.

Kontutan izan behar da, bestalde, teknologia ez dela ikaskuntzaren helburua, ikasteko bide bat baizik. Hezitzailearen eskuetan dago eta honi dagokio pentsamenduaren oinarritzko edukia erabakitzea, alegia, zer irakatsi eta ikasi behar den; eta teknologiaz gehiago ikertu beharko da, zer ikasi behar den jakiteko.

Komunikazioaren oinarria, gizatalde eta gizarteak sortzeko indibiduen artean ideiak partekatzean datza. Historian zehar aldatzen ari den kontzeptua da, keinutik hitzera aldatu da, garai bakoitzeko egoera markatzen duten aldaketak ematen dira. Giza komunikaziorako saiakera lehendabiziko aldiz noiz eman zen jakitea zaila dugu. Keinutik hasita, artikulaturiko hizkuntzaren sorrera eman zen. Pixkanaka, fenomeno desberdinak eman ditu komunikazioak, eta puntu honetan azpimarratu behar da teknologiarena.

Telebistak posible egin du soinuaren eta ikusmenaren sintesia, eta baita transmisio inalanbrikoa ere. Gainera, telebistaren irudien zabaltasuna oso orokortua izan denez, beste komunikabideen gainetik jarri da, hala nola, zinearen eta antzerkiaren gainetik.

TELEBISTAREN ABANTAILAK ETA DESABANTAILAK

Telebistaren abantailak:

- Irakaskuntza-mailan, irakurketan gaizki dabiltzan ikasleentzat, alternatiba izango da telebistaren erabilera.
- Arreta eta interesa gehitzen dituzten motibazio-efektuak ditu, ikusleari partizipatzeko inpresioa ematen baitio, hots, esperientzia ugarien lehenengo lerroan izatearena.
- Bizitza errealean ematen diren mugimendu-fenomenoak, jarraipen batetan ikusteko aukera ematen du.
- Talde handiari irakatsi nahi zaionean, egokia suertatzen da telebista.

Telebistaren desabantailak:

- Komunikabide honen mezua oso azkarra da, autoritarioa, eta subjektuen partizipazio aktiboa baztertzen du.
- Bidalitako mezua hartua izan denentz ezin da baieztatu, ez eta hartzailearen erreakzioa kontrolatu ere.
- Ikaskuntzarako telebista erabiltzen denean, denbora betetzearen helburuz hartzen bada, txarra izan daiteke.

DRAGOI-BOLA

Haurrei zuzenduriko programa ezberdinen eraginak zeintzu diren, eta kontrasteak jakin nahian, telebistako programa bat aztertzea erabaki dugu. Honetarako euskal telebistako lehenengo katean emititzen den marrazki bizidunetz eginiko “Dragoi-bola” hartu dugu. Lan honen helburua, programa honek aurkezten dituen balore desberdinen behaketa burutzea da, eta hein berean, haurrak zeintzu balore ikusten dituen eta propiotzat zeintzu hartzen dituen aztertzea.

Haurrei zuzendurik dagoen eta jatorri japoniarra duen marrazki biziduna da “DRAGOI BOLA”. Marrazki bizidun hau euskal telebistako lehenengo katean emititzen da, astelehenetik ostiralera, iluntzeko 20.45etan, eta orduerdi irauten du gutxi gorabehera. (Azterketa hau 1992-1993 ikasturtean burutu genuen). Jaiotzatik adin heldurainoko pertsonaia batzuren istorioa agertzen digu teleserie honek. Pertsonaia nagusiak, “Goku” izenekoak, dragoiaren zazpi bolak eskuratzearen helburua du, eta honetarako ahalmen fisiko eta mentalak erabiliko ditu, helburu berbera duten beste gudarien aurka. Hau guztia pertsonaia desberdinen arteko borroken artean gertatuko da.

Emisioa egunero ematen da, astelehenetik ostiralera, haurren eta helduen audientzia handiena dagoen orduan. Ez da ahaztu behar, ordu honetan informatibo

desberdinak burutzen direla, non haurra ohera joateko orduan harrapatzen duen eta heldua albistegia entzuteko orduan. Historia jarraia izanik, kapitulu guztiak jarraitzea inplikatzeko du, eta honela, historiaren amaiera jakitearren, haurrak “engantxatu” egiten dira telebistara. Honela “haurrentzako sugetzara” izena ere ematen diote batzuk. Bestalde, heldu askok atseginez ikusten dituzten marrazki bizidunak direla aipatu behar da.

Ezaugarri garrantzitsuenetarikoa, bi urtez emititzearena da, publikoaren gain menpekotasuna sortuz. Honen inguruan protesta ugari gauzatu dira. Kasurako, guraso askok ordutegiz aldatu zelako protestatu zuten, hasieran 20.30etan uhinetaratzen baitzen. Haurrak, berriz, “Dragoi bola”ren ordezkirorako programa desberdinak zirenean protestatu dute, futbola, saskibaloia eta abar emititzeagatik, adibidez.

Telebistak uniformizazioa eragiten du, non eta usadioetan, hizkuntzan, eta ametsetan baita ere.

1.- Biolentzia

Biolentziatzeko eta borrokatzeko irudi ugari ematen dira teleserie honetan, pertsonaiek indar handia azaltzen dutelarik —adibidez, buruko indarraren bidez harri handiak jasoetako gai dira, lehergailu atomikoaren antzeko izpiak botatzeko gai—, eta beraien arteko borrokak oso gogorrak dira. Hala ere, mendiak apurtzeko gaitasunak dituen izpiak, ez dio min fisikorik egiten pertsonaiei. Honekin guztiarekin, ekintzen kausa-efektua erlazioa guztiz desbideratzen du haurrak. Borroka gogorrenaren aurrean ere ongi ateratzen dira pertsonaiak eta birpizteko gaitasuna dute. Honela, aurkeztu zaizkion ekintzen eraginak bereiztea zaila suertatzen zaio haurrari. 200 metroko altuera batetik erortzen den pertsonaia bizirik ateratzea, ezinezkoa litzateke errealitatean pentsatzea. Baina teleserie honek duen menpekotasun eta arrakastarekin, kausaren eta efektuaren arteko erlazioa gainditzen du haurrak.

Biolentzia eta agresibitatearen erabilera ez da berez txarra haurrentzat, jolas agresiboak deskarga moduan jokatzeko baitute, eta honela haurrak ez baitu agresibitate hau bere bizitzako beste eremuetara zabalduko. Honetarako, agresibitate hau kontrolatu eta bideratu behar da eta “Dragoi-Bolak” ez du honetan laguntzen, bertan biolentzia bizitzazko arazo guztietan ematen dela argi ikusten baita, jolastean, borrokan, kotxeak gidatzean, pertsonaien arteko erlazioetan, ...

Eragin negatiboak alde batera utziz, eragin positiboak ere aipatu beharrean aurkitzen gara, pertsonaiak elkarren arteko laguntzan aritzen baitira, elkarri babesa ematen baitiote, ... Pertsonaiak ez dituzte beraien lagunak ahazten eta lagunaren arazoak propiotzat hartzen dituzte, eta honela aldamenean dituzten lagunak ez dituzte alboratzen, nahiz eta duten helburutik urrundu (zazpi bolak lortzearen helburutik).

2.- Konpetentzia

Azpimarratu behar den ezaugarria, konpetentziarena da. Oztopo ugari gainditu behar ditu pertsonaiak helburua lortzearen. Oztopoak gero eta zailagoak dira, eta haiek gainditu beharrean aurkitzen dira pertsonaiak. Borroka honetan, protagonistak beste pertsonaiekin topo egingo du bidean, eta beraiekin borroka egitea ezinbestekoa izango zaio.

Gure gizartea sektore ezberdinen arteko konpetentzi egoeran aurkitzen da. Honela, konpetitiboa ez den pertsona, ez da aurrera irtengo. Baina bizitzan zehar norbanakoak esperientzia propioetatik ikasten du, nahiz frakasoak nahiz garaipenak positiboak izango direlarik, horietatik hainbeste gauza ikasten dugulako eta oztopoak gainditzeko eta baztertzeko baliagarri zaizkigun elementuak barneratzen ditugulako.

Horrenbestez, nahiz frustraziotik nahiz garaipenetik ikasten da.

Merkatu aske batetan edo erlazio pertsonal sinpleetan konpetitzen denean, bi posibilitate daude: galtzea edo irabaztea. Galtzen ikastea beharrezkoa da gure gizartean, frustraziorik izan ez duen indibiduo berehala eroriko bailitzateke psikikoki, eta ez bailuke egoera honi aurre egiteko elementurik izango. Bizitzak gauza batzu eman eta beste batzu ezeztatu egiten dizkigu; modu berean, haurrari ezin zaio eskatzen duen guztia eman, bizitza erraza ez dela ikasi behar baitu.

“Dragoi Bola”-ko beste ezaugarria honakoa da, alegia, protagonistak bera bezain gogorrek diren pertsonaiekin konpetitzen duela, eta beti ere bere helburuak lortzen dituela. Gaiztoek beti galtzen dute, berdin da helburua urrun badago ere, eta berak beti irabaziko du. Era horretan, haurrek egungo marrazki bizidunen ohizko balorea barneratzen dute: «onek beti irabazten dute eta gaiztoek beti galtzen dute». Guztiz manipulaturiko konpetentziaren efektua ematen da, ez baita frustraziorik ematen.

3.- Rol sexualak

Pertsonaia ezberdinei ezartzen zaien rol sexuala, gure gizartean ematen denaren berdina da. Pertsonaia protagonistari, “Goku”-ri, gizonari ezarritako ezaugarriak egokitzen zaizkio, eta gauza bera gizonezko lagun diren pertsonaiei ere: balorea, oztopoak gainditzeko kementa, sufrimendurako ahalmena, indarra, noblezia, adiskidetasuna, ... Elementu hauek dira, teleserie honetako gizonei ezarri zaizkionak.

Emakumearen papera bizitza errealean ematen denaren berdina da: etxearen arduraduna da, haurrak izan eta zaintzen ditu, haurren eta senarraren ardura izan behar du. Emakumeen helburu bakarra ezkontzea da, senarra zaintzea eta maitasuna bezalako baloreak zabaltzea: maitemintzea, edertasuna izatea, garbiketaz arduratzea, eta abar. Honela, emakumeei atxikirikoak, lehen aipaturiko protagonistaren baloreen ezberdinak direla ikus daiteke.

Bestalde, marrazki bizidun honek jatorri japoniarra duela aipatu behar da, rol sexualak gaur egun ere lehenagoko tradizioari loturik daudelarik.

4.- Kontsumoa

Marrazki bizidun honek izan duen arrakastagatik, gure gizarteko elementu konkretua piztu da: kontsumoa. Programarekin haurrak lortu duen identifikazioaz oharturik, honekin erlazionaturiko produktuak sortarazi ditu kontsumoak: kamisetak, liburuak, zapatilak, karpetak, bainujantziak eta oraindik formatu gabe dagoen haur ikusleari aurkeztu dakizkioken tentazio guziak. Egoera honetan haurrak barne-motorean “plazerraren printzipioa” dauka eta, honela, haurrak zerbait nahi du “oraintxe”, honekin erlazionaturik dauden beste elementuak kontutan hartu gabe: dirua, prezioa, antzeko beste zerbait izan, eta abar. Kontsumoaren preso bihurtzen da haurra, eta kontsumo-kanpaina guztietara zuzentzen da. Modu honetan, gizarte guztia harrapatzen duen kontsumismo-sarean sartzen da haurra.

Haurrak txikitatik ikasten du kontsumitzen, beharrezkoa dena eta beharrezkoa ez dena bereizten ikastea alde batera utziz. Kontsumitzearen ekintza jolas bihurtzen da, heldua izatean kontsumitzea behar bihurtzen delarik, premia.

5.- Euskara

Programaren elementu positiboena euskara bultzatzearena da. Ikuslego handia izanik, haurra euskararekin familiarizatzen da eta honela elementu integratzaile bihurtzen da familia barruan. Honelako marrazkiak ez izatean, haurrak erdarazko kateetara jotzen zuen. Ikuslegoa kontutan izanik, bai haurrak bai helduak komunikabide batetako programa egunero euskaraz ikusiko dute, euskararen erabilera familian gehiago sustatuz.

Eta euskal telebistari dagokionean, prentsak berriki azaldu duenez PSE-EE salaketa gogorra egin dio Joseba Arregi Kultur Sailburuari, EITBk «informazioaren neutraltasuna eta oreka politikori» izaten ez duelako. Dragoi-Bola desager daiteke? Eusko Legebiltzarrak onartutako ebazpenetako bigarrenaren inguruan mintzatu ziren Joseba Arregi eta taldeetako bozeramaileak, «EITBren zerbitzu publiko izaera» dela eta, 1989ko urriaren 3an Europako Kontseiluak ateratako aztertarauak dakartzan erizpideak aintzat hartu beharraz. Aipatu ebazpenak, batez ere, publizitate-emanaldietan eta adin txikikoei zuzendutako saioetan begirunez ibiltzeko dio. Kontseilariak nabarmendu nahi izan zuen, ETB dela aztertarau horretara egokitutako «merkatu osoko telebista bakarretakoa». Rafael la Reina E.A.ko parlamentariak EITBk emititzen duen “Dragoi-Bola” haurrentzako marrazki bizidunentzako programaz itaundu zion Arregiri, biolentzia askotan agertzen delako bertan.

«ETBk alde batera uzten du biolentziarekin zerikusi daukan guztia»

zehaztu zuen lehenik Kultur Sailburuak, «baina erositako eta oraindik emititzeko falta diren saioak gutxi badira, programa ordezkatzeko aukera aztertuko dugu». Arregik ohartarazi zuen, haurrek «izugarri gaizki» hartuko luketela “Dragoi-Bola” kentzeko erabakia.

Eta noiz edo noiz programa, sexismoa dela medio, ordezkatuko al da?

J. F. VALENCIAREN SEXISMOAREAREKIKO AIPUA

J.F.Valencia Euskal Herriko Unibertsitateko psikologia sozialeko irakasleak egindako ondoko ikerketa interesgarrian azaltzen duenez, hartzaileak desberdinki hauteman ohi ditu kanpoko komunikazio-mezuak, beti ere, sexuaren arabera. “*Psikologia Sozialera hurbiltzeko zenbait gai*” deritzon liburuan, hartzailearen sexua eraginberatasun faktore gisa aztertzean, honako eritzia dakar egile honek:

«Gai honi buruzko lehen ikasketen emaitzek, emakumeak eraginkorragoak zirela adierazi zuten. Geroztiko ikerketetan frogatu zenaren arabera, garrantzizkoena ez zen sexu biologikoa, delako “ezagueraren banakuntza soziala” baizik. Honek zera adierazi nahi du: gizartean ezaguera-banaketa ematen dela sexu bakoitzeko. Beraz, batetik, gai edo ezagupen politikoak, lanbidezkoak, kirolezkoak, eta abar gizonaezkoak erabiltzen dituztela aurki genezake, eta, bestaldetik, gai edo ezagupen hezketazkoak, modakoak, eta abar emakumeen ezaguerei dagozkiela. Baina zer gertatu zen lehen ikerketetan? Hemen, gizonaezkoen ezaguera-barrutiari zegokion informazio-materiala erabili zen, eta, horrela, emakumeek ezaguera horietan gaitasun gutxiago agertzen zutenez, eraginberatasun gehiago nabarmentzen zuten. Ideia hau frogatu izan zen, geroztiko ikerketetan eme barrutiaren ezaguera-materiala erabiltzen zenean aztertu zelarik.

Ikerketa hauetan aurkitu zen, gizonaezkoak emakumezkoak baino eraginberagarriagoak zirela, aurkezten zitzaien informazioaren arabera. Beraz, ateratako ondorioa honakoa izan zen: gai jakin bati buruz subjektuak duen informazioa —eta ez sexua— neurtzen ari zela, eraginberatasunaren faktore mugatzaile gisa.

Beraz, ezagueran banakuntza soziala da, eta ez sexua, subjektuen eraginberatasuna mugatzen duena.»

Zientziaren areagotzea ez da nahikoa,
zibilizazio zientifikoa zuzena eta justua izateko.
Beharrezkoa da, halaber,
jakintzaren areagotzea.

Alicia Montesdeoca

ZERGATIK GAITSEZTEN DIRA TELENOBELAK ?

EMAKUMEAK IKUSTEN DITUELAKO?

HARTZAILEAK TELENOBELA BIZITZEKO ERA

Telenobelaren fenomenoak ikuslentsuzulegoak nola bizi duen jakitea, geure baloreak adieraztea baino interesgarriagoa gerta dakiguke. Ikuspuntu honek eta lan egiteko modu honek “hartzailea” oso kontutan hartzen du, hau da, telebistako esperientzia hori hartzaileak nola bizi duen jakitea.

Nola hautematen dugu telenobela eta honek sortarazten duen esperientzia? Zentzu honetan, hartzaile desberdinen aitortpena jasotzeak duen garrantzia azpimarkatu behar da, zeren telenobelak aztertu nahi baitira, baina ez horrenbeste gure ikuspuntutik, bestelako arrazoibide batzu darabiltzatenengana gerturatuz baizik, berauei itauntzeko, telenobelaren aurrean sentitzen dutena zer eta nolakoa den. Zeren, ez da ahortzi behar, jendea ez baita pasiboki entzuten aritzen, interpretatzen baizik. Izan ere, telenobela dakusanean, emakumea ez da partehartze aktiboaren kontziente izaten.

Telenobelan, amorantea, kaleetako egoera, herriko giroa, edozein gauza datorreneko susmoa, banako hartzailearen kontrolpean eman ohi da. Honela, adibidez, istripu batetan kotxe bati kristala hautsi baldin bazaio, egite hau drama edota gertaera arrunta izan daiteke, aukeratu den iharduera aktiboaren arabera. Baina galde dezagun, halako testigantzak jasotzeak zertarako balio digun:

1. Emakume eta gizonen arrazoitzeko moduak arakatzeko.
2. Telenobelekin ematen den identifikazio emozionala zer-nolakoa den aztertzeke.

Kaltegarria al da telenobelak ikustea? Galdera hau maiz plazaratu den arren, gure aburuz interesgarriagoa litzateke, gogoeta ondorengo gorabehera honen inguruan burutzea. Zergatik izan dira telenobelak horrenbeste kritikatuak, eta aitzitik, ez futbol- partiduak? Zergatik gutxietsi izan dira Artearen Historian “arte txikiak” eta, aitzitik, goraipatu “Arte Handiak”? Lehenengoak emakumeak aritzen direlako arbuiatuak izan dira, eta, alderantziz, bigarrenak —Arte Handiak— txalotuak izan dira, azken hauek gizonaren emaitzak baitira.

Azter dezagun, bada, telenobelaren fenomenoak ikuspegi baikor batetik. Zer esan nahi du telenobelaren arrakasta izugarriak? Ezbairik gabe aitortu behar da, telenobela sozializaziorako garrantzizko baliabidea dela,

1. zeren intimitate pertsonala lantzen baita bertan, hartzailera inplikatur sentitzen baita.

2. zeren kulturako hainbat kideekiko partaidetza laguntzen baitu. Kultura batetan “telenobelekin gertatzen dena ezagutzeak” zabaldu egiten ditu harreman-mota batzuek, telenobelaz jakituna izateak solasaldietan parte hartzera laguntzen baitu.

Nork agintzen du, telebistaren aurrean ikusiko dena zer izango den? Zenbait pertsonak uste dute, telenobelak emakume alferrentzako denbora-pasako hutsak direla.

Alderantziz, gizonezkoek futbola dakusatenean, orduan ez da uste izaten, beraiek ere denbora galtzen ari direnik, zeren holakoetan gizona aisialdian dela aitortu ohi baita gehienetan. Aztertu dugun azken adibide honetan, garbi ikusten da, antzeko gertaerak desberdinki epaitzen direla, egileak gizonezkoak edo emakumezkoak izatearen arabera.

Bestalde, emakume askok telenobela ikustean erru edo bekatu bat egingo balute bezala jokatzeko dute, kulpabilitatea sentituz; aldiz, gizonek ez dute halakorik sentitzen futbol-partidua ikustean, zerbait garrantzizkoa egiten ari direla baizik. Etxe askotan gizona da telebista erosi duena eta horregatik esaten da, berak daukala kontrolatzeko eskubidea. Horregatik agian, maiz emakumeak ezkutuan ikusten ditugun telenobela-saiok, gizonaren ausentzia probetxatuz.

Telenobelak eta melodramak munduko ordenamendua zuzena eta justua dela esatera datoz, eta, beraz, munduak modu honetan irauten behar duela, batere aldaketarik jasan gabe. Ikuspuntu honetatik begiratuta, hainbat feminista kexu dira, zeren telenobelek patriarkatuaren edukiak sustatzen baitituzte bete-betean.

Egungo mitoa da telenobela, eta bertan gaizkia beti zigortzen delarik, ontasunak irabazi egiten du beti. Bitxia bada ere, telenobeletako emakume indartsuak hartzaileei desiragarriak suertatzen zaizkien arren, halako emakumeek duten morala dela medio, emakume-mota hau kondenatua izaten da.

Maitasun erromantikoak esperantza sozial bati erantzuten dio. Jendeak halako esperantza bizitzan benetan gertatzea oso zaila dela dakien arren, “maitasun erromantikoan” sinisten du oraino.

Maitasun erromantikoaren sexuak pauso bakoitza betetzen du, banaka-banaka, eta, maiteminaroaren ostean, ezkontza etorri ohi da. Orain egun gutxi prentsan irakurri ahal izan genuenez, Irlandako emakume literatur irakasle batek ez omen zituen bere ikasleak Shakespeare-ren “Romeo eta Julieta” ikustera eraman, bikote honen maitasuna maitasun heterosexualaren goraipatze soila delako, maitasun erromantikoa dela medio, bestelako harreman-motak baztertzen dituelarik, homosexuala esaterako. Bitxia da irakasle honen jarrera, ohizkoa ez delako, arruntena alderantzizkoa baita gehienetan.

Telenobelak jende tontoarentzak eginak direla uste duenik badago, baina, era berean, bada bestelakoa uste duenik ere, hau da, telenobelen mundua hautemateko hartzailea “argudio-sistema konplexu” baten jabe izan behar duela, eta horregatik, emakumeak telenobela dakusanean egin behar izaten duen burulana neurri handikoa dela, telenobeletan azaltzen diren buruhauste mordoa eta historia korapilatsuak memorian gorde ahal izateak, hartzaileak kultur konpertentzia duela esan nahi duelako, alegia. Esate baterako, filmeetan azaltzen den emozio sentiberen jolasetako harreman guztiak bereganatu ahal izateko, hartzaileak egin behar duen lana, lan aktiboa da, eta ez pasiboa. Beraz, zergatik kritikatzten dira horrenbeste telenobelak, eta ez ordea, gizona atsegin eta laket zaizkien emanaldiak?

Baliabide gisa, telenobela ez da gauza kaltegarria. Bere auzokidearekin harremandu ahal izateko, telenobela aurrez ikusia izan beharko du, bestela ezin izango baitu solasaldian parterik hartu. Dakigunez, espainiar estatuan 8 miloi ikusle dituzten telenobelak badira gaur egun. Nola explikatzen da halako fenomeno? Dударik gabe, filme hauek ikustean, lotura handia gertatzen da emozionalki, hartzailearen eta emanaldian azaltzen diren estereotipoen artean.

Orduan, zergatik kritikatzten dira horrenbeste telenobelak? Emakumei laket zaien alorra delako? Hainbat ikerketak erakutsi dutenez, telenobelen eragina oso nabarmena da. Adibidez, filmean emakume minbiziduna azalduz gero, hurrengo egunean emakume asko eta asko joan ohi dira sendagilearengana, bular-kantzerreko froga egitera.

Ezin da ukatu, hor dagoela hainbeste jende erakartzen duen fenomeno, telenobelarena alegia, eta ezin dugula kondenuatu, besterik gabe, eduki matxistak sustatzen dituelako. Kontutan hartu behar baita, jendeari atsegin zaiolako lortu duela arrakasta.

Horregatik, gure lanak ondokoa galdetzera egon behar luke zuzenduta: Zergatik duzu atsegin telenobela? Jendearen benetako testigantzak jasotzeko, eta ez teoria abstraktu eta urrun bateko mezuan murgildurik ibiltzeko. Hainbeste erakartzen duen fenomeno hau, kaltegarria al da? Bestalde, badakigu, edo dagoeneko jakin beharko genuke, telenobela sexu heziketa-mota bat irakasten dela, eta ez bestelako batzu, noski.

FENOMENO GARRANTZITSUA

Estatu Batuetan orain 30 urte egindako zenbait ikerketatan, hedabideek biolentzia zabaltzen zutela frogatzen saiatu ziren, baina uste hura ezin izan zuten frogatu, metodologi arazoak zirela medio, eta, beraz, “telebistatik hedatutako biolentzia” intuizio hutsean geratu zen.

Froga honen porrotaren ostean, 1960. urte aldera, ideologiaren heriotza eman zen. Geroago, 1970. urte inguruan, aipatutako gai berean lan egiteari ekin zitzaion berriro, baina oraingoan, bestelako ikuspegi metodologiko batetik abiatuta egin zen ikerketa. Ondorioz, hedabideek halako eragina eta botere handia dutela onetsi egin zen orokorrean, baina azpimarkatu egin zen, era berean, botere hori desberdina dela hartzailearen arabera, zeren hedabideen botere eta eragin horren esanahian jendearen interpretazioak baitaude.

Honela, metodologia berri honi esker, hartzailearen interpretazioaren garrantziaz jabetu ziren ikertzaileak, funtsean, hartzailearen interpretazioak erabakitzen baitu hedabideen eragina eta boterea zernolako izango den. Beraz, oso inportanteak dira hartzailearen “usteak”, eta, ondorioz, uste hauek jaso beharko dira, hots, garrantzizkoa da hartzaileak mundua neurtzerakoan darabiltzan modu propioak zeintzu diren ezagutzea.

Inguru honetan honakoa galde daiteke: Froga al daiteke, telenobelek betiereko rol tradizionalak indartzen dituztela? ‘A priori’-ko eritziak bazterrean utzi behar ditugu, teoria hutsean lanean aritzeak sortzen dituen abstrakzioak alegia, eta praktikara gerturatu beharko dugu, ingurune bakoitzak kode diferente bati erantzun ohi diola ohartzeko, eta inguruneak asko eta ugariak direla, anitzak, alegia, kodeak diren bezala.

Horregatik diogu inportanteagoa dela, hartzaileari bizi duena nola bizi duen galdetzea, aintzinasmoekin beraganatzea baino. Eta gainera, sarritan gertatzen da,

ikertzaileak duen balore-eskema, hainbat errealitate —bai gertukoak bai urrunekoak— neurtzeko ezegokia izatea.

Telenobelak elkarrizketetarako gaiak direnez, ikusleen artean elkartasun-loturak osatzen dira gai honen inguruan. Batik bat emakumeena den espazio honetan, diskurtso alternatibo baten sormenari ere ekin ohi zaio. Telenobelak ikusteak elkarrizketetan parte hartu ahal izatea esan nahi du zenbait pertsonarentzat, eta, orduan, ezegokia al da kulturako gauzetaz beste kideekin mintzatzea? Telenobelaz mintzatzen ari garenean fenomeno sozial baten aurrean gaudelarik, honen balioa garrantzi handikoa da: telebistaren indarra, pertsonak elkarrekin harremantzeko forma modernoa izatean datza, norbaitek seinالاتu duenez. Gogoetarako:

– Ba al daukagu telenobelena ez den bestelako maitasunaren sozializazio-motarik?

– Zergatik gaitsezten dira telenobelak? Emakumeak direlako gehien ikusten dituztenak? Gaitsezpen hau ez ote litzateke, gizonaren desirak ezarriz emakumeak kontrolatzeko modu bat?

– Telenobela ikustea ihesbidetzat kontsideratzen dela esan izan da, baina —itauntzen dugu— zergatik jotzen da kaltegarritzat errealitatetik ihatea? Non datza muga? Plazerrean erduekiko identifikazio emozionala ematen da, baina ihesbidea zentzu honetan ulertzen al da?

TELENOBELEN AZTERKETA

Hogeigarren mendean herri garatu gisa kontsideraturiko herrialdeetan telenobelek duten ospea, adierazgarria da, ikuslegoa emakumezkoa dela ikusirik batez ere. Esate baterako, honela zioen gizonezko batek Emakunde-ren aldizkariko inkesta bati erantzunez:

«Ikusleen arteko gehienak etxekoandreak izango direla uste dut, zeren eta emakumeak baitira beren emozioak eta afektuak garatuen dituztenak, gizonezkoak baino gehiago behintzat, eta berak izango dira, seguruenik, horrelako historiak hobekien onartzen dituztenak.»

Zergatik telenobeletako interesa? Eguneroko bizitzan hunkitzen gaituen hainbat pasadizorekin berdintasun nabarmena duten jazoerak agertzen direlako. Esate baterako, pasiozko krimenetan zeloan ondorioz gertatzen diren zigorren kasuan, bortxaketetan, eta abarretan. Badira bestelako arrazoiak ere. Adibidez, zenbait emakume eta gizonezko bikote bilatzearen desioak eraginda zuzendu ohi dira telebistako saioretara, honela beren arazo sentimentalak bideratzeko. Europan ere antzekorik ikusten da, esaterako, egunkarietako maitasunezko oharretan.

Dakusagun, oraingoan, zertan datzan telenobelen arrakasta. Kultura honetan bizi gara, kultura mekaniko teknologiko batean zeharo murgildurik, non hainbat jokabide barneratzen ditugun, beti ere norberaren autokontrolen mugen barnean.

Bestela esanda, indarrean dauden estereotipoetatik at eman daitezkeen emozioak sentitzen ditugula ohartzea eta onartzea kostatzen zaigu, barnean sentitzen ditugula aitortzea alegia. Zergatik ez da ederra izango, zenbaitetan negar egitea? Eta, alderantziz, ez al gaitu, bada, algarak noiz edo noiz samindu? Telenobletan azaltzen diren ohizko estereotipoak, oso markaturik agertzen dira, eta ikusleak estereotipo hauek nola jokatu duten aurrez jakin ohi du, jakintza eta hezkuntza-sistema osoak pertsonari erakutsi diona horixe baita.

Espero diren eredu hauek betetzen diren bezala betetzen ikusteak, plazerra demaio ikusleari. Normalean, gaizkileak edo marginalak diren protagonistak aurkeztean hautsi ohi da ohizko estereotipoekin. Ikuslegoak kasu honetan ere sentitzen du plazerra, zeren eguneroko bizitzan bete behar dituen arauak telebistako protagonista hauengan hautsiak direla ikustea atsegin baitu ikusleak. Galerazitako protagonistak erakargarriak suertatzen dira, horregatik. Esaterako, “emakume gaiztoa”-ren kasuan, emakume-mota hau guztiek kondenatzen duten arren, aldi berean desiatua izan ohi da.

Telenobelen ospearen arrazoiren bat izan al daiteke? Telesail hauetan agertzen diren pertsonaien bidez, ikusleari ezkutuko emozioak sentiaraztea lortzen delako sentitzen al da gustora berau telebistaren aurrean? Agian, hauxe litzateke lotura emozionala sortzen duen arrazoi nagusienetarikoa. Telenobelak, emozioak eta eguneroko gaiak tratatzen ditu: maitasuna, zeloak, inbidiak, ... Eta ikuslearen arazoak direlako sentitzen da berau gai horiekin identifikatuta. Pertsonaia nagusiak maila behe edo ertainekoak direla, eta zein ikuslegori zuzendurik dauden kontutan izanik, identifikazio-maila haundiagoa ematen da. Dekoratuari dagokionez, telesail latinoamerikarretako dekoratua iparrameriketako baino askoz arruntagoa dela ikus daiteke, honela ikuslegoak identifikazioa errazkiago lortuko duelarik.

Zentzu honetan Euskal Herrian burututako inkesta batek dioen bezala, identifikazioa benetan ematen da; inkesta hau 1991.eko apirilean burutu zuen Emakundek, bere 5. aldizkarian azaltzen duenez. Honela diote galdera-sorta burutu zuten batzuk:

«Pertsonaia nagusiek izugarri sufritzen dute eta ni emozionatu egiten naiz oso ... ene familiari gerta dakiokela pentsatzen dut.»

«Errealitatean eta bizitzan ematen diren pertsonaiak agertzen direlako gustatzen zait.»

Balore batekiko lotura ez da jaiotzen mugimentu razional batetik, afektibitateak partehartze garrantzitsua jokatzen dueneko nahasketa batetik baizik.

Banakoaren izaeraren inpultsuak partehartzen du eta jokabideak burutzeko ideala ezagutaraztera bultzatzen.

Baloreari loturik dagoen karga afektibo honek egiten du faktore indartsua izatea, pertsonen arteko ekintzak burutzearen orientabidean. Denboran zehar baloreek egonkortasuna izatearen arrazoia azaltzen da karga afektibo honen bitartez, eta, hein berean, sozietateko eremu ezberdinetan ematen diren baloreen aldaketekin topatzeko aurka jartzen den indarra.

1.- Biolentzia

Telenobeletan ikus daitekeen ezaugarri garrantzitsuenetakoa, biolentziaren erabilera da. Biolentziazko jokabideak, zeloak eta amodiozko arazo zehatzekin erlazionatzen dira, eta bertan bortxaketak, erahilketak, masailekoak eta antzekoak ikus daitezke. Emakume den pertsonaia nagusiak gizonaren eritzia zalantzan jarri edo honen aginduak betetzen ez baditu, gizonak emakumearengan bere boterea ezarriko du, askotan indarra erabiliz. Halaber, tentsio erotikoa erabiltzen da biolentzia, maitasuna era horretan ulertzen delarik.

Gizon baten maitasunaren alde lehian aritzen diren bi emakumeen arteko biolentzia fisikoa ere agertzen da sarritan. Telesail hauetan, emakumearen etsairik nagusiena beste emakumea izan ohi da, biolentzia fisikoaz gain ahozkoa ere ematen delarik.

Bestelakoa da gure aburua, zeren gatazka eta maitasuna biak baitira bizitzaren osagarri; eta maitasunak esaten diguna leialki adituko bagenu, besteari askatasuna ematea zein garrantzizkoa den ohartuko ginateke, honek bere garapena osa dezan, honela libreki deritzon bidean zehar abiatzeko. Baina, nonbait, ikasgai zahar hau oso gogorra gerta dakigukeen ikasketa izan ohi da, eta, dakigunez, harreman asko eta asko bata bestea gara dadin eta bere bideak libreki aukera ditzan uzten ez duelako hausten dira. Zeren “besteari bera izaten utzi” kontzeptua kontzeptu psikologikoa eta ontologikoa baita, aldaketa ekartzeko gai dena, bai gure adimenean eta bai izate osoan ere.

2.- Emakumeak

Bi sexuak era tradizional eta kontserbakorrean sakabanaturik agertzen dira. Gizona erabakikorra da, emakumezalea eta autoritarioa, oro har. Emakumea, aldiz, sentimenduen munduarekin erlazionatzen da, ezkontzarekin eta amatasunarekin, zoriona lortzeko berau bide bakarra izango balitz bezala. Emakumearen etorkizunaren zalantza ere ez da plazaratzen, eta beraren etorkizuna zehaztua agertzen da hasiera-hasieratik.

Pertsonaia femeninoak ez du berez bestelako garrantzirik, gizonaren inguruan kokatzen baitira. Eta, bestalde, emakume-paper desberdinak bereiz daitezke telenobeletan: emakume gaiztoa, ona, ama eta zerbitzaria.

Emakume gaiztoa diruagatik ezkontzen den emakumea izan ohi da, onarpen soziala lortzeagatik. Leialtasunik gabekoa da, hotza, sedukzio-indar handia du eta oso seguru da bere buruaz, helburuak lortzeko edertasun fisikoaz baliatzen delarik. Gehienetan, emakume hau jatorri humilekoa da, eta pobreziatik ateratzeko edozer gauza burutzeko gai, beti ere hori gizon batekin ezkontzerakoan lortzen dela uste duelarik.

Emakume ona, biguna, leiala, birjina eta zerbitzaria da. Honela birjintasuna ezaugarri gisa tratatuko da, maitaturiko gizonarentzat gordetzen duelarik. Guztiz gizonaren menpe agertzen da, eta isiltasunean mina jasango du gizon honen maitasunagatik. Beraren xede bakarra, maite duen gizonarekin ezkontzea eta ondoren haurrak izatea da, honetarako edozer gauza jasateko gaitasuna azalduz, beraren zoriona maite duen gizonaren zoriona lortzearen baitan emango delarik.

Ama izanik, sinismen erligioso indartsuak dituen emakumea izaten da normalean, borondate handikoa, ulerkorra, fedeari esker oztopoak gainditzeko eta aurrera ateratzeko bere burua indarraren jabetzat duen emakumea.

Ohar gaitezen herrialde orotan emakumeak desberdinki bizi dituela eguneroko gorabeherak. Ohar hau ez genuke ahanzi behar, zeren, esate baterako, gauza jakina baita, Latinoameriketako pertsona emankorra dela oro har eta, beraz, datu hau kontutan izanik, arriskutsua litzateke, latinoamerikarren karakteristika honi jaramonik egin gabe, beste herrialde bateko jokabideak juzkatzea, besterik gabe.

3.- Gizona

Gizonezko pertsonaia urriagotan pantaileratzen den arren, telesailaren argudioa beraren inguruan kokatu ohi da. Gehienetan, ekonomikoki egoera onean aurkitzen den gizona izan ohi da, erabakikorra, saiataua, berezko inizatiba duena eta autoritarioa.

Gizonak ez dakusa emakumea identitate propioarekin, bere funtziopean baizik, hau da, betiere bere andregaia, bere amorantea, bere emaztea, ... izango da. Telenobela hauetan, ez dugu inoiz etxeko lanak egiten edo haurrak zaintzen dituen gizonik ikusiko, zeren, era kontserbakorrean tipifikaturik dauden sexuen rol desberdinak, zehatz-mehatz diferentziaturik agertuko baitzaizkigu. Hein berean, emozioetatik askatzen eta baztertzen da gizona, berezitasun hau emakumeei atxekirik.

4.- Ereduak, emozio-loturak eta eduki sexistak

Ona eta txarraren arteko biderakuntza azkarra gertatzea oztopatzen duena, emakumea izango da, hots, emakumeak oztopatu egiten du hainbatetan; eta emakumea ez bada, haurren bat izango da, herriko tontoa, mozkorra edo antzekoren bat.

Teknologiaren aurrerakuntzarekin egoerak okerragora jo du, zineak oraindik ere emakumea jartzen baitu maitasunaren eta familiako ordenaren arduradun modura, eta, aldi berean, gizonaren menpean agertzen baita. Bestalde, emakumearen sexua indartu egiten da, heroiairen maskulinitatea azpimarratzeko.

Emakumeek burutzen duten zinean, estereotipoak diraute. Horretarako, amerikarren irudietan begiratzetik besterik ez dago: emakumea fakultatera doan arren eta erabakiak hartzeko gai den arren, bere heroiak eraman behar du etxera, oraindik ere. Esan nahi da, rolak berdinak direla oraindino, nahiz era desberdinean aurkeztuak izan. Honela, teknologia aurrerakoian ere, ezaugarri femeninoaren eta emakumearen funtzioen intererlazioa ematen da, eta emakumea simpletasunera zuzentzen da zine modernoan, teknologia amerikarrean gehienbat, generoaren marka areagotzen delarik, nahiz irudimenezko mundu extraterresteak ikutzen diren.

Aipatutako menekotasunaren argigarria dateke “Afrikako memoriak” deituriko filmea, esate baterako. Bertan pertsonaia nagusia emakumea den arren —idazlea berau—, kasu honetan ere Robert Redford-en beharra izan zuten. Halaber, abenturetako emakumeak beharturik agertzen dira, generoari loturiko elementuak bailiran.

Demagun Supermanen adibidea. Superman bera oso erraza da deskribatzen, baina nola definitu neska? Bada, Supermanez maitemintzen den kazetaria da. Eredu “femeninoaren” bila zebiltzala, Supermanen kopia egin zuten, “Supergirl” zeritzona alegia. Hala ere, ez zuen filme honek ospe handirik izan, agian, abentura gizonari atxekitzen zaion elementua delako.

Zergatik dauka emakumeak sortzearen beharra? Eguneroko egoeretan sentimendu eta sentsazio bai indartsuak eta bai kilikagarriak sortzeko bide gisa, beharrezkoa da dramaren beharra ulertzea. Barne-estimulazioen beharra topatzen ikasi dute etxe askotako emakumeek, beren rolaren eta lekuaren agindu zorrotzen aurrean. Joy Davison-ek ondoko aipua jasoa du, arlo honetan aritzen den emakume baten ahotik:

«Urteak igarotzen ziren neurrian, ene kontsultara zetozen emakumeen bizitzetan joera berezia zehazten zela ohartzen nintzen —sutila eta disimulatua batzutan, argia bestetan—. Irudi bortitzak sortzeko joera azaltzen zuten, estimulagarriak eta angustiarriak zitzaizkielarik. Honetaz guztiaz oharturik, maila desberdinetan bederen, hori bai nire adiskideengan eta bai niregan ere ematen dela ikusia dut.»

Pertsona batzuk besteek baino estimulazio handiagoa behar dute erreferente berdintsuaren aurrean. Dena den, exzitazioa eta sentimenduaren benetako irrika gure psikologiatik dator, mundua ikusteko dugun modutik, alegia. Hala ere, kultura dela medio, ugariak dira “positiboa” ez den estimulazioari jarraitzen dioten

emakumeak. Eguneroko gertaeren autosuntsiketa-zikloa baino ez da, bizitza pertsonal eta profesionalari kalte eginez. Gizonezkoak era dramatikoan jokatzetik ba duena egia den arren, hau gutxitan ematen dela baieztatu daiteke argiro; hein berean, dramak ez du mundu maskulinoaren mundu-bizitzan parte hartzen. Beraz, emakumeak sozialki onartu gabe dagoen drama sortarazten du maiz, halakorik gizonaren kasuan afeminatua kontsideratzen baita.

Emakumea bere sentimenduak barne-emozio eta erlazioen bitartez aurkitzeko beharra zaintzeko hezia izan da, eta, zentzu honetan, dramaren aurkikuntza estimulazio-beharra lortzeko era litzateke, honela eguneroko esperientzia eta bizipenak sentsazioetara igarotzeko. Eta, esan ohi denez, dramak sortzen dituenean, emakumea pertsonaia nagusia sentitzen da. Aktiboa denez, emakume-ikusleak itxuraldatu egin ditzake edozeinengan bizitzaren esperientzia dramatiko mingarriak —dibortzioa, heriotzak, gaixotasunak, istripuak eta deslilura—.

Oro har, esperientzia zoriontsuak honakoak lirateke: seme-alaben jaiotza, lan-munduan osatzea eta antzekoak, eta horiek izango dira plazer, emozio eta errealtatearen elementuak. Drama hauskorra bizitzea, melodrama da. Antzerki-munduan biolentziazko jokabidea eskatzen du melodramak, krisia eta erlazio exajeratuak.

Melodramak sortzean, emakumeek egoera leherkor eta bortitzean burutzen dituzte, zeren emakume askorentzat orientabide dramatikoa estimulazioa aurkitzeko bidea izango baita. Bestalde, honekin guztiarekin dramaren estimuluaren aurrean ez du angustia sentitu behar, ongizatea baizik, hartarako exzitazioaren neurria premiazkoa baita, mingarria edo nahaskorra izanda ere.

Nork, bada, azaleratzen du plazerra eta boterea sortarazten duen adrenalina? Agian, krisi agresiboa izan daiteke, zeren, azken finean, arriskuaren aurrean erantzuten dugun animaliak baikara, nahi edo ez.

Arriskura bultzatuak, baina, beti ere erromantikoak diren harreman heterosexualetan agertuz. Inguru honetan kokatzen diren krisi eta larrialdiak, emozioetara garamatzan barne-sistemari exzitazio-bultzadak ematen dizkiote. Ikusle gisa aktiboa denez, emakumeak esperientzi mota hauek uka ditzake, baina honela bizi ditu. Bizirik sentitzen dira emakumeak, ondorengo arazoa noiz etorriko zain egon ohi dira, eta berau litzateke egoera psikikoari lasai uzten ez dion elementua.

Badira bestelako antsietate-moduak ere, esaterako, ikusleak “lanpostu hori nahi dut” pentsatzen duenean. Melodrama-istorioen bitartez, pelikula eta telesail desberdinetan, harreman fisiko eran soilik ulertzen dute maitasuna, exzitazio handikoa, emozio-menpekotasuna azaltzen duena, eta horregatik hainbatetan arazo dramatikoak amodioaren nahitazko osagaia —“sine qua non”— izatea espero dute.

Pertsonarteko erlazio batzu adimenarekin burutzen diren borrokak dira, besteak familiako kideekin jazotzen direnak, eta askotan azaltzen dira, halaber, haserrea eta mendekua, emergentzi egoerak eta pertsonen krisiak. Bestalde, jokabideari buruz zehazturik dauden normen aurka jokatzean, plazerra sentitzen dute emakume askok, komentzionala denari trufa eginez.

Draman, momentuko ondorioez ahaztu egiten gara, indarrean aurkitzen diren arren. Baina gero ondorio horiek errealitatean agertzeko posibilitatearen beldur dira hainbat telenobela-ikusle. Irudimenaren munduan dihardutenez, beren rola mugitzeko arriskua somatzen duten arren, badakite halakoak ez duela beraien eguneroko egoera aldatuko.

Zentzu honetan “kontraesan” moduan bizi ohi da telenobelako esperientzia, zeren emakume batzuk “neska onen” aurka jo nahi duten arren, hala ere, momentua iristen denean, beraiegandik espero dena burutzeko joera dute, funtsean, hezkuntzan ikasitako drama-ereduak ez baitituzte ahortzi.

Bai, ikasgai asko haurtzaroan ikasten dira, non emakumeak eredu femeninoak barneratuko dituen pertzepzioaren bidez. Hezkuntza-mota hau arlo anitzen bidez hedatzen da: aldizkariak, show-ak, telebista, pelikulak, nobelak, eskolako testuak, iragarkiak eta lagunen arteko txantxak. Honela, iturri hauetaz baliaturik, emakumeak beregan informazio ugari barneratzen du. Hein berean, emakumeari nolakoa izan behar duen azaltzen zaio. Neskei eta gazteei mezu hauen bidez nola jokatu irakasten zaielarik, berez garatzeko gaitasuna oztopatzen al da?

Irrati eta telebistan hedatzen diren aukerek, ikuslego zabal bati zuzenduriko mezu kulturalen transmisio-mota bat eragin eta bultzatu dute. Honen lekukotzat, hor dira aldizkarien aholkuak. Gogoratzekoa da, nola 50. eta 60. hamarkadetako telebistak eragin handia izan zuen, adimenaren taxuketa eta berau maneiatzeko momentuan, eragin honek gaur egun ere irauten duelarik. Orduko telebistan emakume eta gizonen jokabideen arauak eta erregelak azaltzen zirelarik, argi ikus zitekeen, gizonak eta emakumeak bete beharreko eginkizunak zeintzu ziren. Mutilek aukera ugariagoak zituzten telebistan, adibidez, Elliot Ness-ek, Richard Kimble doktoreak edo Jin Anderson-en antzeko pertsonaiek, besteak beste. Exzitazioek, inplikazioek eta botereak forma ugari hartzen zituzten, mutilen irudimenean lehenik, bizieran gero. Hamarkada horietako neskentzat, Christinas Cagey, Mary Beth Lacey edo Alexis Carrington bezalako pertsonaiak ez ziren azaltzen telebistan.

Femenitatearen ondorioetako bat, drama pertsonalerako joera da, nolabait, irrika humano bati irtenbidea emateko, nahiz konplexua nahiz gogokoa izan. Horregatik hainbat aldizkari femeninok, egungo filmeak, iragarki eta telebistako show-ak legez, mezuak era anbibalentean aurkezten dituzte oraindik.

Emakumea liberatuta badago (?) ere, karrera profesional propiora orientatzen bada ere, haurtzaroan eta gaztetan jasotako ikasgaiak bizirik daude oraindik beraren barnean eta munduari buruzko pertzepzioa erroturik dauka jadanik. Honela, emozionalki honi aurka egitean, barnean dituen sentimenduei eragingo die halaberharrez, ondoren jokabideari eraginez. Bizitza mundu sozialaren inguruan ematen delarik, emakume asko barne-bizitza emozionalaren estimulazioa dramen aurkitzen saiatzen dira, beti ere mugak barne.

Eta, azkenik, gogoratu egin behar da, barnean errotzen diren urratsek eta arauak ia aldaketarik jasan gabe iraun dezaketela, edo emeki-emeki alda ditzakegula. Zergatik ez, ezta?

Ildo honetan, Habanan 1975ean bildu ziren emakumeak deliberatu zutena gogoratu nahi dugu, Kubako emakume-elkartearen II.ren kongresu nazionalen “emakumea eta denbora libre” gaiaren inguruan hain zuzen:

«Emakumeek telebistaz eta irrati gehien entzuten dituzten emanaldien edukiak aztertzeari beharrezkoa deritzogu, emakumearen hezkuntza-maila goratzeko eta emakumearengan kultur adierazpen ugarietako arreta piztarazteko, baina hartarako emakumeei atseginen eta laketgarrien zaizkien generoak erabiliz, hala nola nobelak eta humore saioak, esate baterako.»

Dakusagunez, dagoeneko kubatar emakume hauek ohartu zirenez, “emakumei atsegin eta laketgarrien zaizkien generoak” erabiliz hasi behar da lanean. Eta, horrela, hasierako galderara lerratzen gara, hau da: zergatik gaitzetsi telenobelak, emakumei gustatzen zaizkielako?

Orain urte gutxi direla, zentzu honetan, Brasil-en feminismoaren begiak zuzentzen dituzten telenobelak sortzen hasita daude. Baina halako filmeak zeharo bestelako ikuspegi batek zuzentzen baditu, orduan, filme hauek jaso al dezakete “telenobela” deitura? Brasil-go adibide honek telenobelaren generoa erreibindikatzeko posible dela azaltzen al digu?

SOLASALDI-MODUAK

Hartzailea emakumea ala gizona izan, desberdinki hauteman ohi dira mezuak. Baina eguneroko elkarrizketa arruntetan erabiltzen ditugun elkarrizketa-moldeak, antzekoak ala desberdinak dira? Emakumeok esaldiaren amaieran galdera indirektua luzatzeko ohitura omen dugu —ez da? gisako bukaeraz—, entzuleari bere adostasuna azal dezan eskatuz bezala.

Lakoff-en aburuz, galdera-mota hauek emakumearen segurtasun-gabeziaren seinaleak lirateke. Hainbat ikerketak erakutsi dutenez, galdera-moduan erantzuteko

joera omen du emakumeak, eta, aldiz, gizonezkoek baieztatzeko usadioa omen daukate.

Baina zergatik interpretatu segurtasun-falta bezala? Eta, gainera, segurtasun-eza zergatik da gauza txarra, autoritatea goraipatzen den bitartean? Emakumeak esaldiaren amaieran “ez da, ala?” itauntzeak, agian, aurrean den pertsona gehiago hartzen dela kontutan esan nahiko luke, eta, kasu honetan, ez luke segurtasun-gabezia esan nahiko.

Spender-en aburuz, kultura gaur egun eratuta dagoen moduan gizonen aldekoa dela esatea, feministen printzipio bat da, eta feminismoaren soziolinguistikaren beste printzipioa honakoa da, alegia, aipatutako egoera hizkuntzan isladatuta dagoela.

Pamela Fishau (1980) ikerlaria emakumeek gizonezkoek baino galdera gehiago egiten dituztela ohartu zen. P.Fishau-rentzat, ordea, galdera egitea ez litzateke segurtasun-faltaren seinalea, alboko solaskidearen arreta pizteko asmoaren seinalea baizik.

Elkarriketetan emakumeek gizonezkoek baino galdera gehiago egiten dituzte. Zer esan nahi du galdera egiteak? Emakumearentzat elkarriketan ari dela esan nahi du. Gizonarentzat bestelakorik esan nahi du; hauentzat galdera informazioa eskuratzeko bidea da.

Jendearen solasaldiekiko ikerketak (Candace West Don Zimmerman; 1975) erakutsi zuenez, hamar eztabaida mixtotan zehar 48 aldiz moztu zion hitza solaskide batek beste bati. Frogan ondorioztatu ahal izan zenez, 44 alditan gizonezkoek ebaki zuten, eta emakumeek lautan besterik ez. Ez da alferrik askotan errepikatu, kultura patriarkalean emakumeen isiltasuna desiratzen dela. Esaterako, Chile-ko araukinoen artean gizonezkoek okasio guztietan hitzegiten dute, emaztea alboan eta isilean dagoen bitartean. Eta kaleko batzarretan hitzegitekotan, oso baxu mintzatu ohi dira.

Honetaz ari garelarik, Lakoff-en aburuz, arazoa soziokulturala da, eta ez, aitzitik, soilik linguistikoa: gizonen eta emakumeen arteko hizkuntza-desberdinketa kulturari baino ez dagokion arazoa da, eta ez berez datorrena.

Emakumearengandik eta gizonarengandik espero dena desberdina denez, hizkuntzak desberdintasun honen berri jasotzen du, interesak, rolak, solasaldirik eta bai norbere eta bai bestearen aintzinean jokatzeko moldeak desberdinki banatu direlako. Zentzu honetan Lledo-ren eritziz androzentrismoak hauxe adierazten du:

- Beste hainbat ikuspegiren artean, munduarekiko prespektiba bat da.
- Gizonek egindakoa, humanitate osoak egindakoa dela kontsideratzen dute.
- Gizona da ororen ardatza, edozein pertsona neurtzeko eredia.
- Hizkuntza neutroa ez denez, hizkuntzaren bidez ikasten dugu, munduarekiko pentsamenduak eta jarrerak nola burutu, gaur egun ikasten dugun mintzaira sexista dela medio, alegia.

Horrenbestez, suntsitu al daiteke androzentrismoa? Iraultza frantsesak gauza garrantzitsua erakutsi zuen bere garaian, nahiz eta gero gorabeherak okertu ziren, hots, garai hartan indarrean zeuden egiturak behin-betirakoak ez zirela, aldakorrek baizik, eta, beraz, kulturaren norabidea alda zitekeela. Baina aldaketa nondik abiatuta? Spender-ek dioskunez, gauzen esanahiak aldatuko direnean, halaber, kultura ere aldatuko da; eta kultura aldatzean, esanahiak aldatuko dira. Lakoff-en aburua honakoa da:

«Aldaketa soziala eta linguistikoa paraleloki doaz; egoera soziala aldatzea ezinezkoa da, erabilera linguistikoa soilik aldatuz.»

Gogoetarako:

- Emakumearen zapalketa ez da soilik ekonomikoa, juridikoa, sexuala eta psikologikoa ere baizik. Markuss-en eritziz, mugimentu feministak bi mailetan egiten dute lan. Batetik, ekonomian, bizitza sozialean eta kulturean, berdintasuna lortzearen hain zuzen; bestetik, “berdintasunetik harantzago” dihardu lanean, hots, beste kultur mota eraikitzeko xedez, eta kultur mota honetan errealtaterarekiko printzipio desberdin eta oraino ikusigabeko batek, halabeharrez, gizonen eta emakumeen arteko dikotomia gaindituko luke.

- 1795.eko maiatzean emakumei asanblada politikora sarrera galerazi zitzaientzen, eta ondoren, Napoleon-en kodetik 15 urtera ezkontza goraipatzen eta txalotzen da berriro ere, Europar barna.

- 1792.ean Ingalaterran Mary Woll Stone Fraft-ek “Emakumeen eskubideen mendekua” delako liburua idatzi zuen, bertan emakumearen lanaz, hezkuntzaz eta ekonomi askatasunez ziharduelarik. Emakumeen eskubideez ari den lehen liburua izanik, aipatutako obra da feminismoak sinbolotzat hautatua duena.

- 1848.ean lortu zen boto-askatasunak, goraberehera ugari ukan ditu. Suitzan emakumearen botoa zilegi izatea 1972.ean lortu zen, eta gainera ez kantoi guztietan. Orain gutxi, ezta?

- Emakumeek, kolektibo gisa, talderik osatzen ez dutela diote zenbaitzuk, berauen arabera “emakume unibertsalik” ez baitago, horretarako emakume izateko modu asko daudela argudiatuz eta interesak desberdinak direla herrialde batean izan edo bestean. Beste zenbaitzuk diotenez, emakumeen artean dagoen desberdintasuna txikiagoa eta urriagoa da, emakumearen eta gizonaren artean dagoen aldea baino.

– Galderak egin ordez aintzinasmo eta a priori-ko eritzietan dogmatikoki aritzeak, ez gaitu hurkoarengana hurbiltzen, aitzitik, hurkoa kontrolatzeko modua litzateke. Horregatik praxian egiten den ikerketa orok eskatu ohi duen arriskueta murgiltzeko prest egon behar du ikerlariak, behatzailearen eta behatuaren arteko harremanean inplikatzeko, a priori-ko eritzia ekidinez.

– Tourain-ek garatutako prespektiba da, “interbentzioa” deritzon lan-teknika, egileak dioskunez, soziologo batek beha dezakeen bakarra honakoa da:

«Behatzailearen partehartze zuzenak errealitate sozial jakin baten baitan zernolako eragina sortzen duen, horixe litzateke ezagut dezakeen bakarra.»

Ekonomia, soziologia, politika eta kultura berezirik estudiatzen dira,
bakoitza bere departamentu akademikoan, elkarren arteko loturak ekidinez.

J. Sarrionaindia

EUSKAL ELKARTE AUTONOMOKO U.B.I.-KO EUSKAL ADARREKO IKASLEEK UNIBERTSITATERA IGAROTZEAN SEXUAREN ARABERA BURUTZEN DITUZTEN KARRERA-HAUTAKETAK: DATU BILKETA.

SARRERA

Euskal elkarte autonomoan 1992-1993. ikasturtean U.B.I. burutu zuten ikasleek unibertsitatera igarotzean, sexuaren aldagaia kontutan izanik, bai emakumeak bai gizonak zein karrera aukeratzen zuten ikusi nahiz eta honetarako datuak biltzeko, institutuetara jo genuen, bertako zuzendariekin hitzegin eta ikasleen telefono-zerrenda eskuratzeko baimena izan genuen. Honen ondorioz, irailaren amaieran subjektu guztiei telefonoz deituz, bakoitzak aukeraturiko karreraren berri eman ziguten. Hurrengo pausuan, sexuaren arabera bai emakumeak bai gizonak eginiko hauteketen zerrenda burutzea izan zen. Guzti honen helburua Euskal Elkarte Autonomoko emakume eta gizonen unibertsitatera igarotzean zein karrera aukeratzen duten ikustea da, eta horrekin batera, ea sexuaren arabera ezberdintasunak ematen diren ala ez jakitea. Hein berean, sexu bakoitzaren baloreak nola errotuta dauden ikusirik, sexuaren araberrako heziketazko lan orientatzaile desberdinak burutzea beharrezkoa ote den planteatu nahi genuke, burutu dugun datu bilketa kontutan izanik.

INGURUNE TEORIKOA

Honaino iritsita, argi geratu beharko luke, emakumeak baduela gizonen okupaturiko lanpostuak betetzeko gaitasuna. Eusko Ikaskuntzak 1926.eko urteko

uztailean Gazteiz-en buruturiko laugarren kongresuan, Mercedes Rodrigo-k ondorengoa zioen:

«emakumearen adimena ez dago gizonaren adimenaren menpe. Orientabide-hezitzaileek berdin lan egin behar dute neska eta mutilekin. Arazoa honetan datza, ea sexu bakoitzari egozten zaizkion baloreak kontutan izanik, orientabideak berdina izan behar duen ala ez. Orientabide honetan, bi sexuentzako, hiru aldagai hartu behar dira kontutan: subjektua, lanbidea eta lan-merkatua.»

Autore honen ustez, lan hau burutzeko, emakumezko orientatzaileak mutilentzat izatea zilegizkoa litzateke, neskentzat egokiagoa litzatekeen bezala emakumezkoak diren orientatzaileak ezartzea. Emakumeen artean ulertzen diren gai konkretuak baitaude. Honek ez du esan nahi, sexu bat bestea baino gehiago edo gutxiago denik. Emakumea eta gizona desberdinak direla dio Mercedes Rodrigo-k, baina desberdintasun hauek ez dute derrigorrez baloreen artekoak izan behar. Nahiz eta lanbidezko orientabidea bi sexuentzat berdina izan behar duela defendatu, arazo moral eta sozialak medio, onartu beharra dago, emakumeengana zuzenduriko orientabide profesionala zailagoa suertatzen dela.

Emakumea lan-merkatura zuzen dadin, emakumezkoa den orientatzailearen beharra dagoela dio Rodrigo-k. Beharrezkoa da, subjektua lan-baldintzetarako prestatzea, honetarako sexu-desberdinketa kontutan hartu gabe.

Gaur egun, arazoa oraindik bizirik dagoela ikus dezakegu, gizonak betetzen dituen hainbat lanpostutara ez baita iritsi emakumea. Horrenbestez, orientabide profesional femenino baten beharra nabarmena da. Ikasketa-sektoreei jarraikiz, sexuaren arabera U.B.I. ko ikasleek 1992. urtean aukeratu zituzten ikasketa unibertsitarioetan, desberdintasunak ematen direla ikus daiteke. Eusko gobernua argitara emandako datu hauen arabera (1991-1992 ikasturtea), oraindik ere gizonek aukeratu eta betetzen dituzte, maila sozial garaiena duten gizarteko lanbideak. Garbi dago karrera tekniko eta goi-mailakoetan emakume gutxi parte hartzen dutela. Lan-merkatura irteera gehien dituzten karrerak gizonek burutzen dituzte, hauek teknikoenak izanik, hala nola, goi-mailako ingeniarietza, ingeniarietza teknikoa eta abar. Bestalde, ezaugarri femeninoekin erlazionaturiko karrerak emakumeek burutzen dituzte; adibidez, erizaintza-ikasketak aukeratu eta jarraitzen dituzten ikasleak emakumezkoak dira gehienetan.

Autore batzuren esanetan, arazo hau bideratzeko, beharrezkoa da, orientatzaile profesionalaren betebeharra indartzea. Subjektua orientatu behar da, nahiz emakumea nahiz gizona, eta baloreen desberdinketa gainditzera jo behar dugu, honela emakumeak lanpostu desberdinetara egoki daitezen.

METODOLOGIA ETA LAN-PLANGINTZA

1. Laginketa

Euskal adarra duten ikastetxe publiko eta ikastolekin kontaktuan jarri ginen. Zentru hauetako zuzendariekin mintzatu eta subjektuen zerrendak lortu genituen, zerrenda hauetaz baliatuz, gure lagina osatzeko. Lagin hau eratzerakoan, sexuaren aldagaia kontutan izan zen, euskal ikasleen kopuruaz oharturik, bi talde hartu genituen —405 emakume eta 238 gizon— gure datuak behatu ahal izateko. Adinari dagokionez, batezbestekoa 17,657 izanik, argi dago gehiengoak 17 urte zituela. Lagina ondorengo zentruetako ikasleekin osatu genuen: Donostiako Axular lizeoa, Errenteriako institutua, Azpetiko Izarraizpe ikastola, Irungo Pio Baroja institutua, Eibarko Ignazio Zuloaga institutua, Oñatiko institutua, Zarauzko institutua, Hernaniko institutua, Gazteizko institutua, Bilboko institutua, Bermeoko institutua, Gernikako institutua, Durangoko institutua eta Basauriko institutua.

2. Lan-plangintza

Lana hiru fasetan eginga izan zen:

– I. FASEA. Euskal Elkarte Autonomoko institutu desberdinetako zuzendariekin kontaktuan jartzea, gure lagina eratzeko. Honela euskal adarreko U.B.I.ko ikasleen zerrenda eskuratu eta subjektu bakoitzaren telefono zenbakia lortu genuen.

– II. FASEA. Euskal adarrean aritzen diren Euskal Elkarte Autonomoko U.B.I.-ko ikasleen behin betiko zerrenda eratzeko: 643 subjektu, 405 neska eta 238 mutil. Ondoren, irailaren amaieran subjektu bakoitzari telefonoz deia egin, bakoitzak unibertsitateko zein karrera aukeratu zuen jakiteko.

– III. FASEA. Behin datuak izan eta gero, datu hauek interpretatzea eta sexuen arteko konparaketak burutzea. Ekintza hau burutu ahal izateko, Donostiako Ibaetako kanpuseko Psikologia saileko gela bat erabiltzeko baimena lortu genuen, honetarako baimen desberdinen eskaera eginik.

3. Hipotesiak

H1 Lehenengo hipotesi modura, emakumeen eta gizonezkoen unibertsitateko ikasketa-aukereketan desberdintasun nabariak emango zirela proposatu genuen. Hau da, karreraren aukera burutzerakoan, sexu-aldagaiak eragina zuela.

H2 Bigarren hipotesiaren arabera, sexu-aldagaia kontutan hartuz, eta emakumeak aukeratzen zituen karrerekin konparatuz, gizonak karrera teknikoagoak aukeratuko zituela proposatu genuen, hots, gizonezkoek teknologia aurreratuarekin loturik dauden karrerak gehiago hautatzen zituztela.

H3 Gaur egun gizartean maila gorena eta prestijio sozial garaia duten karrerak gizonezkoak aukeratu eta burutzen dituela proposatu genuen hipotesi honekin. Hein berean lan-merkatuan irtenbide errazagoak dituzten ikasketak dira

horiek. Hipotesi honen bidez, karrera eta lanbide hauetan emakumearen partaidetza zein zaila eta urria den ikusiko dela uste dugu.

4. Materiala

Gure ikerketan erabilitako materialea aski urria da. Telefono-deiak egiteko baimena eskatu genuen, Psikologia Fakultateko Psikologia Sozialeko departamentuan. Datu-bilketa burutu ondoren, ordenadore bat erabiltzeko baimena lortu, eta honen bidez matrize batetan sartu genituen geure datuak, orri eta fotokopiak berriz, fakultateko fotokopia-gelatik lortuz.

5. Erabilgarritasuna eta aplikagarritasuna

Gure helburuetako bat lan-munduan sexu-desberdinketak ematen direla zehaztea izan da. Burutu dugun datu-bilketari esker, gizonek okupatutako goikargu garrantzitsuak emakume gutxik betetzen dituela ikusi dugu. Lan honen bidez, bide berriak ireki nahi ditugu. Orientabide profesionalean ari direnak datu hauek kontutan izan behar dituztelakoan gaude.

Ikastetxe eta ikastoletako zentruetan honako lanak baliagarriak suertatzen dira, hemen markatzen baita subejktuek eta ikasleek ondoren eramango duten bidea. Beraz, balore desberdinak bi sexuetan lantzeko aukera ematen digu, honelako datuak izateak. Bestalde, egokia da, halaber, bai haurrei zuzenduriko testu eta material desberdinak birbegiratzea, sexu-baloreen desberdintzapena lantzeko eta aztertzeko.

Horrenbestez, Egizan, Emakunde eta eskualdeko emakume-taldeek honelako lanak egin eta bultza ditzaten beharrezkotzat jotzen dugu.

Honelako datuak izatea baliagarri suerta daiteke, sexuen eskubide berdintasunaren lanean aurrerapausuak emateko, horretarako hein honetako lanak eta eremu honetan tratatzen direnak ikertzea ezinbestekoa baita. Honelako bideak irekiz, neurri berean emakumearen gaiak tratatzeak zein garrantzi duen azpimarratu nahi dugu, era honetako gaiak aztertzeraz jendea anima dadin.

EMAITZAK

Datuak azaldu baino lehen, laginaren deskripzio orokor eta laburra egingo dugu. Euskal adarrean 1992-1993 ikasturtean U.B.I. burutzen ari zirenetaz baliatuz osatu genuen subjektu taldea. Ikasle hauek Euskal Elkarte Autonomokoak dira, 405 neska eta 238 mutil.

Adinari dagokionez, batezbestekoa 17.61 da eta gure laginaren moda nagusia 17 urtekoa da; bigarrena 18 urtekoa. Gure laginaren adina 17 urtetatik 18 urtetara aldarazten da.

Subjektuen bizilekuari buruz, ondokoa esan daiteke: %49 gipuzkoarra da, %41.1 bizkaitarra, %5.6 arabarra eta %0.3 naparra.

Laginareen eskola-ereduari buruz, beraz, orokorrean gehiengoa D ereduari dagokiola esan behar da, eta gutxiengoa B ereduari, hain zuzen ere, 616 subjektu D eredukoak eta 27 subjektu B eredukoak.

Unibertsitatean matrikulatzeari dagokionez, %71.4 bertara joaten da, bai fakultate bai unibertsital eskoletara. %28.6 aldiz ez da unibertsitatera joaten.

Bai emakumeak bai gizonak unibertsitatean zein karrera aukeratzen zituzten ikusteko, hurrengo orrietako taulan unibertsitatean ematen diren karrera gehienek zerrenda azaldu da. Bestalde, unibertsitatetik at egon daitezkeen aukeren aipamen eta datuak ere adierazi dira, hala nola, lanean, atzerrian, ikastaro berezietan, Lanbide Heziketan, ezer ez, U.B.I. errepikatzen, musika...

Horrenbestez, agerian dugu, aukera bakoitza zenbat neska eta zenbat mutilak hautatu duten. Hau ikusirik, aukera bakoitzaren balorazioa burutzen ere saiatu gara, hau da, ea aukera desberdinak sexuaren desberdinketarekin zerikusirik duen jakin nahi izan dugu. Ikasleen zerrendan 405 neska ditugu (%62.9) eta 238 mutil (%37). Beraz, subjektu-kopuru hauen arabera alderatu ditugu datuak. Multzoaaztertzeke, 95.5ko konfidantza-indizea aukeratu dugu, ± 4 ko erroreaz. Bildutako datuak ondorengo orriko taulan ikus ditzakegu.

1. Emaizten alderapena

Emaizten alderapena egitean, gure hipotesiak frogatzeko puntuez arduratu gara:

1.-Lehenik eta behin unibertsitateko karrera ezberdinetan, sexuaren araberrako desberdinketak ematen direla ikus dezakegu. Zuzenbidean 34 neska eta 9 mutil apuntatu dira; neskak %62.9 eta mutilak %37 direla kontutan harturik, esan dezakegu Zuzenbidean emakumeak partehartzen hasi direla portzentaia handiz. Arte Ederretan 4 neska eta mutil 1 daude, emakumearen presentzia nabaria da, urte askotan artearen mundua gizonena izan baita.

	SEXUA	
IKASKETAK	Neskak	Mutilak
Albaitaritza	1	2
Arkitektura Teknikoa	3	1
Arkitektura	7	6
Arte Ederrak	4	1
Asistentzia Soziala	1	-
Biologia	10	7
Dietetika	4	-
Ekonomia	2	3
Enpresaritza	34	18
Farmazia	11	-
Filosofia	1	1
Fisika	3	3
Fisioterapia	6	-
Geologia	1	2
Gizarte-Graduatuak	5	1
Goi-Ingeniaritza	4	19
Historia	3	-
Informatika	11	13
Ingeniaritza agronomoa	1	5
Ingeniaritza Teknikoa	8	20
Baso-Ingeniaritza	2	-
Mehatze-Ingeniaritza	-	-
Topografia	5	1
Ingeniaritza Industrial	6	14
Untzigintza-Ingeniaritza	1	-
Ingeles-Filologia	5	-
IVEF	4	4
Kazetaritza	5	7
Kimika	16	9
Logopedia	1	-

	SEXUA	
IKASKETAK	Neskak	Mutilak
Magisteritza	12	6
Matematika	5	-
Medikuntza	8	3
Ozeanografia	1	-
Odontologia	5	1
Optika	2	-
Pedagogia	6	1
Psikologia	18	1
Soziologia	7	6
Lan Soziala	4	2
Fisioterapia	6	-
Zuzenbidea	32	9
Lanbide Heziketa	15	11
Ikastaroak	19	9
Arrasate	6	18
Lanean	11	2
Zuzendaritza-Idazkaritza	15	-
UBI errepikatzen	42	19
Musika	1	2
Ezer ez	10	10
Atzerrian	2	-
Turismo	6	-
Erizaintza	17	-
Euskal Filologia	6	1

Emakumeak soilik apuntaturiko karrerak honakoak dira: Farmazia ($n = 11$), Asistentzia Soziala ($n = 1$), Fisioterapia ($n = 6$), Historia ($n = 3$), Baso-Ingeniaritza ($n = 2$), Untzigintza-Ingeniaritza ($n = 1$), Ingeles-Filologia ($n = 5$), Logopedia ($n = 1$), Matematika ($n = 5$), Ozeanografia ($n = 1$), Optika ($n = 2$), Zuzendaritza-Idazkaritza ($n = 15$), Turismoa ($n = 6$) eta Erizaintza ($n = 17$).

Euskal Elkarte Autonomoan euskal adarretik datozen nesken hautepenetan ikusten denez, duela urte gutxi neskak apuntatzen ez ziren karreretan apuntatzen hasiak dira, nahiz beste karrerekin alderatuz kopurua urria izan, hala nola, baso-ingeniariaritzak, untzigintza-ingeniariaritzak, matematika, ozeanografia ... Bestalde, emakumeak beti egotzi izan zaizkion lanbideetan, emakumearen presentzia nabaria ikusten da: erizaintza, idazkaritza, asistentzia soziala....

Beste aldetik, emakumeen partaidetza urria den karreraren presentzia ere aipa dezakegu. Ingenieritza arloan adibidez, neska eta mutilen portzentaia kontutan izanik, argi dago, neska gutxiagok burutzen dutela ingeniariaritzak ikasketak: Ingenieritza Teknikoa 8 neska eta 20 mutil, Ingenieritza Agronomoa neska bat eta 5 mutil, Ingeniariaritzak Industrialak 6 neska eta 14 mutil eta Goi-Ingeniariaritzak 4 neska eta 19 mutil. Gaur egun lan-munduan irtenbide gehien duena eta egonkorrena, ingeniariartzaren bidez ematen da. Honela interpreta daiteke, gizarteko kargu egonkor eta maila garaienekoak gizonek bete izana.

Hainbat karreretan desberdintasun nabariak ematen dira. Hala ere, nesken eta mutilen partaidetza antzekoa deneko karrera edo ikasketen datuak ere ageri dira: Biologia, Fisika, Informatika, Filosofia, Soziologia...

2.-Bigarren hipotesiaren arabera, mutilek teknikoagoak diren ikasketak aukeratzen dituzte. Hein batetan teknologia aurreratuarekin aurkitzen dena, ingeniariartzako ikasketak adibidez. Dena dela, neskek aukeraturiko karrerek ere zerikusia badute teknikarekin, baina, orokorrean, gaur egun indarrean dagoen teknologia, ingeniariaritzak mundukoak dugula esan beharra dago.

3.-Azkenik aipatu behar da, gaur egun prestijio sozial garaia duten lanpostuak gizonak burutzen dituela: ingeniariaritzak, arkitektura, albaitaritzak...

Unibertsitatetik at ematen den aukeretan, neskak gehiago errepikatzen dute U.B.I.; 42 neska eta 19 mutil. Ikasketak burutzeari utzi eta lanean ari direnen kopurua antzekoa da: 1 neska eta 2 mutil. Lanbide Heziketako ikasketak burutzerak jotzen duten neska eta mutilen kopurua antzekoa da: 15 neska eta 11 mutil. Atzerrirak neska gehiago doaz mutilak baino. Ikasketak utzi eta ezer egiten ari ez direnen kopurua, antzekoa da: 10 neska eta 10 mutil.

Datu hauen arabera emakume eta gizonek burutzen dituzten ikasketak aukeretan ematen diren desberdinketen hurbilketa bat somatu izan da. Honelako datu-bilketak burutzeak garrantzitsua dela uste dugu, mota desberdinetakok lan eta ikerketak burutzeko bideak irekitzen baititu.

Aztertu berri dugun ikerketak burutzeak, ezinbestekoa da berdintasuna lortu nahi badugu. Eta horrelako lanetan jarraituko dugu, emakumeak trataera berdina lortu arte. Ildo honetan, orain egun gutxi, unibertsitatean ikasten ari diren

emakumeen balore eta jarrerak aztertzen dituen ikerlana egin berri du Emakundek. Multzo hau osatzen duten emakume gehienek, hots, %88ak, etorkizunean beren burua ezkontuta ikusten dutela adieraztea da, azterketa horretan agertzen den daturik adierazgarrienetakoa. Horrez gainera, lan ziurra izatea ere espero dute, hala ere etxetik kanpoko lanak familia izatea ez eragozteko nahiko lukete, beraien xedea familia eta lana batera eramatea denez. Emakume unibertsitari gehienei, diru-premiarik izan ez arren, lan egitea, haurrak izatea eta hurbileko arazoek konponketan parte hartzea gustatuko litzaieke. Oro har, emakume hauek beren burua zoriontsu dakusate, sozialki integratuta sentitzen dira eta beren bizimodua erosotzat jotzen dute.

Ohartzekoa da, nola unibertsitatean karrera batzuek besteak baino garrantzitsuagoak kontsideratzen diren, garai historiko bakoitzaren arabera. Era berean, antzekoa gertatzen da lanbide motei dagokienez.

Ingurune honetan emakumeen eta gizonen arteko bereizketa, lanbide nahiz ikasketa desberdinen arabera zedarritu ohi da, beti ere sozietatean iharduera hauek duten status-maila kontutan harturik. Modu honetara, zehaztutako banaketa hierarkiko honetan emakumezkoek egotzi zaie historikoki hain garrantzizko ez diren lan eta ikerketa-motak.

Ildo honetan, Wajman-ek azaltzen duenez, ENIC (Electronic Numerical Integrator and Calculator) delako lehenengo konputagailu handia burutu zutenean, hasiera batetan emakumeak aritzen ziren programaketa egiten. Baina geroaro, Lehen Mundu-Gerraren ostean hain zuzen ere, emakumeak baztertuak izan ziren informatikaren alor honetatik, gizonen lekua utziz. Zergaitik eman zen aldaketa hau? Wajman-ek miloika aletan saltzen duen bere liburuan (1991) ematen duen erantzuna hausnartzera gonbidatzen zaituztegu:

«Hasieran programak burutzea funtsik gabeko lana zela uste zuten, eta status gutxikoa zelako aritzen ziren emakumeak lanbide honetan. Baina, beranduago programatzearen garrantzia eta honen gaitasun konplexuak azpimarratu zirenean, lan kreatiboa eta intelektuala bilakatu zen, hots, "gizonek burutu beharreko lan-mota".

Nolanahi ere, begibistan da ingurune eta botere kontextuaren arabera kontsideratzen direla kognizio-mota desberdinak, *maskulinoak* batzuek eta *femeninoak* besteak, botere-harremanak eta status-mailak zehaztuaz.»

MUGIMENDU SOZIALAK

Talde soziala izateko behar den lehen baldintza, identitatea da. Zer da talde soziala? Pertsona-talde batek, talde sozial modura kontsideratua izateko, aditzera eman behar du, nor den edo nor ordezkatzeko duen eta babesten dituen interesak zeintzu diren, era horretara bere identitatea definituz.

Hortaz, gakoa taldearen definizioan datza, definizioa sozialki esanguratsua izango baita; eta kultura horretako partaideei begira, hauek ulertu ahal izango duten definizioa izan beharko da.

Bere osatze-prozesuan taldea betetzera behartua dagoen bigarren printzipioa, “oposaketa”-rena da, zeren aurkakotasun edo oposaketarik gabeko talde sozialik ez baitago. Edo zehatzago esateko, “talde sozial” izena, identitatearen definizioaz gain aurkakotasuna ere definitzen duen taldeari ematen zaio, oposaketarik gabekoa dena instituzionaltzat jotzen delarik.

Bestalde, talde berezi baten interesak ordezkatzeko duen taldea izan arren, denon izenean onartu beharko liratekeen balore eta errealitate unibertsalen izenean lan egiten duela baieztatzen du talde sozial orok.

Ondorengo lerroetan jarriko dugun aipua, esandakoaren adibide argigarria da, eta aldi berean, aipu honek garbi uzten du, kultura batetan balore-aldaketa eman dadin baloreen arteko ordenaz gain hauen arteko hierarkiaren aldaketa ere eskatzen dela. Hona hemen, bada, 1963.eko urtarrilaren 15ean Amerika guztiko Emakumeen Biltzarren amaieran F. Castro-k aditzera eman zituen hitzak:

«Emakumeen eskubideez eztabaidatzen dugunean, emakumeen itxaropenez gogoetatzen dugunean, berehala ohartzen gara, Ameriketako

emakumeen eskubideak erdietsiko ez direla —ez haurren eskubideak ez eta emaztearenak ere—, iraultzarik ematen ez den bitartean. Izan ere, amerikar emakumeak bizi duen munduaren baitan iraultzailea izan behar du, halaberrez.»

Bestalde, banakoaren rol soziala araez egina da. Eta arau hauetara makurtzen dira, talde nahiz komunitate baten funtzio bereziren bat edo karguren bat betetzen duten banakoen ekintzak. Adituek azaldu dutenez, zentzu honetan, “desberdinketa-prozesu” hau edozein pertsona-taldetan gertatzen dela baieztatu daiteke, talde txikienean ere betetzen den prozesua izaki, hau da, banakoen artean desberdinketaren fenomenoak ezinbestez agitzen dela.

Oro har, desbiderapena gizarteak orokorrean zilegiztatzen ez dituen ereduetara jotzen duten pertsonak dira, talde marginal batek eratu ohi dituen ereduetara zuzenduta daudenak. Azkenik, ez da ahortzi behar, familia kapitalistak kultura honetan dauden kontraesanak isladatzen dituela, zeren emakumearen eta gizonaren arteko berdintasunik ez baitago. Lehentasuna interes ekonomikoek dute nabarmenkiro, maitasunak izan ordez.

MISERIAZ JOSITAKO MUNDUA

Izan ote da inoiz munduan gaur bezainbeste derberdintasunik? XX. mendearen hastapenetan aberatsen eta behartsuen arteko desberdintasunak, eta herrialde aberatsen eta herrialde pobreen arteko diferentziak, hirutatik batekoak, edo, bostetatik batekoak izan ziren. Gaur egun, kasurik zoriontsuenean, hamabostetik batekoa da. Eta, beste zenbait kasutan, berrogeitamarretik batekoa, adibidez, Haiti-ren eta Estatu Batuen arteko aldearen kasuan.

Munduko herri guztiek eta pertsona orok eskubidea du bere etorkizuna nolakoa izan behar lukeen irudikatzeko, dagoen bezala onartu ordez. Baina norberaren balioztatzeak, norbera goraiatzeko, hurkoa zapaltzea esan nahi duenean ... Kontuz!, arriskutsua baita oso.

Gaur egun, munduko ordenamendua da, dudarik gabe, azpigarapenaren eragilea, berau ez baita berez dagoen arazoa, ordenamendu injustuaren emaitza baizik. Honetan, emakumeak pertsonen arteko behartsuenak dira, txiroenak. 1987. urtetik aitzina, munduan barna, 1950ean baino askoz txiro gehiago daude; modu honetara agerian utzi da aberats eta txiroen arteko desberdintasunak areagotuz doazela egunetik egunera.

Halaber, Hegoak Iparrari ordaindu beharreko zorra, gero eta haundiagoa bilakatzen ari da denbora pasa ahala, zeren, finean, Iparrak zuzentzen baitituzte Hegoaren egitura ekonomikoak. Honela, 1980.eko hamarkadaren hastapenetan,

“hirugarren” munduaren kanpo-zorra izugarri areagotu zen. Egoera honetan, honako galdera otu zaigu: Zer da progreso hitza ahoskatzean ulertzen duguna? Herri batzurentzat soilik edo herri guztientzat nahi al da aurrerapena? Gaurko emakumearen askatasunaz eta menekoen zapalkuntzaz arduratzen al da garapena?

80ko hamarkadan “historiako akatsak eta erruak” zuzentzeko xedez, Estatu Batuetan emakume-ikerlari talde bat lanean hasi zen. Historia emakumeaz aherentzi egin dela oharturik, emakumeak garapen ekonomikoari egindako ekarpenaren garrantziaz jabetu ziren ikerlari talde honetakoak, aldi berean garatu gabeko herrialdeetan emakumeak bizi dituen inguru ilunak salatzen saiatuz.

Honela, ikerketa metodologikoen prespektiba berri bati atea zabaltzean, alde batera utzi ziren emakumea familian bakarrik ikertzen zuten gaiak, eta aurrerantzean emakumeen lanen konplexutasuna arakatu nahi izango da, nagusiki.

Orain ardura duena, emakumearen rola ekoizpenean eta produzioan izan duen garrantzia aztertzea da, hauen lanak ezagutuak izan daitezzen, oro har. Neurtu ez diren lanak dira, zeren lan-mota hauek ordainduak izan ez direnez, emakumeek egindako lanak neurtezinak bilakatu baitira, ikustezinak.

Ikuspegi zabalagotik ikertu nahi da emakumea, historia ere beste modu batetara esana eta idatzia izan dadin. Horregatik, emakumea begiratzerakoan, honek bizi dituen inguruko indar ekonomikoak eta politikoak derrigorrean jasoko dira, zeren, inguruak duen eraginaz oharturik, inguru anitzak hatzemandeko gaitasunean trebatu behar baikenuke, hain zuzen ere, garapen eta aldaketa sozioekonomikoak kultura horretako instituzio politiko eta kulturalen menpeko izan ohi direlako.

Azterketak burutzerakoan emakumea pertsona aktiboa dela kontsideratu beharra dago, aktiboki diharduena.

Horregatik berarengana gerturatuko gara, eta sortzen den elkarrekintzan inplikaturik, emakumeari bere egoeran eta bere egoeratik zer sentitzen eta pentsatzen duen galdetuko diogu, aurkitzen den lekura bertaratuz.

Ikerketa egiteko modu honetan ez da prespektiba kuantitatiboa horrenbeste landuko, bai, ordea, arlo kualitatiboa, beti ere, emakumearen parte hartzea baloratuz, elkarriketeei esker esate baterako.

Aitortu egin behar da, lan-banaketa ez dela biologikoa soziala baino, kultur mota baten emaitza, alegia. Bestalde, halaber, garrantzitsua dateke honakoa ez ahanzte, alegia, garabidean diren herrialdeetako menekotasun femeninoak era askotakoak eta desberdinak direla, eta, horrenbestez, ikerlariaren partetik oso arlo arriskutsua dela; ez litzatekeela, gainera, zuzena izango beste batzuri gure balore-

sistema aplikatu nahi izatea, zeren, interes, esperantza eta desio berdintsuak al ditugu, bada, munduko emakume guztiok?

GENEROA ETA KLASEA

Generoa isolatuki estudiatzea ez da nahikoa. Aspaldi ikusi zen, genero kategoriarekin batera, oinarrizkoak diren bestelako harreman batzu ere kontutan hartu behar zirela, esaterako, ekonomia eta honen ondorioak eta eraginak.

Orduan, klase soziala kontutan hartzea, generoa baino garrantzitsuagoa al da? Nondik abiatu behar genuke, generotik ala klasetik? Bietatik batera? Hiru zapalketen jabe den emakumearen kasuan, nazio-zapalkuntza, klase-zapalkuntza eta emakume gisa duena, nola uztartu? Emakumeak hiru zati diferentez eginda al gaude?

Kolektibo gisa emakumeek talderik osatzen ez dutela baieztatzen dute zenbait pentsamendu-korrontek. Hauen arabera “emakume unibertsalik” ez dago, eta, beraz, emakume abstraktuaren irudia eta eredia ezabatzen saiatzen dira, emakume izateko modu anitz daudela argudiatuz, eta emakumeen artean herrialde batean edo bestean beharrak eta interesak berdinak izaten ez direla azalduz. Gainera, interesak alderantzizkoak izatea ere suerta daiteke herrialde batetik bestera.

Beste korrante batzuk baieztatzen dutenez, emakumeen artean dagoen desberdintasuna, emakumearen eta gizonaren artean dagoen aldea baino txikiagoa eta urriagoa da. Bestalde, bizi-experientziak erakutsia digu, badirela munduan emakumeak zigortzen eta zanpatzen dituzten emakumeak. Emakume berdina al da erresuma fazista batean bizi dena eta gerran dagoena? Emakume bera al da krisi ekonomikoan bizi dena edo langabezian dagoena, edo deportatua dena? Premia berdinak al dituzte emakume hauek guztiek? Orduan, zergatik “generotik” antolatzen hasi? Zergatik ez “klasetik” abiatu ikerketak burutzerakoan? Edo bietatik?

Gogoetarako:

- Dagoeneko jakina da, emakumeek zuzentzen dituzten etxeak behartsuenak direla, etxe txiroenak alegia. Emakume hauek pobreziaren mugaren azpian bizi al dira? Non gehazten dugu pobrezi muga? Osasuna, jakia, eta sutondoa izatean gutxien-gutxienez?

- Gaur egun munduan osasunean ordaintzen dena baino lau aldiz gehiago xahutzen dute militarrek beren eginkizunetarako.

- Hegoko hiltze-tasa Iparrekoa baino hamabi aldiz haundiagoa da, hauetarik gehien hiltzen direnak emakume gazteak izanik. Beraz, ematen diren

500.000 heriotzetatik % 99 garatugabeko herrialdeetan jazotzen dira, eta mendebaldean, % 1 besterik ez.

EMAKUME-TALDEAK IRAGANEAN

Talde moduan eratu denean emakumeak proposatu dituen eskaerak, desberdinak izan dira historian barna, bai edukiari dagokionez bai antolakuntza-moduari dagokionean ere.

Ildo honetatik galde daiteke, ea iraultza frantseseko emakumeen eskakizunak nolakoak ziren? Emakume batzuren ala emakume guztien berdintasuna eskatzen ote zuten? Har dezagun Espainiako adibide hau. Anarkistak herri xeheko emakumeei ateak zabaltzen zizkieten, baina bitartean, sekzio femeninokoek “mota bateko edo klase bateko” emakumea baino ez zuten taldean onartzen. Eta, 1877.eko bere liburuan, nola kontatzen ditu M.A. de Lamartin-ek iraultza frantseseko emakumeen saioak, Pariseko batzar haietan? Gatozen, bada, puntuok hurrenez hurren arakatzeraz, ondorenean.

Espainiako anarkistek “Emakume Libreak” deitura zeramaten. Haien aburuz, emakume langileak bi borroka-mota ditu aurrez aurre. Batetik, langilea delako, askatasun soziopolitikoa aldarrikatzen du, eta, bestetik, emakume delako, dagokion askatasun pertsonala eskatzen du.

Adibidea argigarria suerta dakiguke, klase-banaketaren eragina ezagutzeko; frankismo garaian 1934. urte aldera Sekzio Femeninoa eratu zenean, beraren barne-egitura bertikala zen, klasez osatua, eta emakume talde honetan unibertsitariak edo kultur mailadun emakumeak baino ez zituzten onartzen, hasiera batean. Antzekoa gertatu zen Paris-en iraultzako emakumeekin, edo XX.mendearen hasieran Paris-eko Rive Gauche-n kokatzen ziren emakume idazle intelektualekin. Azken hauek gutxi batzu izanik, beraien eskaerek ez zituzten aintzakotzat hartzen herri xeheko emakume langileen premiak.

Bestalde, kontu egin dezagun, esate baterako, iraultza frantsesaren garaian popularen % 90 nekazaritza bizi zela. Halaber, mendearen hasieran zenbat ziren alfabetatutako emakumeak? Oso gutxi, benetan.

Garapen-bidean diren herrialdetan, 1990.ean munduan pertsona nagusien artean zegoen analfabeto-kopurua (15 urtetik aintzinakoen artean) 920,6 miloitakoa zen, hau da, biztanlegoaren % 35,1. Bestalde, herri garatuetan, kopurua askozaz murriztagoa zen 42 miloitakoa, biztanlegoaren % 4,4 hain zuzen. Egun, 1994.ean, munduan emakume analfabetoen kopurua 550 miloitakoa da.

Esaten saiatzen ari garena, haxe da: iraultzaren ondoko emakume burges haien aldarrikapenak, arlo ekonomikokoak ziren beste ezer baino lehen, emakume-mota baten alde borroka egiten zutelarik. Aitzitik, Flora Tristan-ek 1843an klaseetaz eta emakumeen arteko desberdintasunez, honelaxe mintzatzen zaigu:

«Iraultza beharrezkoa da emakumea askatzeko, baina iraultza sendotu nahi bada, paraleloki eta neurri berean askatasun femeninoa egunez egun erdiesteaz, zuzena da.»

Ondorenean M.A.de Lamartin-ek “Girondinoen historia” liburuan, 1877an idatzia, emakume burges haien lehen urratsen berri demaigu.

«Elkarte iraultzailea San Eustakio-n biltzen zen. Galdutako emakumeak ziren, beren sexoaren abenturerak, biziotan murgilduak, lizunkeria eta miseria bizi zirenak. Beraien solasaldietako buila eta orroak, beraien sentimentu-sortak, ... gauza hauek guztiek Osasun Publikoa arduratzen zuten. Emakume hauek lege berriak ezarri nahi zituzten, Komentzioari aholkuak ematearen atxakiapean. Elkartea, bestalde, oso lotuta zegoen Frantziskano klubari. Talde honen gidaria Rosa Laconbe deritzo. Jakinaren gainean jarri ziren Bazire eta Chabot fransiskanoak, salatuak izan baitziren, “emakume hau arriskutsua delako, hizlari trebea eta ederra delako, hain zuzen”. Orduan, ordezkari-taldea Seguritate Orokorreko Komitera joan zedin erabaki zuen klubak, gero bertan emakume iraultzaileen garbiketa, zentsura esan nahi da, eskatzeko. Urtarrilaren amaieran Rosa Lakonbe-ren zuzendaritza pean, txapel moredunak eta jantzi asaldagarriak zeramatzatela, emakume-talde andanek sarrera eragotzi zieten kontseilu munizipalekoei, oihi eta eskaeren artean. Orduan, asanbladan hainbat tokitan zurrumurruak aditu ziren. “Herritarrok —esan zuen Chaumette-k— arrazoa txalotzen duzue zurrumurru hauek azaltzearekin. Hemen, herriko magistratuak biltzen diren toki honetan, nazioaren etsai diren guztiei atea hertsu egin behar zaie”. “Ez! —erantzun zion kontseiluko kide batek— legeak emakumeen sarrera onartu egiten du”. “Irakur dezagun elkarrekin legea —ihardetsi zion Chaumette-k—, zeren, legeak zehazten duenez, ohiturak eta usadioak errespetatu egin behar baititugu; baina hemen, agidanez, arbuiatu egiten dira. Noiz utzi zaio emakumeari, bere sexoa traizionatuz, etxeko garbiketa errukagarriak eta seme-alaben seaska abandonatzea, gero herriko plazara joaten ikusteko, edo senatura, edo tribunetara edota gure armadara, modu honetara naturaz gizonari baino ez dagozkion eskubideak lapurtzen dituelarik? Izan ere, noiz ikusi da halakorik? Ez al dituzte emakumeak bularrak, bada, gure seme-alabei jaten eman ahal izateko? Uste al du inork, gizonaren muskuluak etxeko lanak egiteko sortuak izan direla, hain zuzen ere? Ez, zeren gizon izan dadin agintzen baitzaio gizonari, eta emakume izateko emakumeari, jainkotasuna barnean dela sentituko badute. Gizon bilakatu nahi duzuen emakume axolagabeak, ez al daukazue aski dohairik? Zentzu guztietan baitzarete garaileak! Zuen despotismoa maitasunarena da, eta horratio naturarena”.

Emakumeek, asanbladan azken ele hauek aditu zituztenean, soinean

zeramazkiten txapel moredunak erantzi zituzten. “Gogora ezazue —jarraitu zuen Chaumettek bere mintzoa—, emakume horiek Errepublika garaian istilu asko sortarazi dituztela. Esaterako, gogora zaitezte Roland hiritar emakume harroak, senar gisagaixoa zuenak, nazio guztia gobernatzeko gai zela ikusi zuela bere burua. Gogoratu, halaber, gizona izan nahi zuen emakume hartaz, Olinpia de Georges zeritzonaz; badakizue berak emakume-elkartea sortu zuela lehenengoz, eta badakizue, halaber, heriotzera deitua izan zela guztiagatik. Gizonak gizagaixoak direla suertatzen denean, orduan, emakumeak zerbait dira; esate baterako, Juana de Arco handia izan bazen, Carlos VII.a gizon izan ez zelako da”.

Halako solasaldien ostean, hainbat emakume etxera itzuli zen, beste batzuk ordea, Rosa Lakonbe-rekin batera borroka eginez jarraitu zuten. Bilo dotoredun emakume hauek, galtza moreak soinean jantzirik zeramatzatela, kaleko bikoteak erasotu zituzten, insultatuz. Amar-ek Komentzioan hitza eskatu zuen esateko: “Salatu egiten zaituztet zuek, ustez gizarte iraultzailearen alde zaudeten banako eta jakobino guztiak. Naturak indarbanaketa desberdinen arabera betebeharrak desberdinak luzatu baitizkie desberdinki gizonezkoei eta emakumezkoei. Garbitasunak familia barnean egon dadin eskatzen dio emakumeari lege moduan, mundu publiko orotik at”.

Aipatutako printzipioak Komentzioak ontzat eman zituenean, emakume klubak hertsiki egin zituzten. Gero, Rosa Lakonbe berriro ere ilunpera itzuli zen, non iraultzaile sena sentitu zuen lehenengoz. Herbert-ek, bere partidurekin batera, emakume hauek ez zituztelako gogoko aldenarazi egin zituzten finean, Komentzioari hainbat istilu sortarazten zien emakumeak.»

EMAKUMEEN MUGIMENDU SOZIALAK EUSKAL HERRIAN

Emakumeen mugimendu sozialak Euskal Herrian azaldu aurretik, gaur eguneko kultura dominatzailea nolakoa den eta ez den arakatzea garrantzizkoa dela deritzogu. Beraz, hona hemen ondoren mapa, kultura dominatzailea nolakoa den argi dezakeena:

- Ikasitakoa da, hots, jasotakoa.
- Aristokraten eta eliteko jendearen kultura da.
- Artean, musikan eta lan intelektualetan azaltzen da kultura dominatzailea, eta kultura jakin horretako jende dirudunek, aberats gutxi batzuk alegia, ezarritako arauen arabera zehazten diren kultur agerraldiak dira beraren osagarriak..
- Bakarra izan nahi du.
- Uniformitatea sustatzen du, hots, berdintasuna zentzu honetan ulertua da.

Azken puntuari dagokionean, Marcus-ek 1970.ean esan zuen, kultura industrialaren unidimentsionala dela eta gizonek elkarren artean oso berdintsuak diren pertsonak osatzen dituztela.

Bestalde, kultura dominatzaileak ez ditu kulturen arteko diferentziak onartzen, eta erligio bakarra ezartzen du baliagarritzat. Mundua ezagutu ahal izateko, teknologia eta zientzia besterik ez ditu onartzen, leudekeen gainontzeko ezaguera-motak ukatzen dituen bitartean, honela kuantitatiboki neurgarri ez den azalpen oro arbuiatuz.

Eta hau guztia pentsatu eta sentitzeko modu bat da, askoren artekoa noski, izateko estetika modu bat. Dolores Juliano-k azaldu zuenez:

«Diferentea dela deritzo, ez aukera bat egiten duenari, menekotasuna jasaten duenari baizik. Kultura dominatzailea maskulinoa da, horregatik emakumea izateak arautik edo eredutik diferentea izatea esan nahi du, eta zentzu honetan kultura femeninoari azpikultura edo menekoen kultura deitu ohi zaio.»

Ideologia honek botere materialen bilketa sustatzen du; bidebatez, botere-mota hau objektu imitagarritzat aurkeztzen du, eta arautik kanpo dagoen gainontzeko guztia eredu nagusitik at dago. Gaur, teknologiaren asmatzaileak eritzi publikoa osatzen ari dira, itxuraz heterogenoak diren irudien bitartez. Irudi hauek, bestalde, indarrean den botere-sistema zilegiztatu ohi dute. Zein da hedabideek, forma desberdinak erabiliz, funtsean, hedatzen dituzten mezu eta zeinuak?

- Arrakasta ekonomikoaren balioa.
- Txurien adimena eta argitasuna.
- Garapen teknologikoaren garrantzia.
- Emakume- eta gizon-estereotipoak.

Hedabideak, ezbairik gabe, kultura baten islada garbiak dira. Gaur egungo komunikabideak banakoa kontsumitzailea, autoritarioa eta matxista izan dadin saiatzeko dira buru belarri.

Ondoren Euskal Herrian izandako eta diren hainbat emakume-taldeek berri jaso dugu, bai gure erroak bai gure oraina ezagutzeko xedez.

‘**Emazteak iraultzan**’. Baionan bildu ziren lehenengoz 1974.ean, zeren beren alderdi politikoetan ahotsik ez zutela ohartu egin baitziren.

‘**E.E.B.A.A.**’ 1974-76 bitartean sortu zen ‘**Euskal Emazteak Beren Askatasunaren Alde**’, nazio askapena “ez-patriarkala” izan zedin aldarrikatzen zuten. Hiru dira talde honi zor zaizkion lorpenak:

1. Ezker abertzalean emakumeengan talde autonomoaren eraketa.
2. Ipar eta Hego Euskal Herriko emakumeen batasuna.
3. Hiru zapalketa-motari dagokionez eman zen lehen teorizazioa: nazio-, klase- eta emakume-zapalketak.

1977. urteaz geroztik Ipar eta Hego Euskal Herriak bakoitzak bere bideari jarraitu dio.

‘**A.M.V.**’ edo ‘**B.E.A.**’: 1976.eko urtarrilean, Atxuri-n, ehunen bat emakume bildu ziren, eta, geroago, ‘**Bizkaiko Emakumeen Asanblada**’ bilakatu zen. Gogoratu behar dira, halaber, 1977.ean abenduaren 8 eta 11 bitartean eratutako Euskadiko emakumeen I. Topaketak, zeintzuetan A.M.V. eta **Landbroa** elkarteari esker 3.000 emakumek hogeita hamar bat hitzaldi eztabaidatu zituzten. Bertan ukitu eta aztertutako gaiak honakoak izan ziren, besteak beste: patriarkatua, militantzia bikoitza, lana, sexualitatea, hezkuntza eta bortxaketa.

‘**Oihuka**’ Bizkaian jaio zen 1978. urte aldera. Honen nahirik biziena, kultura patriarkala eta kapitalista suntsitu ahal izatea da. ‘**KAS-Emakumeak**’ E.E.B.A.A.ko zenbait kide K.A.S.en inguruko beste zenbait emakumerekin bildu ziren 1978.ean. Emakume hauek K.A.S. alternatibak kokatzen zirelarik, Euskal Herri batu, independente eta euskalduna aldarrikatzeaz gain, etorkizuneko Euskal Herria ez-patriarkala izan dadin zuten helburutzat.

‘**Aizan**’, KAS-Emakumeen isiltasunaren ostean, 1981ean sortu zen. Emakume-talde hau K.A.S.en barnean kokatuta egon arren, erakundeak autonomikoki jokatu behar zuela deliberatu zen. Bideanabar, hiru zapalkuntza-motak deuseztearen alde lan egiten zuten: Euskal nazio-, klase- eta emakume-zapalketak kentzearen alde.

Maiatzak 8an, ‘**Egizan**’, Emakumeen Askapenerako Mugimendurako K.A.S.eko erakundearen Asanblada Eratzailea burutu zen, “Emakumeok organitzatzen, Euskadiren askatasuna gauzatzen” lelopean. Ekintza honek erakundearen sorrera ekarri zuen eta, beraz, K.A.S. blokearen barruan sartzea, 1988.ean.

Aurrez 1983.ean K.A.S.ek bere oinarri ideologiko-teorikoa den K.A.S. Bloke Gidaria delako ponentzia onartu zuen. Bertan Emakumeen Askapenerako Mugimendurako K.A.S.eko Erakunde Iraultzaile bezala eratuko zen emakundeen erakundea sortzeko beharra eta borondate garbia isladatu zen. Iragarritakoa eta bi hilabete beranduago, Egizan-en Asanblada Eratzailea egin zen. Asanblada honetatik aurrera, Egizan-ek euskal emakume langileen arazoak kontzientzia hedatzeko hitza hartu zuen, honela Emakumeen Askapenerako Mugimendua antolatze-lanak bere gain hartzen dituen K.A.S.eko erakundea bihurtuz.

Urte bat beranduago haxe zioten Egizan-ekoek euskal prentsan:

«Egoera orokorra aldatzen ez den bitartean, emakumearen egoera ez da aldatuko, baina bien bitartean eskakizunak planteatu behar ditugu, adibidez, lana sortzeko politika-mota eskatu behar da, eta horrekin batera etxeko lanen sozializazioa exigitu».

Egizan-eko Aintzanek aurrerago honakoa adierazi zuen: «Gainontzeko guztia aldatzea, beharrezko baldintzatzat jotzen dugu, baina ez nahikotzat, emakume langile euskaldunaren zapalkuntza konpontzeko.»

FEMINISMO-MOTAK

Feminismo burgesak iraultza frantsesean dauka bere sorrera, beranduago Europan barna gainontzeko herrialdeetara hedatu zelarik. Feminismo-mota hau emakume burgesak eta aristokratek zuzendua zenez, klase-arazoak apenas ezer axola zien, eta inperialismoaz nahiz kapitalimoaren ekoizpenez batere ez ziren arduratzen.

Feminismo sufragistak feminismo burgesaren antzera jokatu zuen, zeren emakume haientzat garrantzizkoena botoa baitzen. Horregatik bat etorri ohi ziren Europako sistema parlamentarioek zabaltzen zuten mezuarekin, bertan esaten zelarik, behin botoa lortuz gero irtenbide guztiak posible izango zirela. Euskal Herrian kokatuz, gogoratzekoa da bidenabar, nola II. errepublikan P.N.V., Bilboko Sozialistekin batera, emakumearen botoaren aurkakoa azaldu zela.

Feminismo katolikoak emakumearen hezkuntzaren aldekoak dira, baina beti ere emakumeari etxekoandre zintzoa nola izan behar duen erakutsiz. Emakumearen alde daudela diote, etxeko mundu mugatutik askatuko ez den emakumearen alde, feminismo katolikoaren aburuz, garrantzitsuena familia baita.

“Sufragio sozialista” deritzon bidean, alderdi barnean eratzen dira emakumeak, baina gizonezkoetatik at. Jokabide-mota hau ugaritu egin da Espainiako alderdi desberdinetan 1977. urteaz geroztik. Baina Europan ez da antzekorik jazotzen.

Feminismo erradikalaren arabera, ez da nahikoa borroka sozialista aurrera eramatea, emakume libreak egiteko hori ez baita aski berme, zeren, Markus-ek aitortu duenez, instituzio sozialistek emakumea diskrimina baitezakete. Horregatik dator, emakumearen mugimendua autonomoa izatearen premia.

Feminismo homosexualaren aldekoek batik bat bizitza pribatuan homosexualitatea onartzearen alde lan egiten dute, justizia arlo pribatuan landuz, ez estatuak, ez inolako autoritateak ezin baitezake erabaki, ez eta zuzendu ere, pertsonen arteko harremanak eta sexualitatea nolakoak izan behar diren.

Desberdintasunaren feminismoa duela gutxi sortua da, 1978.ean. Bide hau defenditzen dutenen aburuz, emakumea kualitate propio batzuren jabe da: sentikortasuna, intuizioa, agresibitate-maila urriagoaren jabetza eta abar.

Ildo honetan gogoratzekoa dateke, orain bi urte gutxi gorabehera Emakundek eginiko kanpaina, bertan mezuak “zure esku” zioen emakume unibertsal bati begira zeudelarik, hau da, inongoa ez zenari begira. “Zure esku” kanpainak ahaztu egiten zuen printzipio garrantzizkoa, hots, ingurune guztiak berdinak ez direla, emakumeei eta gizonei eskaintzen zaizkien posibilitateak eta baliabideak berdinak ez direla. Hargatik, kontextuaren indarra hartu behar da kontutan, guztia bakoitzaren esku soilik ez dagoela ohartzeko, zeren, bizi den kultura-motak ipintzen dituen baldintza soziopolitiko eta ekonomikoek ere, zerikusi nabarmena baitute emakumearen askatasunaz eta berdintasunaz mintzatzen garenean. Gauzak horrela, ez ote litzateke egokiagoa, ingurune baldintzat aldatzen hastea?

Feminismo ofizialak indarrean den indar politikoaren pentsamoldea babesten duen “emakume”aren alde diharduela aitortzen du.

Feminismoa alderdi gisa ere eratu da. Hain zuzen, lehenik Estatu Batuetan eratu zen feminismoa alderdi gisa, ondoren Espainian 1974.ean, eta Alemanian orain gutxi, 1981.ean. Feminismo-mota honen aldekoek alderdi gisa lan egiten dute emakumeentzat, botere politikoa eskuratzeko asmoz.

Donostian 1993.eko udazkenean, emakume-taldea osatu dute hurrengo udal-hauteskundeei begira, ‘**Plazandreok**’ izenarekin Bertako partaideen jatorriari dagokionez, emakume independienteak, Donostiako Asanbladako emakumeak eta beste hainbat emakume daude bertan. Asmo baten inguruan bildu dira, alegia, demokrazia egonik ideal maskulinoek zuzentzen dutelako praktika politikoa, formalki berdintasuna aldarrikatzen den arren. Horregatik, emakumeak udaletxean ahotsa izan dezan, emakume-talde gisa aurkeztu dira jendaurrean aurtengo martxoaren 8an.

Seinalatzekoa da, ildo honetan, garai batean emakume inpedienteak ez zirela alderdi gisa azaltzearen aldekoak; gaur egun, agidanez, jarrera-aldaketa emana da. Donostian sortzen ari den hau, ekimen berria da, dudarik gabe, oraindino jorratu gabeko alorra, prespektiba berri bat.

Potitika instituzionalari dagokionez,, orokorrean, kalean sortzen diren mugimendu sozialak beregana usurpatzen saiatu da PSOE, buru belarri. Euskal Herrian eta European, sozialdemokrazia berrietan, oso modan dagoen jokabidea, kaleko mugimendu sozialak usurpatu nahi izatea da.

Emakunde erakundea ere, azken urteotan, gogoz saiatzen ari da emakumeen aldetik sortu diren mugimendu sozialen eskakizunak isilarazten. Mugimendu sozialak usurpatu nahian jotatzen du, eta talde haueri luzatzen dien laguntzaren eta aldizkari dotore baten truke, Emakundek bere politika instituzionala hedatzen du.

Bidenabar, erakunde horrek emakumeari gonbita luzatzen dio, emakumearen gaiari dagokionez “lasai” egon dadila aholkatuz, zeren instituzioak “beharrezko” den guztia ipintzen baitu. Bide hau, emakumea konformitatean uzteko modua da.

Emakume unibertsalaz, bestalde, gehiegitxo mintzatzen dira zeren, agian, aniztasunak eta gertuko errealitatea arakatzeak beldurra ematen baitie, eta, horrenbestez, “praktika” erreal batetara jaistera behartzen.

Honetan, bada, sistemaren barnean koka ez daitezkeen ikuspegiak eta mundua ulertzeko beste formak eta eskaera guztiak, ezabatuak suertatzen dira instituzioen partetik. Sistemaren jokabidea, itxura guztien azpian, “partxedun irtenbideak” ematea baita arrunki, eta ez “irtenbide errealak”, iraunkorrakoak alegia, eta sakonagoak, beraz.

Azkenik, desberdintasunaren feminismoak darabilen “natural” kontzeptuaren arriskuaz arituko gara jarraian.

Halabeharrez, giza naturarekiko ikuspegi desberdinek ondorio desberdinak ematen dituzte, zer garen eta zer egin beharko genukeen erabakitzeak momentuan. Garrantzizkoa da, horratio, bizitzarekiko eta naturarekiko ditugun eritzi eta usteak arakatzea, hauek eguneroko bizitzaren hainbat azalpenetan agertu ohi direlako, esaterako, sistema politiko eta ekonomikoetan, eta, baita hezkuntzaren teoriaren eta praktikaren baitan ere.

Bestalde, sistema hertsia bere teoriaren aurka doan datu oro ezabatzen saiatu ohi dira, arrunki.

Honetaz, ondorengo adibidea aztertu aurretik, gogoratu egin behar da, balioztapena egitea eta gertaeraren enuntziatua adieraztea ez direla gauza bera. Demagun, adibidez, norbaitek ondoko hau adierazten duela: “homosexualitatea antinaturala da”. Historian barna homosexualitatea hainbat kulturatan eman dela erantzungo diogu. Erantzun honek berak esandakoa ez duela ukatzen erantzungo digu, zeren talde hau —argudiatuko du solaskideak— beti gutxiengoa izan baita denboran zehar. Erantzungo diogu ezen, gehiengoak onartu egin duela zenbaitetan homosexualitatea iharduera gisa, eta Grezia Zaharra dela, besteak beste, esaten ari garenaren adierazgarrietako bat. Hala ere, berak aurrekoa errepikatuz hauxe erantzungo du: “Homosexualitatea antinaturala dela pentsatzen jarraitzen dut”.

Gisa honetako erantzunek erakusten dutenez, hiztuna ez da ari errealitatean jazotzen den zerbaitetaz mintzatzen. Aitzitik, egiten ari dena, beraren eritzia luzatzea da; hau da, jendeak nolakoa izan behar duen zehaztera eta agintzera datorren eritzi baten aurrean gaude. Baina, esate baterako, hiztun honek homosexual baten aurrean nola jokutzen duen ikusteak (beldurra, uzurtasuna, ...),

asko lagun diezaguke, esan berri duen hori balioztapena den ala faktikoki emandako egoera ote den erabaki ahal izateko.

Horrenbestez, “natura” eta “naturala” bezalako hitzak oso zeinu arriskutsuak direla onartu beharra dugu, hots, hainbat gaizkiulerturen iturri. Norbaitek “naturalki, izaki humanoak X direla” onesten duen bakoitzean, berehala itaundu egin behar genioke honakoa: “Zer esan nahi duzu? Izaki humano guztiak X direla ala, bestela, guk guztiok X izan beharko genukeela? Horregatik, gaur eguneko filosofia morala balioztapenen izaeraz arduratzen da, nagusiki.

«—Zertarako balio du utopiak?— dio batek.

—Nik ere beti horixe galdetzen diot neure buruari —erantzuten dio—. Bera horizontean dagoelako. Eta ni bi pausu gerturatzen natzaionean, bera bi urrats harantzago aldentzen da. Eta ni 10 pausutan gerturatzen banatzaio, bera 10 urrats harantzago kokatzen da.

—Zertarako balio du utopiak? Horretarako. Ibiltzeko.»

E. Galeano

«Udaberri bakoitzean —eta bakarrean lore guztiak kabitzen dira— loreak, hostoak eta habiak izan gaitezke.

Izan; ez kanpotik kontenplatu; berarenak baikara, maitasunaren osagarri ere garen bezalaxe. Eta maitasuna ... batipat, biografia da.»

A. Gala

SUBJEKTIBITATEAREN ALDARRIKAPENA, INTERDIZIPLINA ETA PRESPEKTIBA KUALITATIBOEN ALDE.

Daniel Bertaux soziologoak gogoeta garrantzitsua egingo du, teoria eta praktika uztartzeko xedez. Honelakoak dira luzatzen dituen kezkak:

«Zer nekien nik pertsona errealeta? Zer nekien nik talde sozialetaz? Egia da, soziologiako tituluaren jabe nintzela, hori bai, eta gainera asko irakurtzen nuela. Baina nire oinek ez zuten lantegi bat sekula zapaldu, eta neure esku hauekin ez nuen lanik egin behar izan behin ere bizi ahal izateko, lan bila aritzea zer den ez nekien nik. Akademi sistematik at ez nintzen inoiz aritu, eta, beraz, kale-bizitza soziala arrotza zitzaidan oso.»

Bizitza sozialak apenas zigortu ez duela aitortzen duen soziologo honek bere kezka metodologikoa ondoko galdera honetan laburbildu digu:

«Zer zen haietaz jakin nezakeena? Ohartzen hasia nintzen, soziologiaren zientifikotasuna mitoa besterik ez zela. “Ezagutza soziologikoa” deritzon hori balego, hartara heltzeko bidea, ez litzateke

metodologia kuantitatiboa, zeren egon badago beste biderik soziologia praktikoa burutzeko, badago behaketen gainean lan egiteko beste ildo bat, bai aztertzeko nola ezagutzeko beste modu bat. Badago idazteko beste molde bat, taldeen arteko erlazioak definitzeko beste erarik badago; eta ikerketa modu hau kualitatiboa deritzon prespektiba da.»

Horregatik, ez genuke aiantzi behar, ikerketek ukan beharko luketen helburua, ez dela “emaitza zientifikoak” ondorioztatu ahal izatea. Apalagoak izanik, gure erronka prozesu sozialei buruzko ezagutza eta esperientzia geureganatzen ahalegintzea izango da. Eta nola ahaztu, bada, soziologiak aztertzen dituen “objektuek” hitzegiten dutela? Eta gainera, pentsatu ere egiten dutela, maitatzeaz gain?

Jendeari libre hitzegiten utziko balitzaio, berehala ohartuko ginateke, eguneroko bizitzaz jendeak asko dakiela. Horrexegatik “hitzegiteko askatasuna” izatea, jendeari zer sentitu eta zer pentsatzen duen adierazteko askatasuna ematea, edozein ikerketa-motak zuzendu beharko lukeen erizpidea eta baldintza metodologikoa da.

Adibide bat ikustearren hona hemen kasua. 1920. urte aldera, Clifford Shaw-ek gazte gaizkileen talde bateko kideei, datu polizialekin egindako galdera-sorta bana luzatu zien, beren bizitzako historia konta zezaten. Baina inkestaren emaitzak azterketa-modu honen porrota erakutsi zuen, izan ere gaizkileen artean galderak erantzun gabe utzi zituztenek soilik kontatu ahal izan zuten beren benetako historia, galderei errepratu gabe askatasun osoz erantzutera ausartu zirenek kondatu baitzuten beren historia erreala.

Ildo honetan J. Piaget eta honen “metodo klinikoa” aipatu behar da. Piaget-en aburuz, galderak ez lirateke aurrez pentsatuak, finkatuak eta idatziak izan behar. Oso alderantziz, elkarrizketaren arabera zehaztuko da, zeintzu izango diren galdera-motak, zeren galdera baten erantzunak hurrengo galdera zein izango den baldintzatu behar bailuke.

Modu honetara, elkarrizketa bakoitza mundu propioa denez, ez daude bi elkarrizketa galdera berberak dituztenak. Pertsona guztiak diferenteak garelako eta norbera ere momentutik momentura desberdin bilakatzen garelako, galderak ere ez dira sekula berberak izango, ez dira aurrez prestatuko, esperientziaren bilakaeran agertuko baizik. Holakoetan, harreman sozialetan inplikatu garelako aitortuko dugu, arriskuen eremuaz arduratuz.

Elkarrizketarako aurrez pentsatutako galdera-sorta, maiz buruan izaten du ikerlariak, eta halako galdera-sorta prestatuek hainbatetan elkarrizketa mamitzeko lagundu ohi dutela erizten diote zenbait pentsalarik, esate baterako, solaskidea lotsatia den kasuetan.

Baina “aurrez ikasi dugunaren sintesia” bada ere, galdera-sortak desberdinak beharko lirateke izan solasaldi batetik bestera. Hots, azpian dautzan egitura sozialen arteko elkarrekintzak ezagutzen diren arabera zehaztuko da elkarriketa bakoitza.

Mundua jasotzeko prespektiba honek, goitik behera eraldatu du hamaika gorabehera metodologiko, datuen analisiaren kezka, adibidez. Eta galdetuz ohartzen da, zein zabal eta ugaria den popularen ezagutza. Franko Ferrarotti-k 1976. urte aldera garapen ekonomikoa eta teknologia modernoaren ondorioez arduratuta, ondoko printzipio metodologikoa eman zuen argitara:

«Behatzailea bilaketan inplikatura dago erabat, ikerketarako bere menpean dituen objektuen arloan inplikatura, hain zuzen ere. Batere pasiboa ez den arlo edo eremu hau etengabea itxuraldatzen da behatzailearen jokabidearen aurrean. Taigabeko elkarrekintza honen garapen zirkularrak, zentzurik gabe uzten du “ezagutza objektiboa” lortzeko egin daitekeen saio metodologiko oro. Ezagutzak ez dauka “bestea” bere objektua balitz bezala, zeren behatzailea eta behatuaren artean sortzen den elkarrekintza etengabea baita objektua. Ezagutza-mota hau zabala da, eta intersubjektibitatean oinarritzen da; mota honetako ezagutza sakonena eta objektiboena, intimoki subjektiboa bilakatzen da erabat. Behatzaileak bere “objektuarekiko” ezagutza zientifiko sakon eta zehatzagoa lor dezan ordaindu beharko duen prezioa, honakoa da, alegia, aldi berean behatzailea ere objektuarengandik ezagutua izango dela. Honela, soziologiaren metodologia tradizionalak beti ekidin nahi izan duen hori bihurtzen da ezagutza, eta gure erronka arrisku.»

Argudioa hauxe litzateke, alegia, errealtate soziologikoaren izaera berezia dela medio, ezagutza soziologikoa gero eta subjektiboa den neurrian, sakonagoa eta objektiboagoa dela. Pentsamendu positibo hutsa baino premiazkoagoa da pentsamendu kritikoa. Lege sozial finkorik ez dagoenez, ikerlariaren lana ez da mugimendu sozialak explikatzea, bertan murgiltzea baizik. Jendeak zer pentsatzen eta zer sentitzen duen jakin beharko genuke, ez baita ikerlariaren lana ezer frogatzea, ulertzen saiatzea baizik. Horregatik, halaber, historiak kondenatzen hasten garenean, ez genuke soilik jende isolatu batzuren bizitza kontatu behar, harreman sozialen historia ere kontatu egin beharko baikenuke, eta, ikerketan lan egiten dugun pertsonak garenez, geure historia propioa ere bai. Azkenik esan, biografia bere osotasunean ulertu nahi bada, ezinbestez egin beharra dagoela, era berean, sistema sozial jakin hori interpretatzeko saiakera.

Soziologikoki begiratzuz, zientziak gaur betetzen duen papera aintzina erlijioak betetzen zuen; dena den, humanitatearen esperantzak bertan biltzen dira. Gaur egun esperientzian oinarritzea beharrezkoa da zientzi desberdinetan, eta egiaz-koa da, halaber, ahalegin teorikoaren eta diziplinen arteko lanak burutzeak duen premia larria, emakumearekiko ikerketak barne. Zientzia eta ezagutza ez dira gauza bera. Gainera, zientziaz mintzatu baino “teknologiaren indarraz” mintzatu beharko genuke.

Copenhagen-ko interpretazioaren arabera, “lehen entitatea behatzaileak hatzematen duen fenomeno da”. Arazoa, ordea, behatzaile desberdinek dituzten ikuspegiak sistetizatzean datza. Nola egin? Rene Thom matematikari eta filosofoak bere aburua demaigu:

«Zentzu honetan otu zitzaidan mekanika kuantikoaren uhin maila konplexua ikertzea, eta, ondorioztatu ahal izan nuenez, behatzaileen intersubjektibitatearen simetriaren hausketaren adierazgarria zen.»

Asmo hau “katastrofeen teoriatik” jasotako ideia da, zeinak zientziaren ezagutza intersubjektiboa dela esan nahi duen. Horrenbestez, objektiboa izan dadin, azaltzen den ekarpen oro kontsentsu bidez deliberatuko da, eta, hortarako, behar beharrezkoa da ikerlariak eta behatzaileak elkarrengana gerturatzea. Rene Thom-ek modu honetara azaltzen digu:

«Intersubjektibitatearen harremana lortzeko, iraganerako eta baita gerorako ere baliagarria izango den deskripzioa aurkeztu behar da. Baina gauza bitxia jazozen da, hots, maila makroskopikoan eskakizun hau betezina da, zeren ereduak beren baliogarritasuna galtzen baitute; baina hala ere “deskripzio linguistikoak” baliagarria izaten jarraitzen du. Nekez explika daitekeen gauza da, nola gure unibertsoan “deskripzio linguistikoak” bere baliogarritasuna galtzen ez duen. Hitz berdinekin deskribatzen ditugu gauza berdinak eta gauzek ezaugarri berdinak dituzte ia beti, itxura berdina, forma berdina, konposaketa bera. Misterioa da garaiotan. Ez gara ohartzen misterio honetaz zeren gure izpiritua eratuta dagoen moduan oinarrituz gauzen egonkortasunaz sinisten baitugu bete betean, gero hauetaz hitzegin ahal izateko.»

Oztopoa al da azaldutakoa zientzia mailan ere? Kontzeptualizazio zientifikoa posible bada, kontzeptu intersubjektiboak erabiltzeko posibilitateari esker gertatzen da, kontzeptuak formulatzen dituen lengoai transtzendituz. Honela, oso arazo handiak plazaratzen dira: kulturaren arazoa, klasearenak, boterearenak eta abar. Hauek kontzeptu unibertsalak al dira? Edozein pertsona galdera horri errazkiro baietz erantzutera lerratzen garen arren, ez genuke hortan horrenbeste segurtasunik eduki behar. XX. mende honen amaiera honetan, teoriatzat kuantitatiboki zenbagarriena den hura kontsideratu ohi da soilik, hau da, datu kuantitatibo batzutura laburbil daitekeen hura. Aitzitik, zenbagarria ez den guztia ez da zientifikoa kontsideratzen, eta ukatu egiten dira, modu honetara, leudeken gainontzeko ezaguera-moduak. Estadistika da aspaldi honetan jainko berria, eta kalitatea zokoratu egiten da. Baina, singularitasuna eta kalitatea hatzeman nahiko bagenu, orduan ezinbestez esperientzia bizietara jo beharko genuke, teoria alde batera utziz praktikara zuzenduz, eta horrela, ikertzailea bestearen bizi-experientzian inplikaturiko delarik. Holakoetan, gertatu ohi da bestearen bizipena eta ikertzailearen esperientzia errealitate bat bera bilakatzea, esperientzia amankomun eta bizia alegia.

Kantitatea baino kualitateak eta singularitasunak hatzemateak konpromezua eskatzen du, teoria utzi gabe esperientziara gerturatzea, bertatik, mundu erreala eta aniztetik abiatuz identitate desberdinen bila aritzeko, ikertzailearena barne, noski. Aipatutako bide eta metodologia hau, estadistika eta teoria hutsa baino arriskutsuagoa da. Bestearekiko eta norberarekiko inplikazioak mundu berri batzutura eramatean sortu ohi diren arriskuak lirateke horiek, arrisku emankorrak agian. Horregatik singularitasunetara eta aniztasunetara gerturatzean, albo batera utzi behar genituzke abstrakzio akademiko hutsak.

Interesatzen zaiguna honakoa da. Besteak nola bizi du telenobela? Zeintzu dira beraren testigantzak, beraren desirak eta izuak? Oraino kontatu diguten historian, gizon eta emakume handiak aurkeztu dizkigute, baina ez dugu ahan-tzi behar historia ez dela superpertsonek bakan batzuren emaitza gorena, “emaitza soziala” baizik. Historian pertsona bikainik ez dago, egoerak daude eta egoera batzuk pertsona-mota batzuei txalotzen ditu, beste batzuei egoerak batera laguntzen ez dien bitartean. Azken hauek, historian isilarazi diren ahotsak dira. Historia esperientziez osatzen da. Historia bizi-bizirik den zerbait denez, era berean behatzailea ingurune jakin horretara inplikatzeko da, historia ez baita liburuz jositako apaletan paratzen, aitzitik, mugimenduan ari da etengabe, bizi-bizirik.

Harreman sozialak nola tajutzen diren ezagutzeko, kualitatea kuantitatiboki neur daitezkeen datuak eta oharak baino garrantzitsuagoa litzateke, alegia, pertsonen beren esperientziak nola bizi dituzten ezagutzea. Zeren “bizi” hitzak mugimendua ordezkatzeko baitu, finkaturik dagoen zerbait ez baita, hots, zentzu honetan neurgarria ez baita. Horregatik, zurrumbilo horretan murgilduko bada, garrantzitsua da ikertzailearen inplikazio-maila.

Gaur egun, esperientziara gerturatu ordez esperientziatik aldenarazten gaituen neurrian teoria hutsa baliogarria ez dela ikusirik, iharduera kualitatiboekiko interesa dago hainbat alorretan. Hortarako funtsezkoa da kualitatea lantzen ekitea, beharrezkoa baita zientzi sozialak bide berriak zabal ditzan, beti ere, praxia hobeto ezagutzeko xedez.

Eta gauza jakina da paradigmak egon asko daudela, zeren diskurtsoa eta egoera soziala ez baitira aurrez ematen diren ikerketarako objektu finkoak. Aitzitik, diskurtsoa eta egoera soziala egin eta ikasi egiten dira, subjektuok geure praxian hain zuzen ere.

BIBLIOGRAFIA

- ADARRA, *Sexualitatea eskolan hezlarientzako eskuliburua*, Kuadernoak 29. Berekintza S.L., Bilbo, 1987.
- ALONSO PUELLES, A., Ponentzia “*Mujer e informática*”. Marysol de Mora Chaules-ek 1993-1994ean zuzendutako ikerketa-projektua, EHU, apirila, 1994.
- ARENDT, H., *La condición humana*, Paidós, Barcelona, 1993.
- Asanblea de Mujeres (Araba, Bizkaia), STEE-EILAS, *Cuadernos de coeducación. Juego y juguetes*, Berekintza, Bilbo, 1990.
- BAEN, A., *Educación sexual colegial*, Editorial Marfil, S.A., Valencia, 1967.
- BARRAGAN MEDERO, F., BREDY DOMINGUEZ, C., *Niñas, niños, maestros, maestras*, Propuesta para la educación sexual, Diada, Sevilla, 1993.
- BRANDES, S., *Metáforas de la masculinidad*, Taurus, Madrid, 1991.
- BULLEN, M., “*Telenobelak*”, “*Emakumea, komunikazioa eta kultura*”, “*Emakumea eta garapena*”, Emakumeari Buruzko ikerketarako mintegian emaniko hitzaldiak, Donostia, 1993-94 ikastaroan.
- CLINE, S., *Mujer, Celibato y pasión*, Fin de Siglo, Madrid, 1993.
- COLOMBO, F., *Televisión; la realidad como espectáculo*, Gustavo Gili, Barcelona, 1976.
- COLOMBO, F., “*La televisión, una metodología para el aprendizaje*”, Gustavo Gili, Barcelona, 1986.

- *Cuadernos para la co-educación*, Institut de Ciències de l'Educació, Universitat Autònoma de Barcelona, 1993.
- DE LA BOETIE, E., *Discurso de la servidumbre voluntaria o el Contra uno*, Tecnos, Madrid, 1986.
- DE LA MARTINE, M.A., *Historia de los girondinos*, Imprenta y librería de Gaspar, Madrid, 1977.
- DOISE, W., *Psicología y relaciones entre grupos*, Rol, 2 vols, Barcelona, 1981.
- ECHEVERRIA, A., *Psicología Social Sociocognitiva*, Desclée de Brouwer, Bilbao, 1991.
- EGIZAN, Txostena, urtarrilak 15, Hernani.
- Equipo nueve y medio, *Los teleniños*, Laia, Barcelona, 1986.
- ETXEBERRIA, A., VALENCIA, J., IBARBIA, C. eta GARCIA, L., *Identidad social de género, Evaluaciones Intercategoriales y Percepción Social*. Psicología social Monografico 1992. Universidad Autónoma de Madrid, Universidad Nacional de Educación a Distancia, Madrid, 1992.
- Eusko Ikaskuntza: 4. biltzarra. *Orientación y enseñanza profesional*, Gasteiz, 1926.
- *Hiztegi feminista*, Victoria Saso Argitaletxea.
- Instituto de la mujer, *La justicia ante la libertad sexual de las mujeres*, Ministerio de Cultura. Serie de Estudios 16. Madrid, 1988.
- KRISHANAMURTI, *La verdad y la realidad*, Edhasa; Barcelona, 1984.
- LACAN, J., *Televisión*, Editions du Seuil, Paris, 1973.
- LAKOFF, R., *El lenguaje y el lugar de la mujer*, Hacer, Barcelona, 1975.
- Leioako ihardunaldiak, *Reflexiones sobre el movimiento feminista de Euskadi*, “Bizkaiko Emakumeen Asanblada”, 1992.
- LORENTZI-CIOLDI, F., *Individus dominants et groupes dominés. Images masculines et féminines*, Presses Universitaires de Grenoble, Grenoble, 1988.
- LLEDO, E., *El sexismo y el androcentrismo en la lengua: análisis y propuestas de cambio*, 1992.
- MARINAS, J.M., SANTAMARIA, C., *La historia oral: métodos y experiencias*, Debate, 1993.

- MICHEL, A., *Fuera moldes, Hacia una superación del sexismo en los libros infantiles y escolares*. Ediciones de les dones. Lasal, 1987.
- *Mujer y marginación en Alava*, Arabako Foru Aldundia, Gasteiz, 1989.
- PARSONS, T., BALES, R.F., *Family, socialization and interaction process*, Free Press, New York, 1955.
- PINEDA, E., *Propuestas emancipatorias del feminismo: Desafíos para la izquierda*, Ponencia, Ezkerra Iraulka Simposiuma, Getxo, otsaila, 1994.
- ROCHER, G., *Introducción a la sociología general*. Editorial Herder, 1990, Barcelona.
- ROSENBERG, M., *Society and the adolescent self-image*, Princeton University Press (badago gaztelerazko bertsioa; Editorial Paidós, Buenos Aires, 1973)
- Seminario de Alicante, *Elementos para una educación no sexista*, Guía didáctica de la Coeducación, Cuadernos didácticos, Victor Oluega Editores, Valencia, 1987.
- SPENDER, D., *Man made Language*, Pandora, London, 1980.
- STEVENSON, L., *Siete teorías de la naturaleza humana*, Cátedra, Madrid, 1990.
- TAJFEL, H., “Grupos y categorías sociales: estudios de psicología social”.
- TAJFEL, H., *La Categorización social en S. Moscovici (Ed.). Introducción a la psicología social*, Planeta, Barcelona, 1975.
- TOHNC, T., A. HOGG, M., *Redescubrir el grupo social: una teoría de la categorización del yo*, Editorial Morata, Madrid, 1989.
- TURNER, J.C., *Rediscovering the social group. A Self categorization theory*, Blackwell, Oxford, 1987.
- TURNER, V., *La selva de los símbolos, ndembu erritualaren berezitasunak*, Siglo veintiuno, México, 1962.
- *Un análisis y una propuesta en la lucha feminista*, Leioako ihardunaldiak, Bizkaiko Emakumeen Asanblada 1992.
- VALENCIA, J.F., *Psikologia Sozialera hurbiltzeko zenbait gai*, Euskal Herriko Unibertsitatea, Donostia, 1993.
- WAJCMAN, J., *Feminisms confronts Technology*, Polite Press, Cambridge, 1991.
- II Congreso Nacional de la Federación de mujeres cubanas: memoria, Orbe, La Habana, 1975.

(Camille Claudel-en eskultura. Garaiko prejudizio sexistak, Rodin bere amorantearen portaerak eta Paul Claudel bereraren nebaren jokabideak zirela medio, giltzaperatu egin zuten Camille bidegabeki zoroetxe batetan).

«Oraingoz ez dut besterik desio sinestea baizik —hori posiblea bada—, noizik noizera hainbat pertsonak, hainbat herrik, hainbat hirik, hainbat naziok tirano bakar baten menpekotasuna sufritzea nola gerta daitekeen, nahiz eta tiranoak bere buruari demaion indarra besterik ez duen; duen botere bakarra kalte egiteko ahalmena baino ez izanik, eta hori haiek sufritu nahi duten bitartean soilik; eta, beraren aurka jazarri ordeztu beraren ekintzak jasatea nahiago dutelako baino jakin ez lezakeenean inolako kalterik egiten. Gertaera harrigarria da berau eta, hala ere, oso arrunta da —eta horregatik mindu egin behar gaitu eta gutxiago harritu—, milioi bat milioi pertsona doilorki zerbitzatzen ikustea, beren sama uztarriaren azpian edukirik, ez indar oso handiak uzkuratuz, baizik eta —dirudienek— BATEN izen bakarrak nolabait liluraturik eta gustaturik [...].»

Etienne DE LA BOETIE, (XVI. mendea)

